T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖZEL HUKUK (TİCARET HUKUKU)

ANABİLİM DALI

AZERBAYCAN VE RUS HUKUKUNDA BANKALARIN DENETİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Alvina GOJAYEVA

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Kemal ŞENOCAK

Ankara-2007

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖZEL HUKUK (TİCARET HUKUKU)

ANABİLİM DALI

AZERBAYCAN VE RUS HUKUKUNDA BANKALARIN DENETİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Kemal ŞENOCAK

Tez Jüri Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
……	……
……	……
……	……

Tez Sınav Tarihi: ……..

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR VI
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
AZERBAYCAN'DA MERKEZ BANKACILIĞI VE BANKACILIK

I. BANKANIN TANIMI 4
II. BANKACILIĞIN KÖKENİ VE İLK ÇAĞLARDA BANKACILIK 5
III. BANKACILIĞIN GELİŞİMİ 6
IV. GENEL OLARAK AZERBAYCAN'DA BANKACILIK SİSTEMİ 7
V. AZERBAYCAN'DA MERKEZ BANKACILIĞI VE BANKACILIK. ... 8
1. Azerbaycan'da Merkez Bankacılığı 10
2. Serbest Piyasa Sistemine Geçişte Merkez Bankacılığının Önemi ... 11
3. Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın Yapısı ve Teşkilatı ... 12
A. Yönetim Kurulu 15
B. Yönetim Kurulunun Yetkileri 16
C. Yönetim Kurulunun Toplantıları 17
4. Merkez Bankası'nın Temel Fonksiyonları 17
5. Azerbaycan Milli Parasının Dolaşıma Çıkması ve Değişim Oranları 18
6. Merkez Bankası'nın Para Politikası Araçları 20
A. Zorunlu Karşılık Oranları Uygulaması 21
B. Selektif Kredi Politikası 21
C. Merkez Bankasının Faiz Oranları Ile Ilgili Uygulamaları 22
7. Merkez Bankasının Bankalarla Ilgili Faaliyetleri 22
8. Bankalar Arası Ödeme Sistemi ve Merkez Bankası 24
9. Merkez Bankası'nın Döviz Politikaları ve Rezerv Yönetimi 26
10. Dış Borçların Yönetimi ve Merkez Bankası 27
11. Merkez Bankası'nın Hazine Ile Ilgili Uygulamaları 28

12. Merkez Bankası'nın Diğer Kamu Kuruluşları Ile Olan Ilişkileri 29
13. Azerbaycan'ın Uluslararası Para ve Kredi Kuruluşlarına Üyeliği. 30
VI. GENEL OLARAK AZERBAYCAN'DA BANKACILIK VE BANKA FAALİYETLERİ 31
1. Azerbaycan'da Bankacılık 32
A. Bankaların Kuruluşu 33
a. Genel Olarak Devlet Kaydı ve Devlet Reyestri 34
a.a. Devlet Kaydı 36
b.b. Devlet Reyestri 38
B. **Banka Faaliyetine Lisans Verilmesi 39**
a. **Banka Lisansı Verilmekten İmtina Edilmesinin Gerekçeleri .. 41**
b. Banka Lisanslarının ve İzinlerin Kayıt Defteri (Listeler)..... 42
c. Banka lisanslarının geri alınmasının gerekçeleri 42
d. Banka lisansının geri alınmasından sonrakı tedbirler 43
C. Bankaların Yönetimi 44
a. Genel Kurul 44
b. Gözetim Kurulu 45
c. Denetim Kurulu 46
d. Yönetim Kurulu 46
D. **Bankların Görev ve Fonksiyonları 47**
E. Bankaların İşlemleri 48
a.Bankaların Mevduat Işlemleri 48
b. Bankaların Bankacılık Işlemleri 48
c. Bankaların Dövizli Işlemler Yapmaları 49
d. Bankaların Akreditif Açmaları 49
e. Bankaların Havale Işlemleri 49
f. Bankaların Diğer Işlemleri 49
g. Bankaların Topladıkları Mevduatların Güvencesi ve Banka Sırrı 50
2. Bankacılığın Geliştirilmesi Için Alınması Gereken Tedbirler 52

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN HUKUKUNDA BANKALARIN DENETİMİ

I. BANKA DENETİMİ 54

II. BANKA DENETİMİNİN ÖNEMİ 56

III. DENETİM ÇEŞİTLERİ 57

1. Denetimin Amacı Yönünden Çeşitleri 57

A. Finansal Denetim 57

B. Uygunluk Denetimi 58

C. Performans Denetimi 58

D. Ekonomik Denetim 59

2. Denetimin Statüsüne Göre Çeşitleri 59

A. İç Denetim 59

B. Dış Denetim 59

a. Bağımsız Denetim 60

b. Kamu Denetimi 60

IV. İÇ DENETİM 61

1. İç Denetimimin Gerekliliği ve Yararları 61

2. İç Denetim Kuralları 62

3. Denetim Kurulu *(Audit Komitesi)* 63

4. İç Denetim Departmanı 66

5. İç Denetçiler 66

V. DIŞ DENETİM 68

1. Merkez Bankanın Denetimi 68

2. B. Bağımsız dış denetim (Kenar Audit) 68

3. Bağımsız Denetçi Ve Bağımsız Denetim Şirketleri 71

A. Bağımsız Denetçiler 73

B. Bağımsız Denetim Şirketleri 75

4. Denetimin kapsamı 77

5. Bağımsız Denetim Şirketlerinin Raporlarının İçeriği ve Temel Bölümleri..... 78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
GENEL OLARAK RUSYADA'DA BANKACILIK SİSTEMİ VE RUS HUKUKUNDA BANKALARIN DENETİMİ

I. RUS BANKACILIK SİSTEMİ 81
II. RUSYADA BANKACILIK SİSTEMİ VE BANKA FAALİYETLERİ..... 85
III. RUSYA FEDERASYONU MERKEZ BANKASI..... 89
IV. DENETİMİN TANIMI 92
V. İÇ DENETİM 93
1. İç Denetim Sisteminin Önemi ve Amaçları 93
2. İç Denetim Sisteminin Temel Unsurları 94
3. Bankaların Temel Denetim Alanları 95
4. Teftiş Kurulu 99
5. Banka İçi Denetimin Esasları 101
VI. DIŞ DENETİM **104**
1. **Rusya Federasyonu Merkez Bankasının Denetimi..... 105**
2. **Bağımsız Dış Denetim..... 108**
3. **Bağımsız Dış Denetim Sisteminde Denetçiler 109**
A. Denetçi Kavramı ve Türleri 110
a. İç Denetçiler..... 109
b. Dış Denetçiler 110
c. Kamu Denetçileri..... 111
4. Bağımsız Dış Denetim Şirketleri 111
5. Bağımsız Dış Denetim Sözleşmesi..... 113
A. Bağımsız Dış Denetim Sözleşmesinin Tarafları 114
B. Bağımsız Dış Denetim Sözleşmesinin Unsurları..... 114
6. Bağımsız Dış Denetim Raporları 115
A. Bağımsız Dış Denetim Raporlarının İçeriği..... 116

B. Bağımsız Dış Denetim Raporu Çeşitleri..... 117
a. Olumlu Görüş Bildiren Rapor..... 117
b. Olumsuz Görüş Bildiren Rapor..... 118
c. Şartlı Görüş Bildiren Rapor..... 118
d. Görüş Bildirmeme Halinde Rapor..... 118

SONUÇ..... 119
KAYNAKÇA.....124
ÖZET.....133
ABSTRACT..... 135

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletler
ACMBK	: Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanunu
A.C.	: Azerbaycan Cumhuriyeti
ACK	: Azerbaycan Ceza Kanunu (Cinayet Mecellesi)
ACMB	: Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası
ACMBK	: Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanunu
a.g.e.	: Adı geçen eser
A.Ş.	: Anonim Şirket
AŞHK	: Anonim Şirketler Hakkında Kanun
AYM	: Azerbaycan Yenı Manatı
BADP	: Bakü Bankalararası Döviz Piyasası
Bkz.	: bakınız
BankK	: Bankalar Kanunu
C.	: Cilt
c.	: cümle
dip.no:	: dipnot numarası
DKHK	: Tüzel Kişilerin Devlet Kaydı Hakkında
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
R.F	: Rusya Federasyonu

R.F.M.B	: Rusya Federasyonu Merkez Bankası
R.F .MBK	: Rusya Federasyonu Merkez Bankası Kanunu
R.F. M K	: Rusya Federasyonu Medeni Kanunu
VVF	: Vahid Valyuta Fondu
vd.	: ve diğerleri

GİRİŞ

İlk bankaların tapınaklar, ilk bankacıların da rahipler olduğu ve ilk bankacılık işlemlerinin M. Ö. 2000 yılında Babil'de başladığı söylenilmektedir. Banka Hukuku tarihçileri ve iktisatçılar tapınakların en güvenilir yerler olmaları nedeniyle birçok kimsenin değerli eşyalarını, para gibi kullanılan nesneleri, tapınaklara bıraktıklarını, ihtiyacı olanlara bazı güvencelerle verdiklerini ve daha sonra hediyesi ile geri aldıklarını, rahiplerin de güvenilir kişiler oldukları için bankacı olarak faaliyet gösterebildiklerini ifade etmişler.

Bankacılık alanındaki gelişmeleri ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerinden ayrı tutmak mümkün değildir. İtalya'da seyyar tezgahlar üzerinde, para değişimi ile başlayan bankacılık, dünya ticaret hacmindeki gelişimin bir sonucu olarak, ülke sınırları dışına çıkmış, çok uluslu bankacılığın yoğunluk kazandığı günümüze kadar hızlı bir gelişme göstermiştir.

Çağımızın önemli hizmet işletmelerinden olan bankalar, şube sayıları ne olursa olsun yerine getirdikleri ekonomik fonksiyon itibariyle karmaşık ve büyük organizasyondurlar. Dolayısıyla bu organizasyon yapısı içerisinde zaman zaman işle ilgili ya da insanlarla ilgili sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Bankalar ülke ekonomisinin en önemli ve hassas kesimi olan ve kredi piyasalarında faaliyet gösteren mali kuruluşlardır. Bankalar genellikle kamuya ait fonların oluşturulduğu ve bunların kredi şeklinde piyasada kullanmakta olan işletmelerdir. Bu nedenle, bankaların faaliyetinin çok sıkı bir denetime tabi tutulması önem arz etmektedir.

Böylelikle banka organizasyonlarında yöneticilerin mevcut sorunları çözmek ya da yeni sorunlarıın ortaya çıkmasını önlemek için kullanabilecekleri ana işletmecilik fonksiyonlarından biri de "denetim"dir.

Sağlıklı bir perspektifle yönlendirilmiş dinamik, çağdaş ve güncel bir denetim mekanizması mevcut sorunların çözülmesine yardımcı olacağı gibi, işletmelerin profesyonel denetim elemanlarının sayesinde gelecekte ortaya çıkabilecek bazı sorunlar da zamanında önlenebilir.

İç denetimin doğru politikalar uygulayan, sistemli, dinamik, çağdaş ve işletmelerin üst düzey yönetimi ile uyumlu olması gerekmektedir.

Sağlıklı bir denetim sonucunda elde edilecek sonuçlardan ve denetim elemanlarının önerilerinden yararlanılarak yeni düşünceler ortaya çıkarılabilir, aynı zamanda yararlı uygulamalar da gerçekleştirilebilir.

Banka organizasyonlarında denetimin gelişmesi, bankacılıkta gelişme ile paralelellik gösterir. Bankacılığın fonksiyonları arttıkça, denetime daha fazla önem verilmiştir. Bankaların, tasarrufları muhafıza etmesi, kişi ve kurumların tasarruflarına faiz vererek gelir elde etmelerine aracılık yapması, iktisadi politikaların uygulanmasında en önemli aracı kurum olması gibi nedenlerle bankalar sıkı bir denetime tabi tutulmaktadır.

Banka işletmeleri iç ve dış denetime tabi tutulmaktadır. İç denetim, kurum içi denetim, dış denetim, ise merkez banka, bağımsız denetçi, bağımsız denetim şirketleri tarafından yapılmaktadır. Bankacılıkta etkin gözetim ve denetime ilişkin, uluslararası özelliği bulunan Basel Komitesi tarafından temel prensipler oluşturulmuştur. Basel Komitesi bu temel prensiplerin uygulanması konusunda tavsiyelerde bulunmaktadır.

Azerbaycan ve Rus bankacılığında da, dünya ülkelerinde gözlenen hızlı gelişimin ve banka kuruluşları olarak ekonomide yüklendikleri düzenleyici rölün özelliklerini görmek mümkündür. Son yıllarda Azerbaycan ve Rusya'nın dış ülkelerle gelişmekte olan ticari ilişkileri sonucu banka işletmeleri büyük ilerleme katetmiştir.

Bu çalışma Azerbaycan ve Rus hukukunda banka işletmelerinin yönetim ve organizasyon yapısını analiz etmek, bankaların denetim işlemlerini incelemek amacıyla yapılmıştır.

Tezin birinci bölümünde, genel olarak Azerbaycanda banka işletmeciliği, bankaların yaranması ve merkez bankacılığı ayrıntısıyla ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Azerbaycan hukukunda bankaların yönetim tarafından tabi tutulduğu denetimin analizi yapılmıştır.

Üçüncü bölümde, genel olarak Rusya'da banka organizasyonlarının durumu ve Rus hukukunda bankaların denetimi ayrıntılı kaleme alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN'DA MERKEZ BANKACILIĞI VE BANKACILIK

I. BANKANIN TANIMI

Tüm ülke dillerinde banka sözcüğü, ufak farklılıklar dışında kökeni İtalyanca *"banco*[1]*"* kelimesine dayanmaktadır[2]. Ticari faaliyetlerin toplum arasında başlamasından sonra bankacılık faaliyetlerinin de ortaya çıktığı görülmektedir. İtalyanca *banco* sözcüğünün anlamı masa, sıra ya da tezgahdır. İlk bankerlerden olan Lombardiya'lı Yahudiler bankacılık işlemlerini pazarlara koydukları birer masa *(banco)* üzerinde yaparlardı. Bu bankerlerden bazıları taahhütlerini yerine getirmeyerek iflas ettiği zaman halk böyle bankerlerin bancosunu kırardı. İşte bu nedenle batı dillerinde iflas eden kişilere banco kelimesinden gelen *"bankrupt"* denilmektedir[3].

Bankalar, gerçek ve tüzel kişilerin belirli bir zaman için harcamayıp ellerinde tuttukları paraları toplayarak bu paraları kredi yoluyla değerlendirerek faaliyette bulunan işletmelerdir. Ancak, bu tanım bankaların temel görevini kredi ticareti olarak göstermiştir. Oysa, bankalar tarihi gelişim süreci sonucunda çok çeşitli işlemler yapan ekonomik birim olarak tanınmaktadır. Banka çok sayıda yazar tarafından değişik şekillerde tanımlanmaktadır. Banka ile ilgili bir tanım şöyledir: *"Banka, para, kredi ve sermaye konularına giren her çeşit işlemleri yapan ve düzenleyen, özel veya kamusal kişilerle işletmelerin bu alandaki her türlü gereksinimlerini karşılama faaliyetlerini temel görev konusu seçen bir ekonomik birimdir"* [4]. Bankalar, tarihi gelişme süreci içinde değişik sosyo-ekonomik ve politik koşulların etkisi altında kalarak günümüze kadar büyük gelişmeler göstermişlerdir. Günümüzde bankalar, işlemleri karmaşık ve çok çeşitli olması nedeniyle klasik çağların bankalarından çok farklı ve seçkin bir işletme niteliği

---

[1] ***"Banko"*** *italyancada masa anlamına gelmektedir.*
[2] **MEMMEDOV, S.,** Bank İşi., Bakı 1997, s.6.
[3] **ЖУКОВА, Е.Ф.**, Банки и Банковские операции, Москва 1997, s. 5.
[4] **VELİYEV, T.S., / MEMMEDOV, N.M.,** İqtisadiyat (İqtisadi Nezeriyenin Esasları), Bakı 1998, s.544-545/

kazanmıştır. Banka araçlarının genel ekonomi içindeki etkinliği ile yönetiminin özelliği de bu konuda büyük etken olmuştur[5].

II. BANKACILIĞIN KÖKENİ VE İLK ÇAĞLARDA BANKACILIK

Bankacılık 20. yüzyılda büyük bir atılım yaşamış ve son 20 yıl içinde teknolojik ve finansal gelişmelere paralel olarak çok hızlı gelişme kaydetmiştir. Ancak, bankacılığın kökeni ilk çağlara kadar uzanmaktadır. İlk çağlarda bankacılık hizmetleri dini yapılarda sunulmuştur. Güvenilir kimseler olarak görülen rahiplerin Mezopotamyadaki Kızıl Tapınak'ta bankacılık işlemleri yaptıkları bilinmektedir. O dönemde tapınaklar bir tür bankacılık işlevini yerine getirmişlerdir. M.Ö. 2000'li yıllarda çıkarılan meşhur Hammurabi Kanunları'nın tapınaklarda yapılacak borç verme işlemleri, borcun tahsil yöntemleri, alınacak faiz oranları ile rehin, ipotek ve kefalet şekillerini düzenlediği bildirilmektedir[6].

Sümerler döneminde gelişme gösteren bankacılık, Eski Yunanistan'da *Trapezites* denilen bankerler tarafından yapılmıştır. Trapezites sözcüğünün kökeni Yunanca *"trapeza"* kelimesine dayanmaktadır. Yunanca trapeza masa anlamına gelmektedir. İlk bankacılık krizi de Atina Sitesi'nde yaşanmıştır. Bazı borçların affedilmesi ve paranın borçlular lehine yeniden değerlendirilmesiyle problem çözülmüştür. Diğer bir ilginç nokta ise, ilk devlet bankalarının da Eski Yunanistan'da kurulmasıdır. Bankerlerin çok yüksek faiz almaları sonucu her site bir devlet bankası kurmaya başlamıştır[7].

Roma İmparatorluğu döneminde ticaretin genişlemesine paralel olarak gelişen bankacılık, daha sonraları faizlerin aşırı boyutlara ulaşması nedeniyle Vatikan Kilisesi'nin faizi yasaklaması ile gerileme içine girmiştir. Bir süre tefecilik işleri Yahudilerin elinde kalmıştır. 13. Yüzyıldan itibaren Lombardların kontrolüne giren borç verme işlemleri Londra'ya kaymıştır. Lombardlar giderek güçlenmiş, bankacılık da

[5] **ОЛЕЙНИК, О. М.,** Основы Банковского Право, Москва 1997, s. 16.
[6] **BAĞIROV, M.,** Bank ve Bank Emeliyatları, Bakı 2003, s. 43.
[7] **ЛАВРУШИН, О.И. /МАМОНОВА, И.Д / ВАЛЕНЦЕВА, Н.И.,** Банковское Дело, Москва 1998, s. 10.

buna paralel olarak gelişme göstermiştir. Çalıştıkları işyerlerine, *Banchum,* kendilerine ise *Bancheri* denilen bu kişiler, banco adı verilen tahta bir sıra ve masayla pazarlarda faaliyet göstermişlerdir[8].

III. BANKACILIĞIN GELİŞİMİ

Bankacılık ilk çağlardan günümüze çok önemli bir gelişme kaydetmiştir. 13. yüzyılda bir *bancoda* yapılan bankacılık faaliyeti artık her türlü teknolojiye sahip, modern ortamlarda gerçekleştirilmektedir. Daha önce de değindiğimiz gibi bankacılık Lombardların katkılarıyla 13. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamıştır. Avrupa'da yaşanan Rönesans ve Reform hareketlerinin ardından oluşan ortamda faiz yasağının ortadan kalkması bankacılığın gelişmesine çok önemli katkı sağlamıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, 17. yüzyılın başlarından itibaren bugünkü anlamda bankalar kurulmaya başlamıştır. Bu çerçevede, 1609'da Hollanda'da Amsterdam Bankası *(Amsterdamsche Bank)* ve 1637'de İtalya'da *Venedik Bankası* kurulmuştur[9].

Bankalar, kuruluşundan itibaren 19. yüzyıla kadar kendi kaynaklarını kullanarak borç vererek faaliyet yapan kuruluşlardı. Ancak, 19. yüzyıldan itibaren işlevleri çok yönlü değişerek mevduat toplayarak, senet iskonto ederek ve sermaye piyasası ihraçlarına aracılık ederek kaynak kullandırmaya başladılar. Bu gelişmeler bankaların ekonomideki önemini giderek artırmış ve bankalar faaliyetlerine göre uzmanlaşmaya başlamıştır. 1930'lardaki *"Büyük Bunalım"*ın ardından yaşanan II. Dünya Savaşı'ndan sonra, savaşta tahrip olan yerlerin yeniden imarının finansmanını sağlamak için kurulan kalkınma ve yatırım bankaları ön plana çıkmaya başlamıştır. 1970'lerin başlarındaki petrol krizinden sonra, petrol ihraç eden ülkelerin kazançlarını bankalara yatırmalarıyla oluşan kaynaklar ve yine aynı dönemde *Bretton Woods* para sisteminin çökmesi sonrasında, bankacılık sektöründe birçok değişim ve yenilik gerçekleşmiş ve yeni ürünler ile yeni finansman teknikleri ortaya çıkmıştır[10].

[8] **ЛАВРУШИН, О.И. / МАМАНОВА, И.Д. /ВАЛЕНЦЕВА, Н.И**., a.g.e., s. 12.
[9] **БИММАН, А.Б.,** История Банков, Петроград 1997, s. 7-8.
[10] **БИММАН, А.Б.,** a.g.e., s. 12.

1980'lerde bilgisayar teknolojilerinin yaygınlaştığı bankacılıkta, 1990'lar internet bankacılığının ve elektronik bankacılık ürünlerinin hızla yayıldığı bir dönem olmuştur. Bu gelişmeler bankacılık sektöründe ölçek ekonomisini gündeme getirmiş ve dünyanın en büyük bankaları bile birleşmeye başlamıştır. 2000'li yıllar ise bankacılığın yoğun rekabet içine gireceği, bireysel bankacılık hizmetlerinin ve elektronik para ve elektronik bankacılık hizmetlerinin önem kazanacağı bir dönem olmuştur[11].

Bankaların görmekte olduğu işler zamanımızda öylesine çeşitlenmiş, bu kuruluşların kimlik ve nitelikleri o kadar çok yönlü olmağa başlamıştır ki, bütün özellikleri bır araya getiren derli toplu bir banka tarifinin yapılması çok güç bir hale gelmiştir. Gerçekten de, zamanımızda banka faaliyetleri, iktisadi, ticari ve mali hayatın ulusal, hatta uluslararası sınırlarını aşarak toplum ilişkilerinin başka yönlerini de kapsayan bir genişliğe ulaşmış bulunmaktadır. Para ticareti ve kredi işleri gibi klasik banka muameleleri yanında, kamu sektörüne giren önemli bir çok teknik, idari, sosyal hizmet ve faaliyetlerin devletlerarası onarım ve kalkınma problemlemlerinin, banka şeklinde düzenlenen kuruluşlara verilmesi artık usulden olmuştur[12].

IV. GENEL OLARAK AZERBAYCAN'DA BANKACILIK

Azerbaycan, Ekim 1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra, siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik problemlerle karşı karşıya gelmiştir. Planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçiş sürecinde ülke ekonomisinde hızlı bir düşüş yaşanmıştır[13].

Azerbaycan'nın bağımsızlığını kazanmasından itibaren ekonominin güçlenmesi için bir takım çalışmalar ve uygulamalar yapılmaya başlandı. Bu çalışmalar içinde en önemli yer, bankacılık ve mali kurumlar alanındaki düzenlemelerdir. Çünkü, entegre olunmaya çalışılan pazar ekonomisi sisteminin temel unsurları bankalar ve mali kurumlardır[14]. Serbest bankacılık sistemini gerçekleştirmeden piyasa sistemine sağlıklı bir geçiş yapmak mümkün değildir. Azerbaycan yetkilileri de bu düşünceleri benimsemişler ve ilk yenilikleri bankacılık

[11] **MEMMEDOV, Z.F.,** Bank İşi ve Elektron Bankaçılk, Bakı 2003, s. 56.
[12] **ЯМПОЛЬСКИЙ, М.М.**, Особенности деятельности коммерческого банка, Москва 2001, s. 68.
[13] **MEMMEDOV, S.M.,** Maliye, s. 58.
[14] **МИРХУДАЕВ, Э./ВРЮНО, О.,** Национальный Банк Азербайджана: поиск оптимальных форм функционирования ,САДА 2002, s. 6.

ve merkez bankacılığı alanında yapmışlardır. Arka arkaya yürürlüğe koydukları kanunlarla, modern anlamda bir merkez bankası oluşturmaya çalışmışlar ve özel bankaların kuruluşlarını kolaylaştırarak tek kesimli banka sisteminden iki kesimli banka sistemine adım atmışlardır[15].

Ancak, Azerbaycan'ın yetmiş yıl içinde bulunduğu Sovyet Sistemi, tüm konularda olduğu gibi, para ve bankacılık alanlarında da merkezi bir kumanda mekanizmasına sahipti. Sistem içerisinde yer alan ülkeler ve mali kurumlar merkezden gelen emir ve direktifleri yerine getirmekle sorumlu tutuluyor, bu işlemlerin sonuçlarından hiç bir şekilde etkilenmiyordu. Bu yapı içinde yetişen ve şekillenen organizasyonların, tamamen farklı yeni bir sisteme geçmesi de kolay olmayacaktı[16]. Serbest piyasa sistemine geçiş sürecinde birtakım farklı sorunlar ortaya çıkmaktaydı. Azerbaycan bu sorunları yaşamaktaydı, ancak serbest piyasa sistemine geçme azmini ve kararlılığını diğer tüm konularda olduğu gibi, bankacılık ve mali kurumlar alanında da göstermiştir. Eksiklikleri ile birlikte, pazar ekonomisi sistemine göre işleyen merkez bankası ve özel bankalar kurulmuştur. Diğer mali kurumları oluşturmak için de idari hazırlıklar hızla devam ettirilmekteydi[17].

V. AZERBAYCAN'DA MERKEZ BANKACILIĞI VE BANKACILIK

Azerbaycan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ülkeleri arasında 29 Eylül 1991 tarihinde Parlamentosunun aldığı bir karar ile toprakları, suları ve tabii kaynakları üzerindeki egemenlik ve diğer ülkelerle diplomatik ilişki kurma ve sürdürme haklarını ilan eden ilk ülkedir. Bağımsızlığa kadar olan dönemde bütün ekonomik kurumlar gibi bankacılık ve mali kurumlar da merkezi plana göre yönetilmiş, Moskova'nın emir ve direktifleri doğrultusunda hareket etmiştir[18]. Bağımsızlığın kazanıldığı yıldan itibaren ise, demokratik kurumların ve serbest pazar ekonomisi kurallarının yerleştirilmesine çalışmaktadır.

---

[15] **ŞEKERELİYEV, A.Ş.,** Bazar İqtisadiyetına Keçid:Dövletin İqtisadi Siyaseti, Bakı 2002, s. 167-169.
[16] **ŞEKERELİYEV, A.Ş.,** Keçid İqtisadiyatı ve Dövlet, Bakı 2000, s. 56.
[17] **ŞEKERELİYEV, A.Ş.,** a.g.e., s. 214.
[18] **МИРХУДАЕВ, Э. / БРЮНО, О.,** a.g.e., s. 8.

Bankacılık ve Merkez Bankacılığı konusundaki düzenlemelerle ilgili olarak 7 Ağustos 1992 yılında "Merkez Bankası Hakkında Kanun" ile "Bankalar ve Bankaların Faaliyetleri Hakkında Kanun" arka arkaya yürürlüğe girmiştir. Böylelikle iki seviyeli bankacılık sistemi kurulmuştur; birinci seviyede Merkez bankası, ikinci seviyede diğer bankalar. Para ve bankacılık sektöründeki politikları belirleme, denetim ve kontrol yetkisi A.C. Merkez Bankasına aittir[19].

Daha sonra yeni düzenlemeler yapılarak 16 ocak 2004 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyetinin yeni "Bankalar Kanunu" kabul edillmiştir. Bu Bankalar Kanunu modern anlamdaki tüm bankacılık işlemlerini kapsamına almaktadır. 10 Aralık 2004 yılında ise "Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası Hakkında Kanun" kabul edilmiştir.

Azerbaycan'da serbest piyasa sisteminin kurallarına göre işleyen merkez bankası, bankacılık ve diğer mali kurumlar bağımsızlığı takip eden yıllarda safha safha uygulamaya geçmişlerdir. Bu geçiş, mali kurumların serbest piyasa sistemi içerisindeki önemine uygun hazırlıklar ve çalışmalarla yürümektedir[20]. Bu çalışmaların yapıldığı yaklaşık 16 yılda ise, diğer konularda olduğu gibi bankacılık alanında da önemli gelişmeler kayd edilmiştir.

Şüphesiz mali sektör içindeki en büyük rol merkez bankalarına ait bulunmaktadır[21]. Ayrıca bankaların bankası, para ve kredi politikalarının belirleyicisi durumundaki merkez bankası, piyasa sisteminin de temel kurumlarından birisini oluşturmaktadır. Fakat milli bankacılık sisteminin ve mali sektörün oluşması, milli para biriminin de varlığı ve istikrarı ile yakından ilgili bulunmaktadır[22]. Azerbaycan'daki gelişmeye uygun olarak, öncelikle merkez bankası, sonra da bankacılık kesimi incelenmeye çalışılacaktır.

[19] **MEMMEDOV, Z.,** Pul , Kredit ve Banklar, Bakı 2004, s. 189.
[20] **ŞEKERELİYEV, A.Ş.,** Keçid İqtisadiyatı ve Dövlet, s. 68.
[21] **VELİYEV, T.S./ MEMMEDOV,N.M.,** İqtisadiyat, Bakı 1998, s. 548.
[22] **МИРХУДАЕВ, Э./ БРЮНО, О.,** a.g.e., s. 67.

1. Azerbaycan'da Merkez Bankacılığı

Merkez bankacılığı ve merkez bankalarının çok eski bir tarihi bulunmaktadır. İlk merkez bankası *Bank of England* sayılırsa bu bankanın kanunla kuruluşu 1694 yılıdır. Daha sonra 1668 yılında *Bank of Sweeden* kurulmuştur. Bugünkü anlamıyla merkez bankaları ise 20. y.y.'da yaranmıştır. Dünyada da önemli bir yere sahip olan Amerikan Merkez Bankası *(Federal Reserve Bank)* 1913 yılında, para biriminin esnekliğini temin etmek, ticari kredilerin sağlanmasında kolaylıklar getirmek, banka sistemini denetlemek amacı ile kurulmuştur[23]. Bugün Azerbaycan Merkez Bankası'nın yeniden yapılanmasına aktif olarak katılan Avusturya Merkez Bankası ise 1940'lı yıllarda tam anlamıyla merkez bankası fonksiyonlarına başlamıştır. Bütün bu bankaların temeldeki kuruluş amaçları ise devlete kredi temin etmekten ibarettir.

Özellikle 1950'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin gelişme problemleri merkez bankalarının önemini arttırmışlardır. Parasal genişlemenin düzenlenmesi, ekonomik büyümenin sağlanması için gerekli fiziki kapitalin temini, tasarrufların toplanması ve kredilerin dağıtılması gibi konuların düzenlenmesi merkez bankalarının ekonomideki rollerini artırmıştır[24].

Günümüz gelişmiş ülkelerinde ekonominin en önemli birimi konumunda olan merkez bankalarının, planlı ekonomiden serbest piyasa sistemine geçen ekonomiler için de hayati önemi bulunmaktadır. Çünkü, makro ekonomik politikaların yeni bir ayırımı olan para politikalarının işletilmesi, fiyat reformu ve istikrar politikalarının temel araçları olan faiz ve döviz kuru politikalarının yönetimi, kredi dağılımı ve risk yönetimi kararlarının verilmesi konusundaki basiretli *(prudential)* düzenlemelerin yapılması hep merkez bankalarının gelişmesine bağlı bulunmaktadır. Merkez bankalarının iyi işlemesi ile mali sektör de düzenlenmiş olacaktır. Dolayısıyla merkez bankaları, mali sistemin, tasarrufçuların ve yatırımcıların farklı ihtiyaçlarına cevap verir hale gelmesini temin edecektir. Bu nedenle, serbest piyasa sistemine

[23] **BAĞIROV, M.,** a.g.e., s. 111.
[24] **МИРХУДАЕВ, Э./БРЮНО, О.,** a.g.e., s. 47.

geçmeye çalışan ükelerin, merkez bankalarını gelişmiş ülke merkez bankaları ile aynı fonksiyonel yapıya kavuşturmakları ihmal edilemez[25].

Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası *(Milli Bank)* 11 Şubat 1992'deki Başkanlık kararnamesi ile kurulmuş ve modern anlamdaki bankacılık faaliyetlerine başlamıştır. 1992 yılında kurulan ve 1995 yılında bağımsızlık kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası, para politikalarından ve finans sektörünün denetlenmesinden sorumludur. Merkez Bankası çalışmalarını 10 Aralık 2004 tarihli Merkez Bankası Kanunu[26] çerçevesinde yürütmektedir. Bu kanun XII Fasıl, 66 maddeden oluşmuştur. Merkez Banka'nın faaliyeti Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası[27] ile, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Merkez Bankası Hakkında Kanun ile, Medeni Kanun'nu[28] ile, bunlara muvafik yasa tutanakları ve Azerbaycan Cumhuriyetinin taraftar olduğu uluslararası anlaşmalar ile düzenlenir.

2. Serbest Piyasa Sistemine Geçişte Merkez Bankacılığının Önemi

Merkezi planlı ekonomiden piyasa sistemine geçen ekonomilerin bankacılık alanında ortaya çıkan sorunları diğer ekonomik sorunların önünde gelmektedir. Çünkü bankacılık ve mali kesimin modern anlamda yapılaşmasını sağlamakla piyasa sistemini de tam anlamıyla yerleştirmek mümkün olacaktır[29].

Daha önce de belirttiğimiz gibi, piyasa sistemi temel işlevlerini ancak modern anlamdaki bankacılık sektörünün işlediği ekonomilerde yerine getirebilmektedir. Bu nedenle geçiş sürecindeki ekonomilerin de bu alana öncelik vermeleri

---

[25] **BAĞIROV, M.,** "*Merkez Bankalrının yaranma mekanizmaları ve serbest piyasa sisteminde rolü" (Makale),Bakı 1996. Bu makalede A.C. Merkez Bankası'nın kuruluş işlemlerinden, ticari bankaların faaliyetini düzenleyen fonksiyonlarından bahs edilmektedir.*

[26] ***Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Merkez Bankası Hakkında Kanunu***- (Azerbaycan Respublikasının Milli Bankı Haqqında Azerbaycan Respublikasının Qanunu), orijinal metni için bkz. http://www.nba.az/

[27] ***Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası***- (Azerbaycan Respublikasının Konstitusiyası) *12 Kasım 1995 yılında halk oylaması – referandum yoluyla kabul edilmiş ve 27 Kasım 1995 yılında yürürlüğe girmiştir. XII Fasıl, 127 maddeden oluşmaktadır.O*rijinal metni için bkz**.** http://www.constcourt.gov.az/

[28] ***Azerbaycan Cumhuriyeti Medeni Kanunu***-(Azerbaycan Respublikasının Mülkü Mecellesi) 28 Aralık 1999 yılında kabul edilmiş ve 1 Eylül 2000 yılında yürürlüğe girmiştir. 74 Fasıl, 1325 maddeden oluşmaktadır. A.C.Medeni Kanunda maddeler "bent" ve "yarım bent"lerden oluşmaktadır. Örneğin, A.C.Medeni Kanun 105.1.1, burdan kasıt 105 madde numarası, 1 bent, 1 yarım bent numarasını ifade etmektedir. Orijinal metni için bkz. http://www.e-qanun.az

[29] **ЕГОРОВ, С.Е.,** Проблемы деятельности коммерческих банков на современном этапе развитя экономики, Москва 2003, s. 95.

gerekmektedir[30]. Bu bakımdan Merkez Banka ve bankaların önemini şöyle sıralayabiliriz:

- Ekonomik kalkınma ve gelişmeyi sağlamanın ilk şartı, banka ve mali kesimin istikrarını temin etmektir.
- Yapısal değişimlerin tümünü piyasa sistemine uygun hale getirmek, bu yeni piyasalarının gelişmesini sağlamak, bunu yaparken de öncelikle bu piyasaların gelişmesinde en büyük rolü alacak olan ticari banka sektörünün gelişmesini temin etmek gerekmektedir.
- Sistemin çalışması açısından, merkez bankası yapısındaki yenileşmeye paralel olarak, ticari banka kesimininin de yenileşmesi gerekmektedir.
- Merkez bankası ve ticari bankalar, kamunun piyasalara olan güvenini sağlayıcı yegane kuruluşlardır.

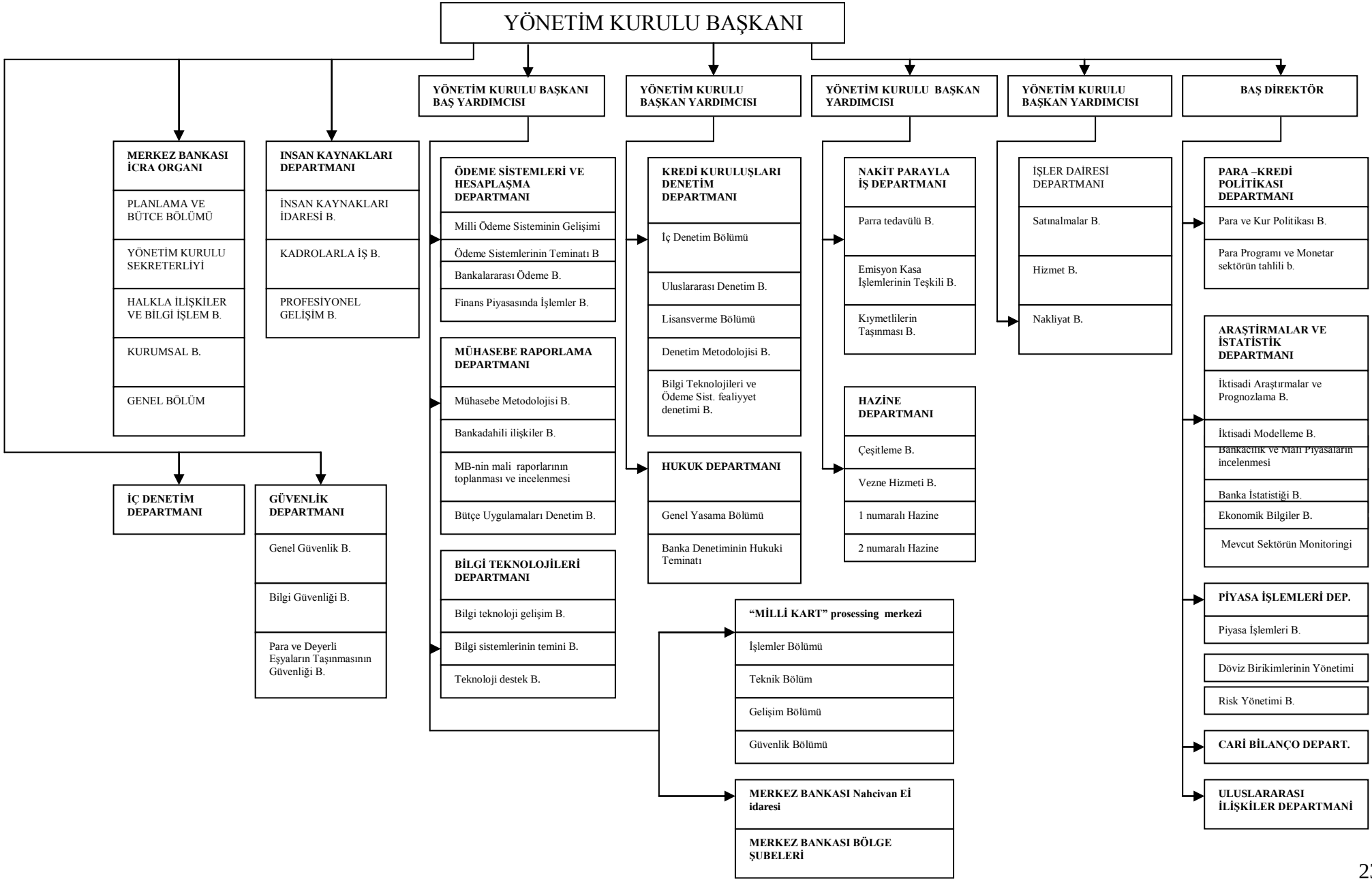
Gerçekten de yapısal değişim ve dönüşümün sağlıklı yolu bankacılık kesiminin yeniden yapılanmasından geçmektedir. Her ne kadar merkez bankalarının ilk kuruluşları devletin kredi ihtiyaçlarını karşılamak ise de, batı ekonomilerinde de 1930'lu yıllarda ve hatta Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'na danışmanlık eden Avusturya Merkez Bankası 1940'lı yıllarda aktif olarak merkez bankacılığı fonksiyonlarına başlamış olsa da, bağımsız ve istikrarlı bir merkez bankasının ekonomik problemlerin halledilmesinde ve serbest piyasa sisteminin yeniden kurulmasında vazgeçilmez öneme sahip olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle merkez bankacılığının sorunlarını çözmek, piyasa sistemine olan geçişi de kolaylaştıracaktır.

3. Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın Yapısı ve Teşkilatı

A.C. Merkez Bankası ACMBK 10.2. maddesinde de gösterildigi gibi 10 milyon Azerbaycan Yeni Manat sermaye ile kurulan ve sermayesinin tamamı devlete

[30] **ЕГОРОВ, С.Е.,** a.g.e., s. 98.

ait olan bir tüzel kişiliktir. Merkez Bankası geçmiş SSCB devrindeki Sanayi-Inşaat *(Tikinti)* Bankası ile, Tarım *(Agrar)* Sanayi Bankalarının aktif ve pasiflerinin 1 Ocak 1992'ye kadar Merkez Bankasına *(Milli Bank)* devredilmesi ile faaliyete başlamıştır. Para ve bankacılık sektöründe politikaları belirleme, denetim ve kontrol Merkez Bankasına aittir.

YÖNETİM KURULU BAŞKANI
YÖNETİM KURULU BAŞKANI BAŞ YARDIMCISI
YÖNETİM KURULU BAŞKAN YARDIMCISI
YÖNETİM KURULU BAŞKAN YARDIMCISI
YÖNETİM KURULU BAŞKAN YARDIMCISI
BAŞ DİREKTÖR
MERKEZ BANKASI İCRA ORGANI
PLANLAMA VE BÜTCE BÖLÜMÜ
YÖNETİM KURULU SEKRETERLİYİ
HALKLA İLİŞKİLER VE BİLGİ İŞLEM B.
KURUMSAL B.
GENEL BÖLÜM
INSAN KAYNAKLARI DEPARTMANI
İNSAN KAYNAKLARI İDARESİ B.
KADROLARLA İŞ B.
PROFESİYONEL GELİŞİM B.
İÇ DENETİM DEPARTMANI
GÜVENLİK DEPARTMANI
Genel Güvenlik B.
Bilgi Güvenliği B.
Para ve Deyerli Eşyaların Taşınmasının Güvenliği B.
ÖDEME SİSTEMLERİ VE HESAPLAŞMA DEPARTMANI
Milli Ödeme Sisteminin Gelişimi
Ödeme Sistemlerinin Teminatı B
Bankalararası Ödeme B.
Finans Piyasasında İşlemler B.
MÜHASEBE RAPORLAMA DEPARTMANI
Mühasebe Metodolojisi B.
Bankadahili ilişkiler B.
MB-nin mali raporlarının toplanması ve incelenmesi
Bütçe Uygulamaları Denetim B.
BİLGİ TEKNOLOJİLERİ DEPARTMANI
Bilgi teknoloji gelişim B.
Bilgi sistemlerinin temini B.
Teknoloji destek B.
KREDİ KURULUŞLARI DENETİM DEPARTMANI
İç Denetim Bölümü
Uluslararası Denetim B.
Lisansverme Bölümü
Denetim Metodolojisi B.
Bilgi Teknolojileri ve Ödeme Sist. fealiyyet denetimi B.
HUKUK DEPARTMANI
Genel Yasama Bölümü
Banka Denetiminin Hukuki Teminatı
"MİLLİ KART" prosessing merkezi
İşlemler Bölümü
Teknik Bölüm
Gelişim Bölümü
Güvenlik Bölümü
MERKEZ BANKASI Nahcivan Eİ idaresi
MERKEZ BANKASI BÖLGE ŞUBELERİ
NAKİT PARAYLA İŞ DEPARTMANI
Parra tedavülü B.
Emisyon Kasa İşlemlerinin Teşkili B.
Kıymetlilerin Taşınması B.
HAZİNE DEPARTMANI
Çeşitleme B.
Vezne Hizmeti B.
1 numaralı Hazine
2 numaralı Hazine
İŞLER DAİRESİ DEPARTMANI
Satınalmalar B.
Hizmet B.
Nakliyat B.
PARA –KREDİ POLİTİKASI DEPARTMANI
Para ve Kur Politikası B.
Para Programı ve Monetar sektörün tahlili b.
ARAŞTİRMALAR VE İSTATİSTİK DEPARTMANI
İktisadi Araştırmalar ve Prognozlama B.
İktisadi Modelleme B.
Bankacılık ve Mali Piyasaların incelenmesi
Banka İstatistiği B.
Ekonomik Bilgiler B.
Mevcut Sektörün Monitoringi
PİYASA İŞLEMLERİ DEP.
Piyasa İşlemleri B.
Döviz Birikimlerinin Yönetimi
Risk Yönetimi B.
CARİ BİLANÇO DEPART.
ULUSLARARASI İLİŞKİLER DEPARTMANİ

A. Yönetim Kurulu

Merkez Bankası A.C.MB Kanun'un 21.1.maddesinde gösterildiği gibi yedi kişiden oluşan bir Yönetim Kurulu tarafından yönetilir. Yönetim Kurulu, Yönetim Kurulunun başkanı, dört yardımcısı ve dışarıdan seçilen iki kişiden meydana gelmektedir. Merkez Bankası'nın Yönetim Kurulu üyelerini Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasının 109.10. ve 95.I.15. maddelerine uygun olarak Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın önerisi ile Azerbaycan Milli Meclisi göreve atamakta ve görevden almaktadır. Yönetim Kurulu üyelerinin görev süresi 5 yıldır. (A.C.MBK.md.21.5)

ACMB Kanun'un 21.6. maddesinde belirtildiği gibi A.C. Anayasasının 109.32. maddesine uygun olarak Merkez Bankasının Yönetim Kurulu Başkanını Yönetim kurulu üyeleri arasından Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı 5 yıl süreyle göreve atamaktadır.

İktisat, hukuk, maliye, bankacılık dallarında lisans düzeyinde öğrenim görmüş, belirtilen alanlarda bilgi ve mesleki deneyime sahip olmaları, dolandırıcılık, görevi kötüye kullanma gibi suçlardan hükümlü bulunmamak, ağır hapis cezasıyla cezalandırılmamış, yabancı devlette hiçbir görevi olmayan Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları Yönetim Kurulunun üyeleri olabilirler. (A.C.MBK.md.21.2)

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin ve Nahçivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisinin milletvekilleri, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun ve Nahçivan Özerk Cumhuriyetinin Bakanlar Kurulunun üyeleri, belediyelerin üyeleri, devlet veya belediye organlarında görev yapmakta olan kişiler aynı zamanda A.C. Merkez Bankasının Yönetim Kurulunun üyeleri olamazlar. (A.C.MBK.md.21.3)

A.C. Merkez Bankasının Yönetim Kurulu Başkanı ve üyeleri Anayasaya göre ağağıdaki hallerde görevden alınmaktadırlar;

- Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na istifa dilekçesi verdiği takdirde,
- Doktor raporuna ilişkin görevini 6 aydan fazla süreyle icra edemediği takdirde,

- Mahkeme kararıyla suçlu bulundukta.

B. Yönetim Kurulunun Yetkileri

A.C.MB Kanun'un 25.maddesine göre A.C.Merkez Bankasının Yönetim Kurulunun yetkileri aşağıdakilerden ibarettir:

1. Her takvim yılı para politikasi stratejisini belirlemek ve onaylamak,

2. Para politikası araçlarına ilişkin kararlar almak, faiz oranlarınına, açık piyasa işlemlerine, döviz işlemlerine ilişkin usul ve esaların tespiti,

3. Tedavüldeki banknotların değiştirilmesine, tedavülden kaldırılmasına ilişkin konularda düzenleme yapılması ve kararlar alınması,

4. Döviz rezervlerininin yönetimi, dövizlerin Azerbaycan Manatı ile değişimi kurunun tespit edilmesi kuralllarını onaylamak,

5. Merkez Bankasının bütçesini ve bütçeye ilişkin düzenlemeleri onaylamak,

6. Merkez Bankasının yıllık faaliyet raporunu, bilançosunu düzenlemek,

7. Ülke altın ve döviz rezervlerinin yönetim stratejisini, usul ve esasları tespit etmek,

8. Kredi Kuruluşlarına banka faaliyetinde bulunmak için faaliyet izninin (lisans) verilmesi ve iptal edilmesi ile ilgili kararlar kabul etmek,

9. Azerbaycan Cumhuriyetinde bankacılık sisteminde yabancı sermayenin miktarının belirlemek,

10. Merkez Bankasının idare, teşkilat ve hizmetleri ile personeline ilişkin olarak hazırlanan düzenlemelerin onaylanması,

11. Merkez Bankasının personel kadrolarının onaylanması,

12. Merkez bankasının personeline ödenilecek aylıkların meblağını belirlemek,

13. Merkez Bankanın Nahçivan Özerk Cumhuriyetinin İdaresinin başkanının Nahçivan Özerk Cumhuriyetinin Ali Meclisi tarafından göreve tayin edilmesi ve görevden alınmasına izin vermek ile görevli ve yetkilidir.

C. Yönetim Kurulunun toplantıları

A.C.MB Kanun'un 23.maddesinde Yönetim Kurulu toplantıları konusu düzenlenmiştir. Yönetim Kurulu toplantıları Yönetim Kurulu başkanını çağrısı ile ayda en az bir defa olmak üzere yapılır.Yönetim Kurulu toplantılarına Merkez Bankasının Yönetim Kurulunun başkanı başkanlık eder, başkanlık edemediği hallerde tayin edeceği Yönetim Kurulu üyesi başkanlık eder.

Yönetim Kurulu toplantıları Yönetim Kurulunun en az diğer iki üyesinin talebi üzerine de çağrılabilir. Toplantının yapılacağı yeri, tarihi ve toplantıda görüşülecek konular toplantının yapılmasına en az üç gün kala Yönetim Kurulu üyelerine bildirilir. Yönetim Kurulu, üyelerin en az üçte ikisinin katılımıyla toplanır ve mevcut üyelerin çoğunluğu ile karar verilir. Oyların eşitliği halinde, Başkanın katıldığı tarafın teklifi kabul edilmiş sayılır.

Yönetim Kurulunun üyeleri ve onların I derecede akrabalık bağı bulunan kişiler Merkez bankasının gözetimine tabi kredi kuruluşlarında hissedar olamazlar.

Yönetim Kurulu üyeleri siyasi partilerin üyesi olamazlar.

Yönetim Kurulu başkanının ve onun yardımcılarının aylıkları A.C. Anayasaının 109.32.maddesine göre belirlenmektedir. Diğer üyelerin aylıkları Yönetim Kurulu tatafından belilenmektedir.

4. Merkez Bankası'nın Temel Fonksiyonları

Azerbaycan Merkez Bankası para politikasının tanzimi, para değerinin istikrarı ve bankaların bankası olmak gibi başlıca fonksiyonları vardır. A.C.MB Kanun'un 5. maddesinde Merkez Bankasının fonksiyonlarından bahsedilmektedir. Bankanın temel vazifeleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Milli parayı tedavüle sürmek,

- Devletler arası ödeme sisteminin kurulmasını ve işlemesini sağlamak,
- Mili paranın değerini ve faiz oranlarının istikrarını korumak için gerekli para politikalarını belirlemek ve uygulamak,
- Ticari bankaların kredilendirilmesi ve denetlenmesini sağlamak,
- Devletin mali idareciliğini yapmak,
- Devletin döviz ve altın rezervlerini muhafaza ve idare etmek.

Merkez Bankası belirlenen bu görevleri yerine getirebilmek için gerekli düzenlemeleri yapmakta ve uygulamaktadır.

5. Azerbaycan Milli Parasının Dolaşıma Çıkması ve Değişim Oranları

Merkez Bankası milli paranın tedavüle sürülmesini ve tedavülden çekilmesini belirleyen kuruluştur. Bir başka anlatımla, emisyon yapılması veya sıkı para politikası takip edilmesi Merkez Bankası'nın yetkisinde bulunmaktadır[31].

Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası devletin nakit darlığı çektiği tüm durumlarda piyasaya nakit para sürmektedir. A.C. Merkez Bankasının tüm devlet kuruluşları ile birlikte bankaların da başlıca finansman kaynağıdır[32].

Eski Sovyetler Birliği'nin parası uluslararası konvertibilitesi olan bir para değildi. Bu para ancak birliğe dahil ülkeler arasındaki ticarette kullanılabiliyordu. Ancak, Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte ülkelerin dış dünya ile ticaretleri de artmış ve konvertibl bir paraya sahip olmamak, bu ülkelerin ticaretinin takas usulü ile yapılmasını gerektirmiştir. Ancak, takas usulünün zorlukları ve malların değerlerinin tesbitindeki güçlükler ülkeleri kendi paralarını yürürlüğe koymaya zorlamıştır[33].

Azerbaycan bağımsızlığını elde eder etmez, milli parasının dolaşıma sürülmesi çalışmalarını da hızlandırmıştır. Bu çalışmalar 1992 yılının ilk yarısına kadar nisbeten küçük oranlarda olmak üzere piyasaya Ruble sürülmesi ile başlamıştır. Bu Ruble'ler Rusya Merkez Bankası'ndan %21 servis ücreti ödenerek

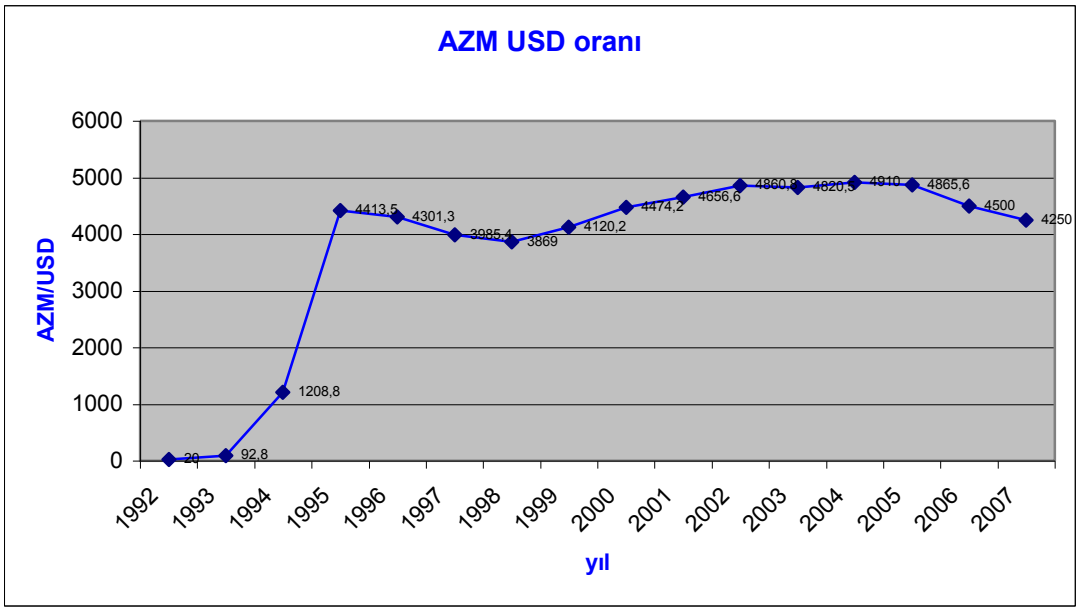
[31] **MEMMEDOV, Z.,** Bank İşi, s. 96.
[32] **MEMMEDOV, Z.,** a.g.e., s. 98.
[33] **МИРХУДАЕВ, Э. БРЮНО, О.,** a.g.e., s. 75.

alınmış Ruble'nin[34] piyasa ihtiyaçlarını karşılayamaması sonucunda, 4 milyar Ruble'ye ulaşan miktarda maaş ve ücret ödenememiş ve piyasada büyük bir para darlığı yaşanmaya başlanmıştır. Bu problemlerin halledilmesi için Azerbaycan yetkilileri, 15 Ağustos 1992'de ulusal para birimi olan Manat'ı 1'lik, 10'luk ve 250'lik banknotlar halinde Fransa'da bastırarak piyasaya sürmüşlerdir. Böylece ilk milli para olan Manat belli bir süre Ruble ile birlikte dolaşımda kalmıştır.

10 Ağustos 1993 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanının tarafından 1 Eylül 1993 tarihi itibariyle Manat'ın yegane geçerli para birimi olması hakkında karar kabul edilmiştir. Fakat karar belli bir süre ertelenmiş ve 1 Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten önce tüm Ruble banknotları piyasadan toplanmış, Ruble ile olan hesaplar da 1 Manat=10 Ruble kuru ile Manat'a çevrilmiştir.

Ulusal Para Birimi Manat'ın değerinin korunması için Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından 7 Şubat 2005 tarihinde imzalanan ferman[35] ile ("*Denominasiya Fermanı*") 1 Ocak 2006 tarihi itibariyle 1 Yeni Manat 5000 Eski Manata eşdeğer olmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'ndan yapılan açıklamada, Manat'ın 1992 yılından itibaren 10 binde bir oranında değer kaybettigini ve bu nedenle böyle bir değişikliğe ihtiyaç duyulduğu belirtilmiş, söz konusu degişiklik sayesinde ülke içerisindeki para sirkülasyonunun artacağı, muhasebe sistemlerinde kolaylık sağlanacağı ve önemli derecede bir tasarruf sağlanacağı ifade edilmiştir ve Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından 1, 5, 10, 20, 50 ve 100 Yeni Manat'lık banknotlar ve 1, 3, 5, 10, 20 ve 50 Gepik'lik madeni paralar piyasaya sürülmüştür. Aşağıda grafikte AZM'nın yıllara göre ABD dolarına değişim oranı gösterilmiştir.

[34] *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinde kullanılan para birimi, Rusya'da Ruble kullanılmaktadır.*
[35] ***"Ferman"***, Azerbaycan Hukukuna özgü bir terimdir. Bu konu A.C.Anayasası'nın *"Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının İşlemleri"* başlıklı 133. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, A.C. Cumurbaşkanının yaptığı işlemler iki türlü olup, genel hususlarda *"Ferman"*, diğer hususlarda ise *"Kararname"* çıkarılır. A.C. Cumhurbaşkanının Ferman ve Kararnameleri, bu metinlerde başka bir usul öngörülmemişse yayınlandıkları günden itibaren yürürlüğe girer.

Grafik 1.

Milli paranın piyasada yegane yasal para olarak tedavül etmesi bu arada fiyat artışlarının hızlanması, döviz ve faiz oranlarındaki değişmeler milli paranın idaresi konusundaki düzenlemeleri de gerektirmektedir. Bu düzenlemeler ise en başta merkez bankasının kurulması ve tam işlerlik kazanmasına bağlı bulunmaktadır.

6. Merkez Bankası'nın Para Politikası Araçları

Merkez bankası para politikalarını, her yıl devlet bütçesi ile birlikte tasdik edilen *"Para Politikasının Başlıca Hedefleri"* adını taşıyan ve Milli Meclis tarafından tasdik edilen esaslar çerçevesinde yürütmektedir.

Merkez bankalarının bilinen geleneksel para politikası araçları vardır. Bunlar, açık piyasa işlemleri, zorunlu karşılık oranları, reeskont oranları, umumi disponibilite oranları ve selektif kredi politikasıdır[36]. Aşağıda, Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası zorunlu karşılık oranları, selektif kredi politikası araçları, para miktarı ve faiz oranları ile uygulamalarına açıklık getirelicektir.

[36] **MEMMEDOV, Z.,** Pul ,Kredit ve Banklar, Bakı 2004, s.120.

A. Zorunlu Karşılık Oranları Uygulaması

Merkez Bankası, kredi hacmini ve faiz oranlarını kontrol etmek amacıyla banka mevduatlarına zorunlu karşılıklar getirmektedir. Bu karşılıklar 1993 yılının haziran ayına kadar bir yıldan az süreli mevduatlar için %15, bir yıl veya daha fazla vadeli mevduatlar için ise %12 olarak tesbit edilmiştir. Haziran 1993 tarihinden itibaren karşılık oranları milli para olan Manat mevduatları için %12, döviz mevduatları için ise %5 olarak belirlenmiştir. 1 Aralık 1995 tarihi itibariyle döviz mevduatları için de karşılık oranları %12 olarak belirlenmiştir. 1 Nisan 1995 tarihinden itibaren bu oranlar yeniden düzenlenmiş ve her iki mevduat türü için de %15 olarak uygulanmaya başlanmıştır. Bankaların Sanayi Yatırım Bankası ile Tarım Bankasında bulundurdukları rezervleri de bu hesaplamaya dahil bulunmaktadır. Dört devlet bankası ise ilk yıllarda zorunlu karşılık uygulamasının dışında bırakılmıştır.

Merkez Bankası'nın banka sistemi üzerinde yeterli denetimi sağlayamaması nedeniyle, zorunlu karşılıklarını yatırmayan bankalar için cezai şartlar öngörülmüştür. Buna göre, milli para ile olan hesapların bakiyeler üzerinden %3, döviz hesaplarının bakiyelerine ise %1 olarak belirlenmiştir. Buna rağmen, zorunlu karşılık olarak yatırılan mevduatlarda düşmeler gözlenmiştir. Bu nedenle Merkez Bankası 1 Ocak 1994 itibariyle yeni bir düzenlemeye gitmiş, uygulama dışı bırakılan dört devlet bankasını da zorunlu karşılık kapsamına alırken, karşılıklarını yatırmayan bankalara ödeme emirleri göndererek bankaları zorlamaya başlamıştır. Ayrıca karşılık oranları konusundaki cezai müeyyideleri artırmış ve 5 Mayis 1995 döneminden sonra karşılık olarak yatırılması gereken miktarın %50'si oranında cezai şart getirmiştir. Bu zorunluluğun ceza uygulamasına rağmen yerine getirilmemesi halinde ise bankanın izninin iptali süreci başlatılmaktadır.

B. Selektif Kredi Politikası

Merkez Bankası kamu iktisadi kuruluşları ve bankalara kredi açmakta, ticari bankalar ve kamu iktisadi kuruluşları kullanılabilir kaynaklarının büyük bir bölümünü Merkez Bankası'ndan elde etmektedirler. Merkez Bankası'nın para ve kredi politikası hükümetçe tesbit edilen amaçlara uygun olarak yürütülmektedir. Bu nedenle, gerek kamu kuruluşlarının kredilendirilmesinde ve gerekse özel bankalara

kaynak aktarılmasında hükümet politikaları ön planda tutulmaktadır. Ayrıca Merkez Bankasınının özel ticari bankalara verdiği kredilerde, banka mevduatlarının %50'sini geçmemesi IMF[37]'ce tavsiye edilmiştir. Böylelikle bankaların mevduat toplamada da bir rekabete girmeleri hedeflenmiştir.

C. Merkez Bankasının Faiz Oranları Ile Ilgili Uygulamaları

Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası kural olarak faiz oranlarını belirleyici bir konumda değildir. Her banka mevduatlarına ödeyeceği veya kredilerinden tahsil edeceği faiz oranlarını kendisi serbestçe belirlemektedir. Zaten Bankalar Kanunu, bankaların birbirleri ile anlaşarak veya birlikleri aracılığı ile faiz oranları konusunda herhangi bir tekel oluşturmalarını, rekabeti ortadan kaldırıcı kararlar almalarını yasaklamaktadır.[38] Ancak, Merkez Bankası kendisi tarafından verilen kredilere uyguladığı faiz oranlarını *(üçot derecesini)* değiştirmek sureti ile bankaların faiz oranlarını kontrol edebilmektedir. Bunlarla birlikte, faiz oranları kredi dağılımlarını etkileyecek bir özellikte göstermemektedir. Çünkü, kamu kurumları, düşük faizli tercihli krediyi kamu bankalarından aldıkları gibi, özel bankalardan da alabilmektedir. Bunun nedeni de bankaların Merkez Bankası'ndan aldıkları finans kredilerini kullanıcılarına art ı% 10 oranı ile vermek durumunda olmalarıdır.

7. Merkez Bankasının Bankalarla Ilgili Faaliyetleri

Merkez Bankası bankaların kuruluş izinlerini veren, tüm faaliyetlerini düzenleyen ve onları denetleyen bir kuruluştur. Bütün bu faaliyetler de, yine daha önceden belirlenmiş ve ilan edilmiş kurallar çerçevesinde cereyan etmektedir.

Merkez Bankası bankaların kuruluşu için ana sermaye dışında bir takım kriterler ve rasyolar da istemekte, bankaların tüm işlemleri için gerekli düzenlemeleri yapmakta, bunları zaman zaman geliştirerek, bankaların hem tasarruf mevduatları sahipleri açısından hem de piyasalar açısından güvenilirliğini sağlamaya

[37] *Uluslararası Para Fonu*
[38] **QURBANOV, Ç.N.,** Kommersiya Banklarında Mühasibat Uçotu, Bakı 1997, s. 78.

çalışmaktadır[39]. Merkez Bankası'nın bankalar için getirdiği başlıca düzenleyici kural ve kriterler şunlardır:

1. Bankaların faaliyete başlayabilmeleri için gerekli asgari sermaye miktarının belirlenmesi,

2. Bankanın öz kaynak gücünü korumak açısından, banka öz kaynakları ile aktif toplamı arasındaki en son sınırın ne olacağının tesbiti,

3. Bankanın yükümlülüklerini zamanında yerine getirebilme kabiliyetinin devamını sağlamak için gerekli likidite rasyosunun tayini,

4. Şahıslara veya kuruluşlara verilebilecek olan kredi limitlerinin belirlenmesi,

5. Döviz kredileri ve döviz yükümlülükleri ile ilgili olan döviz rasyolarının tesbiti,

6. Kredi ve mevduat faizleri arasındaki sınırın tesbiti,

7. Ticari bankaların kambiyo işlemleri yapabilmelerine izin verilmesi,

8. Ticari bankaların dış ülkelerden kredi alması, dış ülkelerle kıymetli evrak ticareti yapması ve dış ülkelere kredi açması konusundaki sınırların belirlenmesi,

9. Bankaların mevduat sigortası kurmak, yedek akçeler oluşturmak gibi kararları ile ilgili kuralların tesbit edilmesi,

10. Bankaların uygulayacakları hesap planlarının tesbit edilmesi,

11. Bankalar hakkında her türlü bilginin bankalardan istenmesi ve alınması,

12. Bankaların teftiş ve denetiminin yapılması,

13. Bankalar Kanun'u ve Merkez Bankası direktiflerini yerine getirmeyen veya mali bünyesi zayıflayan bankaların yeniden teşkiline, bu bankalar ile ilgili yeni düzenlemel yapılmasına, bankanın tasfiye edilmesine, cezalandırılmasına, kuruluş izninin iptal edilmesine karar verilmesi.

Merkez Bankası kurulmuş olan bankalarla kredi alış verişlerinde bulunmakta, döviz alım satımı yapmakta ve benzer bankacılık fonksiyonlarını icra etmektedir. Merkez Bankası'nın bankalarla olan münasebetleri şöyle sıralanabilir:

[39] **МИРХУДАЕВ, Э./ БРЮНО, О.,** a.g.e., s. 56.

1. Borç talep edenlerle karşılıklı anlaşma esasına göre kredi vermek, bu kredilerin miktarı banka kredi verilebilir kaynaklarının 20 katına kadar ulaşmış, ancak şu anda kısmen daraltılmıştır.

2. Muhabir bankaların hesaplaşmalarını yapmak, bankalararası hesaplaşmaları yapmak ve bankalara kasa hizmeti görmek,

3. Devlet kıymetli kağıtlarını, çekleri, tahvilleri, kıymetli malları, mücevherleri ve onlardan hazırlanmış emtiaları almak ve satmak,

4. Tahvil ve kıymetli kağıtlar karşılığında bankalara en çok üç yıl vadeli kredi vermek,

5. Dövizleri veya dış ülke ödeme senet ve vasıtalarını almak ve satmak.

Görüldüğü gibi Merkez Bankası, bankaların iç faaliyetlerine karışmamakla birlikte, bankaların kuruluşundan tasfiyesine veya kuruluş izninin iptaline kadar tüm konularda düzenleyici ve denetleyici bir görev üstlenmekte, tümüyle hayata geçirilememiş olsa bile bankalarla çeşitli şekillerde para ve para araçlarının alım satımını yapmayı hedeflemektedir. Bu da doğal olarak, bankaların bankası ve ekonominin para ve kredi politikasının düzenleyicisi olan Merkez Bankası'nın görev ve sorumluluklarını arttırmaktadır[40].

8. Bankalar Arası Ödeme Sistemi ve Merkez Bankası

Eski Sovyetler Birliği ülkelerinde ve Azerbaycan'da da ödemeler sistemi büyük ölçüde planlı ekonominin mirasını taşıyordu. Bu sistem ise geniş çaplı bir ödeme değerlendirmesinden yoksundu. Ödemeler, ekonomik büyüklükler üzerinde serbestçe etki edebiliyor, yapılması gerekenler çoğunlukla kağıt üzerinde kalıyordu. Ödeme riskleri araştırılmıyor, işlemlerin hızı ve güvenliği önem taşımıyordu. Herhangi bir yerde ortaya çıkan nakit açıkları, merkez planın amaçlarını gerçekleştirebilmek için merkez bankaları tarafından kapatılıyordu[41].

Bu sistemin uzantısı olarak Azerbaycan'da da 1991 yılına kadar firmalar arası ödemeler bankaların ödeme emirleri vasıtası ile yapılmaktaydı. Devletlerarası ödeme emirleri Moskova'daki merkezi ünite tarafından işleme tabi tutuluyordu. Bankalar

[40] **МИРХУДАЕВ, Э./ БРЮНО, О.,** a.g.e., s. 62.
[41] **MEMMEDOV, S.,** Pul, Kredit ve Banklar, s. 95.

arası hesaplaşmalar kesinlik açısından uyumlaştırılıyor, fakat ödenmemiş borçlar uzun süre belirsizliğini koruyordu. MFO denilen bu sistem devletlerarası ödemelerden 1 Ocak 1992 tarihinden itibaren safha safha kaldırılmaya başlandı. Ödenmemiş bakiyelerin konsolide edilmesi ve sonunda ödenmesi hedeflendi.

Ülkeler arası mutabakatlardan sonra, merkez bankaları aralarında karşılıklı ödeme anlaşmaları imzaladılar. Bu anlaşmalar herhangi bir merkez bankasının diğerine karşı çekebileceği sınırlar içinde, taahhüt edilmiş Ruble limitleri vasıtasıyla karşılıklı çekiş kolaylıklarını içermektedir. Azerbaycan Cumhuriyeri Merkez Bankası'nın dış merkez bankasına karşı çekişlerini ve Azeri bankasının hesabının borçlanmasını icap ettiren değişimlerin nihai hesaplaşması ise ödemeyi gerektirmektedir. Ödeme kolaylıkları karşılıklı, eşit tavanlı, kullanımı konusunda tam istekli olunduğundan dolayı, sonuçta ülkeler arasında karşılıklı hesaplaşmalar prensip olarak icap etmemektedir. Aynı zamanda kalan bakiyelere faiz ödenmesi de gerekmemektedir. Normalde bu anlaşmalar yıl sonunda bitmekte, karşı tarafça aksi beyan edilmedikçe otomatik olarak uzamaktadır. Ancak bu anlaşmalar önemli kusurları da bünyesinde bulundurmaktadır. Anlaşma yapılan ülke ile ticaret dengelerinin uyumlaşması, ticaret yapılan malların fiyatları, miktarları ve tiplerinin yapılan anlaşma ile uygun olması gereği bu zorluklardan birkaçıdır.

Eski Sovyetler Birliği ülkeleri ile olan anlaşma ve hesaplaşmalar devam ederken 1993 yılı içerisinde özel bankalar da bu tür işlemlerde görev alma çalışmalarını başlatmış ve eski Sovyetler Birliği ülkelerindeki bankalarda muhabir hesaplar açarak müşterileri adına işlemler yapmaya girişmişlerdir[42].

Azerbaycan içindeki ödemelerde ise eski MFO sisteminin kalkması ile bir değişme olmamıştır. Merkez Bankası'nın nihai hesaplaşma görevi (clearing house) devam etmekte, ülke içindeki bankaların nihai hesapları, bankalar arası hesaplaşma sistemi yoluyla yani MFO ile yürütülmektedir. Buna göre, ödeme yapmak isteyen bir şahsın ödeme emrini bankasına vermesiyle bankadaki hesabı hemen borçlandırılmaktadır. Ancak alacaklının hesabı birkaç güne kadar kredilendirilememektedir. Ödeme yapacak şahsın hesabının ödeme yapmaya yeterli olmaması durumunda, banka ödeme işlemini başlatmamakta, yeterli fonun geleceği

[42] **ЖУКОВ, Е.Ф. / МАКСИМОВА, Л.М / МАРКОВА, О.И.,** Банки и Банковские Операции (Учебник для вузов), Москва 1997. s. 68.

döneme kadar bunu elinde tutmaktadır. Bakü içindeki bankalar arasındaki ödemelerin yapılması yaklaşık 3 gün, diğer şehirlerdeki bankalar arasındaki ödemeler ise 15 gün almaktadır. Tarım Bankası ile Sanayi Yatırım Bankası arasındaki karşılıklı taleplerin denkleştirme hesapları ise yılda sadece bir defa yapılmaktadır. Çünkü, bu iki banka birbirlerine büyük miktarlarda ve çok çeşitli krediler vermektedir. MFO sisteminin krediler arasında büyük bir dağınıklık meydana getirmesi tarıma ve sanayiye bankaların kredi limitlerinin üzerinde bir kredi akışını kolaylaştırırken, parasal kontrolu da zorlaştırmaktadır. Bu nedenle MFO sisteminin 1 Şubat 1994 tarihinden itibaren kaldırılması Tarım Bankası ile Sanayi Yatırım Bankasının da A.C.MB'da muhabir hesap açmaları esası benimsenmiştir.

Yürürlükte olan bu sistemin başlıca eksikliği bankalar arası taleplerin karşılaştırmasını yönetecek bir merkezin bulunmamasıdır. Bu merkez kurulduğunda ise bu işlemler bankaların Merkez Bankası'ndaki serbest mevduatlarının transfer edilmesi ile yapılacaktır.

9. Merkez Bankası'nın Döviz Politikaları ve Rezerv Yönetimi

A.C. Merkez Bankası döviz kurlarının istikrarı ve milli paranın döviz kurları karşısındaki değerinin tesbiti ile ilgili işlemler yapmakla da görevlidir.

Azerbaycan'ın döviz kuru sistemi 1993 yılı boyunca oldukça parçalı bir görünüme sahip olmuştur ve piysada 4 döviz kuru bulunur olmuştur. Döviz kurlarının belirlenmesindeki belirli bir düzen yaratmak amacıyla, döviz kurlarının *Bakü Bankalararası Döviz Piyasasında* belilenmesi kararı 15 Ekim 1994 tarihi itibariyle başlatılmıştır. BADP'de (*Bakü Bankalararası Döviz Piyasasında)* yapılmayan tüm döviz alım ve satım işlemleri Bakanlar Kurulu kararı ile yasaklanmış bulunmaktadır[43]. Bu yasak Azerbaycan Milli Meclisinin 28 Mart 1995 tarihinde aldığı bir karar ile de teyit edilmekte, izinsiz döviz alım satımı ve dövizli işlem yapmanın yasaklandığı, bu yasağa uymayanlara ağır cezalar getirildiği öngörülmüştür.

A.C. Merkez Bankası, döviz kurlarını sabitleştirmek maksadıyla bir atak daha yapmış ve daha önceleri haftada iki gün yapılmakta olan BADP çalışmalarını

[43] **МИРХУДАЕВ, Э./ БРЮНО, О.,** a.g.e., s. 82.

haftanın bütün günlerine yaymıştır. 5 Nisan 1995 tarihinde borsada döviz değeri istikrar bulurken (1$=0.877-0.8774 AYM), toplam 664 bin Amerikan Doları da alıcı bulmuştur.

Döviz piyasalarında aktif bir rol üstlenen A.C. Merkez Bankası, yaptığı düzenlemelerle 1995 yılı içinde dövizde istikrarı sağlamış görünmektedir.

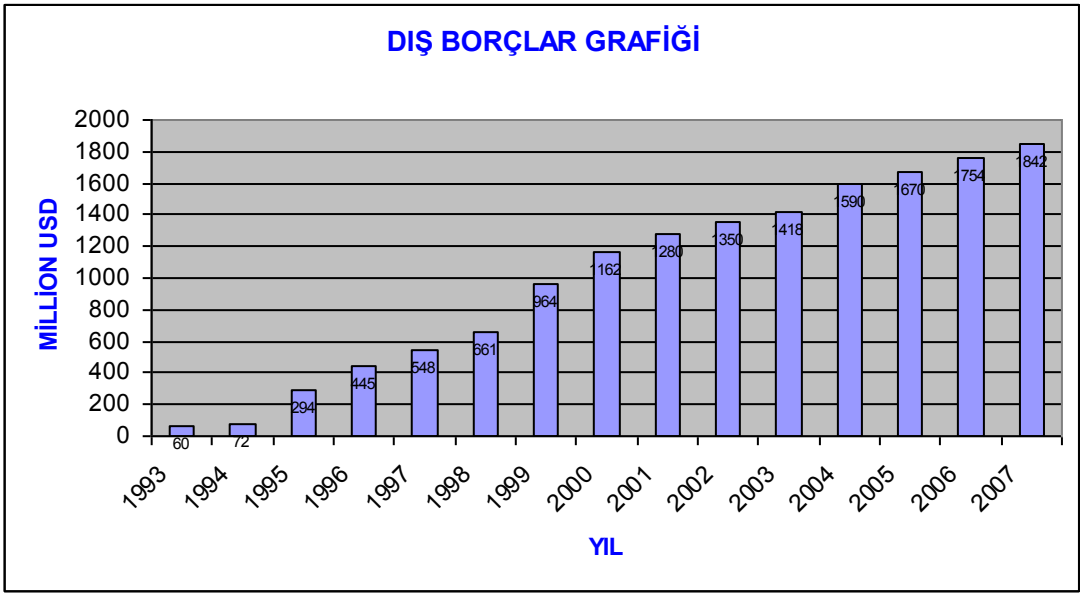
A.C. Merkez Bankası, devletin döviz rezervlerinin muhafaza ve idaresini de yürütmüktedir. 1992 yılı boyunca Azerbaycan'ın döviz rezervleri Uluslararası Banka'da tutulmuştur. 1992 yılının Aralık ayında bu rezervler A.C.Merkez Bankası'na aktarılmıştır. Ancak, A.C. Merkez Bankası'nda bulunan Uluslararası Banka'nın muhabir hesabında tutulmakta ve devlet adına yönetilmektedir. 1993 yılında Uluslararası Banka tarafından tutulan ve idare edilen döviz rezervleri Merkez Bankası mevcutları ile birleştirilmiş ve *Vahid Valyuta Fondu* meydana getirilmiştir. Uluslararası dövizler dış ülkelerin A.C. Merkez Bankası'na verdikleri dövizler ve istikrar fonunu da kapsayan Vahid Valyuta Fondu *(birleşik döviz fonu)* bilançosundan meydana gelmektedir. Amacı Manat'ın değerini desteklemektir. Bu hesaplardan döviz çekebilmek Azerbaycan Başkanlığı'nın iznine bağlı bulunmaktadır.

28 Nisan 1995 tarihinden itibaren bu uygulamaya da son verilmiş ve VVF (*Vahid Valyuta Fondu*) lağvedilmiştir. Döviz kazancı elde eden tüm kurum ve kuruluşların döviz kazançlarının %30'unu BADP'da satmaları zorunlu kılınmıştır. Bu düzenlemenin piyasanın döviz ihtiyaçlarını karşılamak ve döviz değerini sabitleştirmek için daha yararlı olduğu da 1995 yılı itibariyle döviz kurlarından da anlaşılmaktadır.

10. Dış Borçların Yönetimi ve Merkez Bankası

Dış borçların yönetimi ve dış borçlanma ile ilgili konuların tümü A.C. Merkez Bankası tarafından karara bağlanmaktadır. Öncelikle ülke dışından dahil olacak tüm özel sermaye hareketleri ve parlamento tarafından yıllık tavan miktarları belirlenmiş bulunan devlet boçlanmaları A.C.Merkez Bankası'nın onayı ile gerçekleşmektedir.

Hükümetinin yaklaşımı ekonomik kalkınmayı dış borçlanma yerine doğrudan yatırımlar yoluyla finanse etmek yönündedir. Bu durum, toplam kamu borç yükünün kontrol altında tutulmasını sağlamıştır. 2005 yılında ülkenin toplam dış borçları, bir önceki yıla göre %5 oranında artarak 1.67 milyar dolar olmuştur. Bu artış elektrik ve karayolları projeleri için yapılan borçlanmadan kaynaklanmıştır. Dış borçlar, halen GSYİH'nin %17.8' ine tekabül etmektedir ve kişi başına düşen dış borç miktarı 201.5 dolar olmuştur. Hükumet tüm dış borçların 2008-2010 döneminde ödenmiş olacağını açıklamıştır. Aşağıda grafikte 1993 yılından itibaren hükümetin dış borcları gösterilmektedir.

Grafik 2.

11. Merkez Bankası'nın Hazine Ile Ilgili Uygulamaları

Azerbaycan'da gelişmiş ülkelerdeki yapılarına uygun anlamda bir hazine kurulmamıştır. Bu nedenle hazinenin fonksiyonlarından bir kısmı Maliye Bakanlığı, bir kısmı Iktisat Bakanlığı, bir kısmı da A.C. Merkez Bankası tarafından yerine getirilmektedir. A.C. Merkez Bankası'nın yerine getirdiği hazine fonksiyonları şöyledir;

1. Devlet borçlarının ve faizlerinin ödenmesini sağlamak (Merkez Bankası, devletin parası olsun olmasın bu işlevi yerine getirmektedir),

2. Devlet gelir ve giderlerini tahmin ederek, gider açıklarını belirlemek yani fiskal planlamayı yapmak.

A.C. Merkez Bankası 1993 yılında 0.3 milyar Manat'lık eski düzenden kalma devlet borçlanma senetlerini halka satmıştır. Ayrıca, 0.4 milyar Manat'lık ta sertifika satılmıştır. Ancak, devlet borçlanma senetleri konusundaki düzenlemelerin yapılmamış olması ve ayrıca bu konudaki bir piyasının de yerleşmemiş olması nedeniyle devlet borçlanma senetlerinin satışı devam etmemiştir. Merkez Bankası sadece devletin dış borç ve faizlerinin ödenmesi ile Maliye Bakanlığı'nca belirlenen bütçe tahminlerinin gerçekleşmesi ve gider açıklarının kapatılmasına hizmet etmektedir.

12. Merkez Bankası'nın Diğer Kamu Kuruluşları İle Olan İlişkileri

A.C. Merkez Bankası kamu gelir ve giderlerinin toplandığı ve ödemelerin yapıldığı, devletin kasası konumundadır. Bu nedenle, tüm devlet ödemeleri Merkez Bankası'ndan yapılmaktadır.

Bundan ayrı olarak, kamu kuruluşlarının nakit ihtiyaçları da Merkez Bankası tarafından karşılanmaktadır. Merkez Bankası, devlet bankaları ile birlikte, kamu iktisadi teşebbüslerine ve kamu kuruluşlarına, bu kuruluşların talepleri üzerine kredi vermektedir**.** Ayrıca Merkez Bankası Milli Meclis'in belirlediği limitler çerçevesinde Maliye Bakanlığı'na da kredi açabilmektedir. Karşılık olarak da devlet kıymetli kağıtlarını satın alabilir.

Merkez Bankası, devlet ve diğer kamu kuruluşlarının dövizle olan paralarının kasası görevini de görmektedir. Her bir devlet kuruluşunun Merkez Bankası'nda bir hesabı bulunmakta ve bu hesap ilgili devlet kuruluşunun döviz varlığı ile bu varlığın milli para karşılığını göstermektedir. Devlet kuruluşlarının ve Merkez Bankası'nın kendisinin döviz varlıkları Merkez Bankası'ndaki bir hesapta tutulmaktadır. Merkez Bankası bu varlıkları ilgili kuruluşların taleplerine göre ödemekte veya başka ülkelere transfer etmektedir.

13. Azerbaycan'ın Uluslararası Para ve Kredi Kuruluşlarına Üyeliği

Eylül 1991 ile Mart 1992 yılları arasında tüm eski Sovyetler Birliği ülkeleri IMF'ye üyelik için müracaat etmişlerdir. Bu süre içinde IMF'nin yetkili grupları heyetler halinde ilgili ülkeleri ziyaret etmişler ve IMF'ye üyelik için gerekli altyapıların oluşturulması, ilgili veri ve dökümanların toplanmasına çalışmışlardır.

Bu çalışmalar sonucunda Eylül 1992'de Azerbaycan IMF'ye üye olarak kabul edilmiş ve IMF'de 70 Milyon SDR'lik (yaklaşık 112.000.000.-$) kredi hakkı tanınmıştır. Bununla birlikte, Azerbaycan bankacılık ve mali kurumlarının serbest piyasa sistemine uygun hale getirilmesi için işbirliği başlatılmıştır.

Bu işbirliği çerçevesinde Ekim 1992'deki IMF heyetinin ziyaretinden sonra, 8-22 Şubat 1993 tarihinde yeni bir heyet Bakü'yü ziyaret etmiş ve Merkez Bankası'nın yeniden yapılanması ile ilgili inceleme, öneri ve raporlarını sunmuştur. Bu raporlar ile Merkez Bankası'nın parasal işlemler, bankaların denetimi, ödeme sistemi, döviz operasyonları, parasal analiz ve araştırma, muhasebe ve kontrol, milli paranın tedavüle sürülmesinin teknik yönleri gibi konulardaki yapılacaklar önerilmiştir. Yani, piyasa sistemi içinde faaliyet gösteren tam anlamıyla bir Merkez Bankası'na geçişin altyapı ve düzenlemeleri teklif edilmektedir. Bu rapora göre, 1994 ortalarına kadar Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın yeniden yapılanması ile ilgili kurumsal düzenlemelerin tamamlanması gerekirdi.

IMF'nin tavsiyeleri neticesinde dört bölümle çalışmalarını yürüten A.C. Merkez Bankasında 1992 sonlarında 8 yeni bölüm daha kurulmuş, 1993 yılının başlarında bölüm sayısı 14'e yükselmiş, şu anda ise 55 bölümle faaliyet gösterir hale getirilmiştir.

Azerbaycan'da IMF'nin bankacılık ve merkez bankacılığı ile ilgili öneri ve denetim çalışmaları sürmekte ve Azerbaycan'ın entegre olmaya çalıştığı yeni sistemin kurumlarına benzer bir yapılanma göstermesi faaliyetleri devam etmektedir.

VI. GENEL OLARAK AZERBAYCAN'DA BANKACILIK VE BANKA FAALİYETLERİ

Ekonominin yeniden yapılanmasında ve iyileşmesinde bankacılık sektörü hayati öneme sahiptir. Çünkü bankalar, tasarruflarını ödünç verenler ile, bunları yatırıma dönüştürecek olanlar arasında köprü görevi görmektedirler. Bu nedenle de, yatırım-tasarruf sürecinin kalbi konumundadır[44]. Komünist sistemde tasarrufların toplanması ve kredilerin dağıtılması tamamen merkezi otorite tarafından belirlenmektedir. Banka kredileri ise sadece politik tercihlere göre şekillenmiş yatırım planlarının gerçekleştirilmesine yaramaktadır. Bu nedenle de bankalar emir ve talimatlara göre çalışıyor, hiç bir risk almadan kredi dağılımını yapıyor ve hesaplarını tutuyorlardı.

Piyasa sisteminin önemli kurumları olan bankalar, mevduatların toplanması ve dağıtılması fonksiyonları ile sermaye birikiminin sağlanması ve bunların ülke kalkınmasında kullanılmasında önemli görevler yapmaktadırlar. Tasarrufçular ile sermayedarlar arasında sağlıklı ve güvenli köprü ancak bankacılık sektörünün sağlam yapılanması ile mümkün olabilmektedir[45].

Ayrıca bankalar, gördükleri çeşitli hizmetler ile serbest piyasa sisteminin hızlı işlemesi, uluslararası ticaretin güvenli yapılması ve para politikalarının etkin kullanılmasına da imkan vermektedirler. Bu nedenle, piyasa sistemini modern anlamdaki bankacılık hizmetleri ve fonksiyonlarından ayrı düşünmek mümkün değildir[46].

Ancak piyasa sistemine geçiş bankacılık sektörünün bu durumunun değişmesini gerektirmekteydi. Işte bu nedenle, Azerbaycan'da da modern anlamdaki bankaların kurulmasının altyapıları oluşturuldu ve serbest piyasa sisteminin temel kurumlarından olan bankacılık faaliyetleri tam anlamıyla 7 Ağustos 1992 yılında çıkarılan "*Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkındaki Kanun*"dan sonra başladı. Merkez Bankası Kanunu ile aynı zamanda yürürlüğe giren bu kanunla Azerbaycan'da devlet ve özel sektör bankacılığı şeklinde iki kesimli bir bankacılık

---

[44] **MEMMEDOV, S.,** İnflyasiya ve Maliye Bazarı, Bakı 1998, s. 95.
[45] **MEMMEDOV, E.,** Sahibkarları Faaliyetinde Bankın Yeri, Bakı 2002, s.7-8.
[46] **MEMMEDOV, Z.F.,** Bank İşi Ve Elektron Bankaçılıq, Bakı 2003, s. 86.

yapısı oluşturulmuştur[47]. Daha sonra yeni düzenlemeler yapılarak 16 ocak 2004 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyetinin yeni "Bankalar Kanunu" kabul edilmiştir. Bu Bankalar Kanunu modern anlamdaki tüm bankacılık işlemlerini kapsamına almaktadır.

1. Azerbaycan'da Bankacılık

Azerbaycan'da banka faaliyetleriAzerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası ile, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bankalar Kanunu ile, Medeni Kanun'nu ile, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Merkez Bankası Hakkında Kanun ile, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kredi Kuruluşları Hakkında Kanun ile, Merkez Banka'nın yönetmelikleri, tutanakları ve Azerbaycan Cumhuriyetinin imzaladığı uluslararası anlaşmalar ile düzenlenir.

16 ocak 2004 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyetinin yeni "Bankalar Kanunu"[48] kabul edilmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın *"Bankalar Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunun" uygulanmasına dair 26 mart 2004 tarihli Fermanı* ile kanunun yürürlüğe girmesi kararı alınmıştır. Bankalar Kanunu 30 mart 2004 tarihi "Azerbaycan" resmi gazetesinde yayımlanmıştır. Bu Bankalar Kanunu modern anlamdaki tüm bankacılık işlemlerini kapsamına almaktadır. XI Fasıl, 94 maddeden oluşmaktadır.

16.01.2004 tarihli Bankalar Kanunun 1.maddesinde temel kavramların açıklaması yapılmıştır. Bu maddeye göre banka ilgili şu şekilde bir tanımlama yapılmıştır:

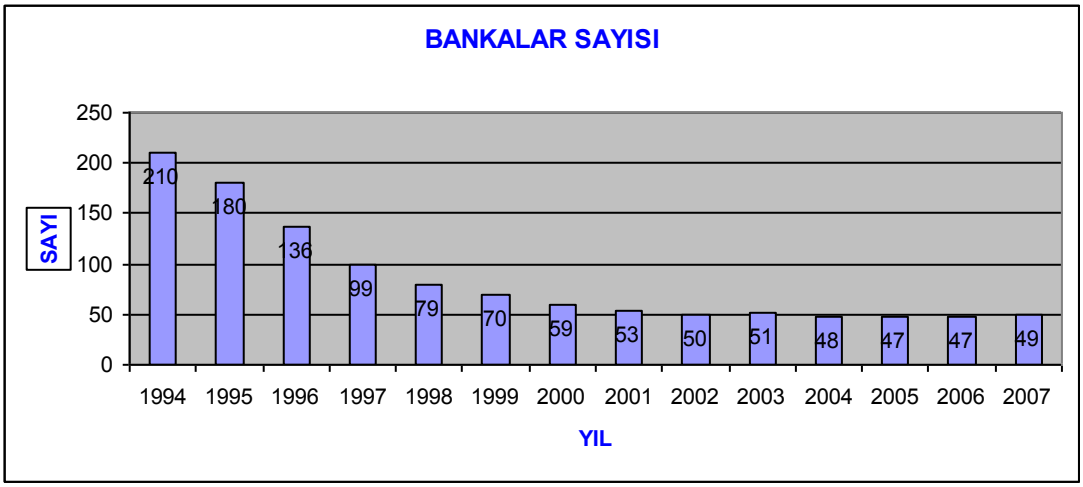
"Banka"- gerçek ve tüzel kişilerin parasını depozite celbetmek, bu sermayeyi sürelilik ve yüzdeyle iade etmek koşulu ile kendi adına yatırmak, gerçek ve tüzel kişilerin hesaplarını açmak ve yürütmek, muamelelerin toplamını gerçekleştirmek için müstesna hak sahibi olan kuruluştur.

---

[47] **BAĞIROV, M.,** "*Azerbaycan'da Milli Bankacılık Sisteminin Yaradılması" Makale, Sankt Peterburg 1997.*

[48] ***Azerbaycan Cumhuriyetinin Bankalar Kanunu-*** (Banklar Haqqında Azerbaycan Respublikasının Qanunu), orijinal metni için bkz. http://www.nba.az/

A.C. Bankalar Kanunun kabul edilmesiyle getirilen sert kurallar sonucu bankların sayısında fark edilecek bir düşüş yaşanmıştır. Aşağıdaki grafikte yıllara göre bankalar sayısı gösterilmiştir.

Grafik 3.

A. Bankaların Kuruluşu

A.C. Bankalar Kanunu'nun 19.maddesine göre, banka anonim şirket şeklinde, kurucularının sayısı 3'den az olmamak şartı ile gerçek veya tüzel kişi tarafından kurulur. Siyasi partiler, kamu fonları bankaların kurucusu olamazlar.

A.C. Bankalar Kanunun göre, bankaların kuruluşu için Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankasından izin alınması gerekmektedir. Bu konuda A.C.Bank.K'nun 6.1.maddenin getirdiği hüküm şu şekildedir:

"Azerbaycan Cumhuriyeti'nde banka kuruluş izinlerinin, lisansların verilmesi ve iptal edilmesi, şube ve temsilciliklerin açılmasına izin verilmesi ve bu izinlerin iptal edilmesi konusunda tek yetkili A.C. Merkez Bankasıdır". Banka lisansı belirsiz bir süre için verilir.(A.C.BankK.6.2). Aslında Azerbaycan Cumhuriyetinde bir bankanın kurulması ve faaliyete geçmesi için çifte müsaade zorunluğu vardır. Banka lisans ve izin almak için A.C. Merkez Bankasına ilkin müracaatta bulunur, olumlu yanıt alırsa tüzel kişilik kazanması için devlet kaydı yapıldıktan sonra faaliyette bulunmak için lisans başvurusunda bulunur.

Banka lisansı ve izni alınması için banka kurucuları veya kanunla yetkili kılınmış vekilleri A.C. Merkez Bankasına yazılı şekilde müracatta bulunurlar. İzin için yapılacak müracaatların ve iznin verilmesine ilişkin usul ve esaslar A.C. Merkez Bankası'nca çıkarılacak yönetmelikle belirlenir. İzne ilişkin karar, müracaatın yapıldığı ya da müracaatta eksiklik bulunması halinde, istenilen bilgi ve belgelerin tamamlandığı tarihten itibaren 90 gün içinde ilgiliye bildirilir.

Banka kurucularının ilkin müracaatta olumlu karar alındığı tarihten itibaren 180 gün içinde A.C.MK'nu ve ilgili diğer kanunlarda öngörülmüş kurallar çerçevesinde devlet kaydını yaptırmaları gerekir. Bankanın devlet kaydı yapıldıktan sonra tekrar A.C. Merkez Bankasina lisans almak için başvuru yapılır. Bankaların tüzel kişilik kazanmaları için yapılacak işlemler aşağıda incelenecektir.

a. Genel Olarak Devlet Kaydı ve Devlet Reyestri

Banka, tüzel kişi statüsünde devlet kaydına alındıktan sonra tüzel kişilik kazanır. Yani bir banka devlet kaydına alınmakla tüzel kişilik elde edir. (DKHK md.2.)[49].

Azerbaycan Cumhuriyetinde bütün tüzel kişilerin ve bu kapsamda bir bankanın devlet kaydı, A.C. Medeni Kanuna ve 06. 02. 1996 tarihli Azerbaycan Cumhuriyetinin Tüzel Kişilerin Devlet Kaydı Hakkında Kanununa uygun olarak gerçekleştirilir (DKHK md.3.)[50].

DKHK md.4.'e göre, *"Azerbaycan Cumhuriyetinde tüzel kişilerin, yabancı tüzel kişilerin şube ve temsilciliklerinin devlet kaydını, bu Kanunla belirlenen kurallar çerçevesinde adli organlar gerçekleştirir"*. A.C.MK.48.1. ise, bu konuda, "ilgili icra hakimiyeti organları"nı yetkili kılmaktadır. "İlgili icra hakimiyeti

---

[49] *DKHKanunu, "Tüzel Kişilerin Devlet Kaydı Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunudur. AynıKanunun 1. maddesine göre, "Bu Kanun, hukuki statüsüne ve mülkiyet şekline bakılmaksızın, Azerbaycan Cumhuriyetinde kurulan tüzel kişilerin, yabancı tüzel kişilerin şube ve temsilciliklerinin devlet kaydının teşkilat-i ve hukuki esaslarını belirler".Kanunun orijinal metni için bkz.* http://www.e-qanun.az

[50] DKHK m.3.'ün tam metni aşağıdaki gibidir: *"Azerbaycan Cumhuriyetinde tüzel kişilerin, yabancı tüzel kişilerin şube ve temsilciliklerinin devlet kaydı, Azerbaycan Cumhuriyetinin Mülki Mecellesine, bu Kanuna, İşletmeler Hakkında, Anonim Şirketler Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunlarına, Azerbaycan Cumhuriyetinin diğer mevzuatına ve uluslararası anlaşmalara uygun olarak gerçekleştirilir".*

organları"na , Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanının 25. 08. 2000 tarihli Fermanıyla açıklık getirilmiştir. "Azerbaycan Cumhuriyeti Medeni Kanunun Onaylanması, Yürürlüğe Girmesi ve Bununla İlgili Hukuki Düzenleme Meseleleri Hakkında" A.C. Kanunun uygulanmasını gösteren bu Fermana göre, 48. maddenin 1. bendindeki "ilgili icra hakimiyeti organı"nın salahiyetlerini, yürürlükte olan kanunlara uygun olarak Adalet Bakanlığı ve A.C. Adalet Bakanlığının Tüzel Kişilerin Devlet Kaydına İlişkin Bölge Temsilcilikleri (Bölge Organları) gerçekleştirir.

Devlet kaydı işlemlerinin kolaylaştırılması amacıyla Bakü, Sumgayıt, Gence, İmişli, Şemkir, Haçmaz, Göyçay, Berde ve Zagatala[51] gibi yerlerde Adalet Bakanlığının Bölge Temsilcilikleri (Bölge Organları) oluşturulmuştur.

Devlet kayıt organının (Adalet Bakanlığının veya onun Bölge Temsilciliklerinin) üstlenmiş olduğu görev iki kısımdır: birincisi, bankaların devlet kaydını yapmak[52], ikincisi ise tescili gereken hususları devlet reyestrine[53] kaydetmek. *"Devlet kaydı"* denilen birinci işlem, daha çok bir faaliyet iznini andırmaktadır.

Bir banka devlet kaydı ile tüzel kişilik kazanır, fakat faaliyetini A.C. Merkez Bankası tarafından verilen lisans esasına dayalı olarak sürdürmektedir. Devlet kaydı ile kuruluş işlemleri son bulur. Azerbaycan Hukukunda, tescili gereken hususların devlet reyestrine (Devlet Kayıt Defterine) geçirilmesi, bankanın devlet kaydından, dolayısıyla kuruluş işlemlerinden sonra gerçekleştirilmesi gereken bir aşamadır. Ayrıca, bu aşamanın gerçekleştirilmesi için ayrı bir müracaat da gerekmektedir (DKHK md.13.). Kısaca ifade etmek gerekirse, bankanın tüzel kişilik kazanması için Adalet Bakanlığının bankanın devlet kaydına alınması hakkında kararı gerekli ve yeterli olup, tescili gereken hususların devlet reyestrine kaydedilmesi, kuruluştan sonraki işlemlerle ilgilidir.

[51] *Bu bölgeler Azerbaycan Cumhuriyetinin önemli bölgeleridir.*
[52] *Bir bankanın tüzel kişilik kazanması için kaydının yapılmasına ilişkin karar vermek.*
[53] *Devlet kaydı yapılması gereken kuruluşların sicil kayıt defteri.*

a.a. Devlet Kaydı

Bankanın devlet kaydı için gerekli olan belgelerin listesi, "Tüzel Kişilerin Devlet Kaydı Hakkında" Kanunla belirlenmiştir. Buna göre, bir bankanın devlet kaydının yapılması için, Adalet Bakanlığına veya onun Bölge Temsilciliklerine dilekçe ile başvurulur. Dilekçe, kurucular tarafından imzalanır. Kuruculardan sadece birinin veya vekil tayin edilmiş kişinin imzası da başvuru için yeterlidir (DKHK md.7). Ayrıca, DKHK md.8'e göre, aşağıda zikri geçen belgelerin de, başvuru dilekçesine eklenmesi gerekmektedir:

- Bankanın tüzüğü;
- Ortaklık mukavelesi (kuruluş anlaşması)[54] ,
- Devlet rüsumunun ödendiğine dair makbuz[55],
- Kurucunun açık adresini belirten belge.

Tüzel kişinin devlet kaydına alınması için DKHK md.8.'de belirtilmeyen belgeler sadece Azerbaycan Cumhuriyetinin ilgili kanunlarında bu tür belgelerin ibrazı öngörüldüğünde ve bu belgeler tüzel kişinin kuruluşu ile ilgili olduğunda, dilekçeye eklenir (DKHK md.8). İşletmeler hakkında Kanun'un 18.madddesine göre, "İşletmenin devlet kaydının yapılması için, Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunlarında öngörülmeyen belgeler talep edilemez". Bu yüzden, bankanın ilgili DKHK md.8.'e ek olarak başvuru dilekçesine eklenmesi gereken başka belgeler de mevcuttur.

Bütün bunlar dışında Tüzel Kişilerin Devlet Kaydı Hakkında Kanunun 10. maddesi, yabancı yatırımın iştiraki ile kurulan bankanın devlet kaydı esnasında onlardan istenecek, yukarıda sayılanlara ek belgelerden de bahsetmektedir. Buna göre yabancı kurucu gerçek kişi olduğunda, onun kimliğini onaylayan belge (iki aded pasaport fotokopisinden bahs edilmektedir) ve vatandaşı olduğu veya daimi ikamet ettiği ülkedeki Azerbaycan Cumhuriyetinin Konsolosluk birimlerinde veya

[54] *Hissedarlar arasında bağlanan anlaşmadır, DKHK'nun 8. maddesine göre kuruculardan biri gerçek kişi olarsa onlar arasındayapılan anlaşma noterce onaylanır.*
[55] *Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 29. 06. 95 tarihli kararı ile anonim şirketlerin devlet kaydına ilişkin rüsum, asgari ücretin 20 katı olarak belirlenmiştir.*

Azerbaycan Cumhuriyeti adına faaliyet gösteren diğer ülke konsolosluk idarelerinde (bu tür birimler de bulunmadığında Azerbaycan Cumhuriyetinin ilgili devlet organında) onaylanmış ticari faaliyeti hakkında belge, yabancı kurucu tüzel kişi olduğunda ise, yine aynı organ tarafından onaylanmış ticaret sicil kaydı da, DKHK md.7 ve 8'de belirtilen belgelere eklenmek zorundadır (DKHK m.10).

Banka devlet kaydı için başvuru yapıldığında, devlet kayıt organı, belgeleri incelenmek için kabul eder. Adalet Bakanlığı veya onun Bölge Temsilcilikleri, bankanın kuruluşunun gereksizliği gerekçesiyle, devlet kaydına almaktan imtina edemez [56]. Bankanın devlet kaydına alınma taleplerinin reddi, sadece onların kuruluş işlemlerine riayet edilmemesi veya tüzüklerinin A.C.MK'nun 47 ve 102. maddelerine uygun olmaması halinde mümkündür.

Bankanın devlet kaydına alınması istemiyle Adalet Bakanlığına yapılan başvuru 10 gün içinde olumlu ya da olumsuz olarak cevaplandırılmalıdır. Eğer başvuru olumlu yanıtlanırsa, başvuru sahibine Devlet Kaydı Hakkında Tasdikname[57] verilir. Aksi halde, devlet kaydına alınmaktan imtina hakkında yazılı bilgi verilmelidir. Devlet kaydı için kayıt organına verilen belgelerde eksiklik olduğu tespit edilirse, mevcut eksiklikler giderildikten sonra tekrar Bakanlığa başvurulur. Bu durumda, devlet kayıt organı 5 gün içerisinde bankanın devlet kaydına alınması hakkında karar verir (DKHK m.9.).

Devlet Kaydı Hakkında Tasdikname, bankanın mühür, kaşe, vergi organlarında kayda alınmaları için esas belgedir (DKHK m.14.).

Devlet kayıt organlarının, bankanın kayıt taleplerinin reddine ilişkin kararları yargı denetimine tabidir. Ayrıca, ilgili banka, devlet kayıt organlarının, taleplerinde, zamanında bilgi vermeme, kayıttan kaçınma gibi durumları dolayısıyla da, mahkemeye başvurulabilir (A.C.MK.48.2.).

Devlet kayıt organları, bankanın kayda alınması hakkında vergi, kadastro ve diğer kayıt kurumlarına, mevcut kurallar çerçevesinde, ayda bir kez bilgi verirler. Ayrıca, DKHK'nun16. maddesine göre bankaların devlet kaydı hakkında bilgiler, Adalet Bakanlığı tarafından, resmi gazetede ayda bir kez yayınlanır.

---

[56] *A.C.Medeni Kanun'nun 48.2.; DKHK'nın 15.maddelerinde açıklanmıştır.*
[57] *Azerbaycan Hukukunda "Şehadetname" terimi kullanılmaktadır*.

b.b. Devlet Reyestri

"Reyestr" İngilizce'den iktisap edilmiş bir terim olup, orijinal şekli *"register"* olarak ifade edilmektedir. Bu da, *"sicil"*, *"kayıt"*, *"kütük"*, *"kaydetmek"*, *"sicile geçirmek"* gibi anlamlar taşımaktadır. Aslında, "devlet kaydı" ve "devlet reyestri" aynı anlamlara gelmektedir. Fakat Azerbaycan hukukunda bu iki terime farklı anlamlar yüklenmiştir.

Tüzel kişilerin devlet reyestri de, Adalet Bakanlığı tarafından yapılmaktadır (A.C.MK.129.1.)[58]. Bunun için iki adet (biri orijinal, diğeri fotokopi) dilekçe yukarıda zikri geçen organlara verilmelidir. Dilekçenin alındığı, örnek dilekçe üzerine düşülen kayıtla belirtilir (A.C.MK.131.1.).

Bankanın devlet reyestrine alınmasına ilişkin dilekçe bütün kurucular tarafından imzalanmalıdır (A.C.MK.131.3.). Bununla birlikte, devlet reyestrinin yapılmasına ilişkin sorumluluk bankanın kanuni temsilcilerindedir. Bu husus, A.C.M.K.131. maddesinde açıkça ifade edilmektedir.

Kanuni temsilci, tescili gereken (devlet reyestrine geçirilecek) hususları ve saklanmak için verilen belgelerin doğruluğunu tasdik eder. Ayrıca, kanuni temsilcinin imzası ve saklanmak için devlet kayıt organına verilen belirli imzaların noter tarafından onaylanması da gerekmektedir (A.C.MK.131.4.).

A.C.MK.md.130'da bankanın devlet reyestrinde gösterilmesi gereken hususlar aşağıdakilerdir :

- Ticaret unvanı ve şirket merkezi;
- Mali yıl;
- Her bir kurucunun adı, soyadı, babasının adı, mesleği ve adresi;
- Her bir kanuni temsilcinin adı, soyadı, babasının adı, mesleği ve adresi;
- Esas sermaye miktarı;

[58]A.C.MK'nun 129. madde de, *"ilgili icra hakimiyeti organı"* denilmekle beraber, A.C. Başkanının 25. 08. 2000 tarihli Fermanı ile bu yetki A.C. Adalet Bakanlığı tarafından kullanılmaktadır.

- Her bir kurucunun esas sermayedeki pay miktarı;
- Banka yöneticilerinin her bir üyesinin adı, soyadı, babasının adı,
- Mesleği ve adresi.

DKHK m.13 de, "Devlet kaydına alınan tüzel kişiler, yabancı tüzel kişilerin şube ve temsilcilikleri, devlet istatistik organından tescil kodu alır ve devlet kayıt organında tutulan devlet reyestrine kaydını yaptırır" demekle, bu işlemlerin yapılmasına ilişkin sürelerle ilgili hiçbir düzenleme getirmemiştir.

Devlet kayıt organı, bankaların, onların devlet reyestrine alınması konusunda belirlenmiş olan şartları yerine getirip getirmediklerini araştırmakla yükümlüdür (A.C.MK.md.131.2.).

Banka devlet reyestrine alındıktan sonra , devlet reyestrinin bir örneği dilekçe sahibine gönderilir. Dilekçe sahibi, gönderilen reyestr örneğini kontrol etmeli, bir hata bulursa, bunu derhal yazılı olarak (A.C.MK.132.2.) devlet kayıt organına bildirmelidir.

Reyestr örneğinin gönderildiği tarihten itibaren 3 hafta içinde her hangi bir hata bulunduğuna ilişkin, devlet kayıt organına bilgi verilmezse, devlet reyestrindeki yazı, Azerbaycan Cumhuriyetinin Devlet Gazetesinde yayınlanır.

B. Banka Faaliyetine Lisans Verilmesi

Banka A.C.MK ve diğer ilgili kanunlara uygun olarak devler kaydını yaptırdıktan sonra banka lisansı almak için Merkez Banka'ya yazılı resmi talapte bulunur. Resmi talep ile bereber şu bilgi ve belgeler Merkez Banka'ya sunulur:

1) Devlet kaydının yapılması hakkında tastiknamenin fotokopisi; (A.C.BankK 8.10.1. md).

2) Kuruluş belgeleri (kuruluş anlaşmaları, tüzüğün kabul olunması, kontrol yönetim organları başkanlarının göreve atanması konusunda protokol(bir kurucu tarafından oluşturulan bankalar istisna olmakla), kayıt organında onaylanmış tüzük, yabancı bankanın şubesi için talimatname); (A.C.BankK 8.10.2. md).

3) Tüzel kişi tesisçilerinin son yıl için mali durumunu gösterecek muhasebe bilançosu, kar ve zarar konusunda raporu ve bununla ilgili bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketinin raporu; (A.C.BankK 8.2.1.1. md).

4) Kurucuları önerdikleri başkanların ve baş muhasebecinin meslek uygunluğu ve mahkum edilip edilmedikleri konusunda bilgi, bu kişiler tarafından doldurulmuş soru formu;

5) Banka lisansının verilmesi için devlet rüsumunun ödenildiğine dair makbuz. (A.C.BankK 8.10.6. md).

Yabancı bankanın şubeleri, tümüyle yabancı sermayeli ve müşterek kredi teşkilatları banka lisansı almak için yukarıdakı söz konusu belgeler dışında, onaylanmış şu belgeleri de sunmaktadırlar:

1. Yabancı tüzel kişiler tarafından :

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin arazisinde banka oluşturması veya şube açması konusunda yabancı tüzel kişinin muvafik organın kararı ve bankanın tüzüğü; (A.C.BankK 9.3.1. md).
- Tüzük veya tüzel kişinin statüsünün basılmış bilançoları; (A.C.BankK 9.3.1. md).
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin arazisinde banka oluşturması veya şube açması için yabancı kurucunun bulunduğu memleketin yetkili devlet organının izin verdiğine dair yazılı belge. Şüphesiz bu belge, söz konusu devletin yasasında bu tür iznin alınması önerildiği takdirde aranacaktır. (A.C.BankK 8.2.1.2. md).

"Tüzel Kişilerin Devlet Kaydı Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kanununa uygun olarak gerçek kişilerden talep edilen belgeler Merkez Banka'ya sunulmaktadır.

Merkez Bankası, banka lisansının verilmesi konusunda resmi talebi A.C. Bankalar Kanun'u ile önerilmiş tüm belgeleri kabul ettiği günden itibaren en geç 30 gün içerisinde inceler.

A.C. Merkez Bankası, kabul edilmiş belgelerin bilirkişi tarafından incelenmesi yapıldıktan sonra belgelerdede eksiklik bulunması halinde keyfiyeti

ilgili bankaya bildirilir. Belgelerdeki eksiklikler, giderildiği tarihten itibaren en gec 15 gün içinde incelenir. A.C. Merkez Bankası da ilgili banka için açılmış muhabir hesabına asgari tüzük sermayesinin ödenildiğini ve sunulan belgelerin A.C. BankK.8.10.maddesinin şartları kapsamında olduğunu belilrledikten sonra banka faaliyetinde bulunmak için lisans verilmesi konusunda karar verilir. Lisansın verilmesine ilişkin karar 5 gün içinde ilgili bankaya yazılı olarak bildirilir.

(A.C.BankK 8.11. md).

Banka lisansı vermekten imtina edildiği, yahut belirli koşulllar konulduğu veya banka faaliyetlerininin sınırlandırıldığı durumlarda resmi talep sahibine bu durumu meydana getiren nedenler yazılı olarak bildirilir.

a. Banka Lisansı Verilmekten İmtina Edilmesinin Gerekçeleri

Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası bazı durumlarda bankalara lisans vermekten imtina edebilir.

Merkez Bankası, bankalara lisans vermekten aşağıdaki durumlarda imtina edilebilir:

1) Yönetim Kurulu Başkanı, onun yardımcıları ve baş muhasebeci onlardan talep edilen ihtisas mesleklerine sahip olmadıkları takdirde. Gösterilen kişilerin onlardan talep edilen ihtisas mesleğine sahip olmamaları şu anlama gelir:

- Bu kişilerin yüksek ekonomi ve hukuk eğitiminin ve banka muamelelerinin yürütülmesi ile ilgili kredi teşkilatı şubesine başkanlık deneyiminin, yahut bu koşulllara bağlı olmaksızın, böyle şubeye başkanlık alanında en az iki yıllık deneyimin olması;
- Mülkiyete karşı işlenmiş cinayetlerden hükümli bulunmamak;
- Üretim ve görevden suiistimal cinayetler sebebiyle hükümlü bulunmak;
- Son iki yılda para veya emtea servetlerine hizmetle ilgili suç eylemleri nedeniyle (itibarın kaybedilmesi durumlarında) gösterilen kişilere emek anlaşmasının (kontratın) müdürlüğün teşebbüsü üzerine feshedilmesi durumlarının mevcut olması.

2) Kurucuları mali durumu yetersiz olduğu takdirde.

3) Bankanın sunduğu belgeler A.C. Bankalar Kanunu ve Merkez Bankasının gerekli yönetmeliklerine uygun olmadığı durumda,

A.C. Merkez Bankası'nın banka lisansı vermekten imtina ettiği takdirde resmi rica sahibine bu kararın sepepleri belirtilerek yazılı olarak bildirilmektedir. (A.C. BankK 8.6.md).

Resmi talep sahibinin banka lisansı verilmesinden imtina edilmesi konusundaki kararlardan mahkemeye şikayet etme hakkı bulunmaktadır.

b. Banka Lisanslarının ve İzinlerin Kayıt Defteri (Listeler)

A.C. Bankalar Kanunu'nun 15.maddesinde Merkez Banka'da genel kontrol ve geniş ölçüde bilgi almak için lisansların not edildiği defter olur. Kayıt defterine tüm bankaların, onların şubelerinin, temsilciliklerin adları,adresleri, lisansın kayıt numarası ve tarihi yazılır.

Feshedilmiş, lisansı geri alınmış bankaya, onların şubeleriyle ilgili kayıtlar ve diğer bilgiler kayıt defterine yazılır.

c. Banka lisanslarının geri alınmasının gerekçeleri

A.C. Merkez Bankasınca verilen banka lisansları ve izinleri A.C.BankK'nun 16.maddesine göre sonradan yasal düzenlemelere uyulmaması nedeni ile iptal konusu olabilmektedir. Bu madde hükümlerine göre bankaya, onların şubelerine verilmiş banka lisansları ve izinleri yalnız A.C. Merkez Banka'nın Yönetim Kurulu'nun kararı ile aşağıdaki hallerde geri alınabilir:

1) Banka kurucularının başvurusu ile;

2) A.C. Bankalar Kanunu'nun ve Merkez Banka'nın yönetmeliklerinin talebi devamlı olarak ihlal edilmesi;

3) Lisans ve izin verdiği zaman göz önünde bulundurulmuş bilginin yanlış olduğu durumunun tespit edilmesi;

4) Lisans ve iznin yürürlük kazandığı gün itibarı ile bir yıl zarfında kullanılmaması veya faaliyet altı aydan fazla bir müddete durdurulması;

5) Bankanın fesh edilmesi;

6) Merkez Banka'nın tutanaklarında öngörülmüş asgari sermaye ve özel rezarvlere sahip olunmaması, alacaklılar ve mevduat sahipleri karşısında kendi taahhütlerini yerine getirmemesi veya ona itibar edilmiş sermayenin korunmasının sağlamaması

7) İflas etme;

8) Sunulmuş raporlarda sahtekarlık durumlarının olduğunun belirlenmesi;

9) Lisans veya izinde öngörülmeyen muamelelerin yapılması;

10) Şubenin bağlı bulunduğu merkezden banka faaliyeti yapmak hakkının geri alınması;

Lisans veya izin geri alınmadan önce kanunda öngörülmüş kural gereğince kanun ihlallerinin giderilmesine yönelik tedbirler alınmalıdır. Banka lisansının veya iznin geri alınması konusundaki kararı Merkez Banka onun nedenlerini göstermekle ilgili bankaya yazılı olarak bildirir.

d. Banka lisansının geri alınmasından sonrakı tedbirler

A.C. Merkez Banka bankaya lisansın veya iznin geri alınması konusunda 5 gün süresinde devlet kayıt organının haberdar etmekle basında resmi bilgi yayımlar.

Banka lisansının geri alınması konusunda kararın yürürlük kazandığı gün itibari ile banka faaliyetinin tüm alanları ile ilgili muamelelerin yürütülmesi yasaklanır. A.C. Merkez Bankası'nın kontrölü altında faaliyet gösteren Feshetme Komisyonu en kısa sürede bankanın aktiflerini feshetmeli, depozitleri konusunda cari sözleşmelere son vermeli ve taahhütleri üzere ödemeler yapmalıdır. Feshetme Komisyonu kendi faaliyetini "Azerbaycan Cumhuriyeti Müessiseler Hakkında Kanun"un taleplerine uygun yapmaktadır.

C. Bankaların Yönetimi

Bankalar, daha önce de değindiğimiz gibi genelde para ticareti yapan kuruluşlardır ve faaliyetleri de büyük ölçüde halkın güvenine dayanır. Bu yüzden bankaların kuruluşta sağlam bir yapıya sahip olması önem arz etmektedir. Gördükleri işler itibariyle farklı ve önemli bir durumu bulunan bankaların, yönetim bakımından da diğer ticari kuruluşlardan ayrı bir nitelikte olmaları şarttır. Kamu güvenine dayanan işlemler yapan ve topladıkları büyük mevduatların sorumluluğunu taşıyan bankaların yönetim görevinin çok yetkili ve güvenilir kişilerden kurulmuş organlara verilmesi gerekir. Yönetim yetersiz ve niteliksiz kişilerin eline geçtiği takdirde yönetimde aksaklıklar meydana gelir ve bankalara olan inanç sarsılır. Bu durum da zamanla ülke düzeyinde ekonomik, tçcari ve mali çöküntülere sebebiyet verebilir.

Bu nedenle de, gerek kanunlarda, gerekse bankaların ana sözleşmelerinde yönetim işleri, diğer kuruluşlardan farklı ve daha sıkı prensiplere bağlanmaktadır. 16.01. 2004 tarihli A.C. Bankalar Kanununda da yeni düzenlemelere gidilmiştir. Zira, bankalar kuruluşları sırasındaki ana sözleşmelerinde de yönetimi güçlü kılacak kurallları kendiliğinden koymaktadır. Dolayısıyla bankaların yönetim organları ve teknik kadroları diğer kuruluşlara oranla daha sert kurallara bağlanmıştır.

A.C. Bankalar Kanunu'nun 23. maddesine göre bankalarda faaliyetlerini yürütmekle görevli 4 organ bulunmaktadır. Bankalar yüksek yönetim organı hissedarların genel toplantısı, banka yönetim kuruluna nezaret etmek amacıyla kurulan ve yönetim kurulunun faaliyetinin kontrol edilmesinden sorumlu organ olan Gözetim Kurulu *(Müşahide Şurası),* bankada denetim faaliyetini düzenleyen Denetim Kurulu *(Audit Komitesi)* ve sorumlu icra organı olan Yönetim Kurulu *(İdare Heyeti)* tarafından yönetilmektedir. A.C. Bankalar Kanunu bu organları 23-27 maddeleri ile özel kurallara bağlayarak düzenlemiştir.

a. Genel Kurul

Genel Kurul yetkilerini hissedarların genel toplantısı ile yürütmektedir. Hissedarların genel toplantısına ilişkin konular A.C. Bankalar Kanunun'nun 24.

maddesinde düzenlenmiştir. Hissedarların genel toplantısı aşağıdaki yetkilere sahiptir:

1. Bankanın faaliyetinin temel ilkelerini belirlemek;
2. Bankanın tüzüğünü kabul etmek ve değiştirmek;
3. Gözetim Kurulu'nun, Denetim Kurulunun ve Yönetim Kurulu'nun üyelerini göreve atamak ve görevden almak;
4. Yıllık raporları, Denetim Kurulunun raporlarını onaylamak;
5. Karın bölüştürülmesi ve zararın ödenilmesi kurallarını belirlemek;
6. Bankanın şube ve temsilciliklerini oluşturmak, onların talimatnamelerini onaylamak ve faaliyetine son vermek;
7. Bankayı yeniden organize etmek ve faaliyetine son vermek.

Toplantılar olağan ve olağan dışı yapılmaktadır. Olağan toplantılar her yıl bankanın rapor yılı için bilançosu hazırlandıktan en geç bir ay içinde çağrılır. Olağan dışı toplantılar, oyların %5 'ne sahip hisssedarların, Gözetim Kurulu'nun, Denetim Kurulu'nun ve Yönetim Kurulu'nun talebi üzerine çağrılabilir. Olağan dışı toplantıların çağrılma kurallları Azerbaycan Cumhuriyetinin Medeni Kanunu ile düzenlenmektedir.

Toplantının çağrılması konusunda duyuru, toplantının yapılacağı yer, tarih ve görüşülecek sorunlar toplantının yapılmasına en gec 45 gün kala hissedarlara gönderilmeli ve basında yayımlanmalıdır. Toplantının görüşülecek konular dışındaki konular hakkında karar alınmasına müsaade edilmemektedir.

b. Gözetim Kurulu

Gözetim Kurulunun yetkileri A.C. BankK.25.maddesine göre şu şekildedir;

1. Bankanın yönetimine ve faaliyetine nezaret etmek;
2. Genel Kurula ve Yönetim Kuruluna tasfiyeler vermek,
3. Genel Kurulun toplantılarını çağırmak;

4. Bank.K'nun ihlali tespit edildikte, Genel Kurulu, Denetim Kurulunu,Yönetim Kurulunu haberdar ermek, durumu Merkez Bankaya bildirmek;

Gözetim Kurulu 3 kişiden az olmamak koşulu ile tek sayıda üyeden oluşmaktadır. Üyeler genel kurul tarafından 4 yıldan fazla olmayan süre için hissedarlar içinden veya dışarıdan seçilmiş gerçek kişilerden oluşmaktadır. Gözetim Kurulu'nu genel kurul toplantısında seçilmiş Başkan yönetir. Kurulun üyeleri sonraki 4 yıl süreye yeniden seçilebilir. Genel kurul, Gözetim Kurulun üyeleri için ödül belirleyebilir. Gözetim Kurulu'nun toplantı yetersayısı üyelerinin %50'den fazlasıdır. Toplantılar üç ayda en az bir defa yapılmaktadır. Gözetim Kurulu'nun kararı normal oy coğunluğu ile alınır. Oy kullanma zamanı tarafsız kalmağa müsaade edilmemektedir. Oyların eşitliği halinde, Gözetim Kurulu'nun Başkanının katıldığı tarafın teklifi kabul edilmiş sayılır.

c. Denetim Kurulu

Denetim Komitesi 3 kişiden az olmamak koşulu ile tek sayıda üyeden oluşmaktadır. Üyeler genel kurul tarafından 4 yıldan fazla olmayan süre ile atanmaktadırlar. Denetim Kurulu genel kurul toplantısında seçilmiş Başkan tarafından yönetilmektedir. Denetim Kurulu'nun üyelerinin aylıkları Genel kurul tarafından bellirlenmektedir. Kurulun üyeleri sonraki 4 yıl süreye yeniden seçilebilir. Kurulun toplantı yetersayısı üyelerin yarıdan bir fazladır. Kurulun kararı normal oy coğunluğu ile alınır. Oy kullanma zamanı üyeler, tarafsız kalamaz. Oyların eşitliği halinde, Kurulun Başkanının katıldığı tarafın teklifi kabul edilmiş sayılır. Denetim Kurulu'nun işlemleri konumuzla ilgili olduğu için daha sonra ayrıntılı açıklanacaktır.

d. Yönetim Kurulu

Yönetim Kurulu bankayı yönetir ve onun faaliyeti için sorumluluk taşır. Yönetim Kurulu en az 3 üye olmakla tek sayıda üyeden oluşmaktadır.

Yönetim Kurulu'nun üyeleri genel kurul tarafından 4 yıldan fazla olmayan süre için seçilir. Yeniden seçilebilmek mümkündür. Genel kurul, üyelerden birini

Yönetim Kurulu'nun Başkanı olarak atamaktadır. Yönetim Kurulu'nun Başkanının yetki ve sorumluluklarını Yönetim Kurulu'nun tüzüğü[59] belirlemektedir.

Yönetim Kurulu'nun kararı normal oy çoğunluğu ile alınır. Yönetim Kurulu'nun toplantı yetersayısı da, üyelerin yarından bir fazlasıdır. Oy kullanma zamanı üyeler çekimser kalamaz. Oyların eşitliği halinde, Yönetim Kurulu'nun Başkanının katıldığı tarafın teklifi kabul edilmiş sayılır.

Yönetim Kurulu'nun üyesi genel kurul kararı ile aşağıdaki durumlarda görevden alınmaktadır (A.C.BankK.md.26.3) . Buna göre, yönetim kurulu üyesi:

- Gözetim Kurulunun üyesi olduğu veya Azerbaycan Cumhuriyeti'nde kaydı yapılmış herhangi diğer teşkilatın başkanlığında (yönetim organında) görev aldığı takdirde;
- Yönetim Kurulu'nun üyeliği hukukunu kanunla kaybettiği takdirde;
- Devlet yönetimi ve belediye organlarında görev aldığı takdirde;
- Bu kişi bankanın Yönetim Kurulu üyesinin kocası (hanımı), birinci veya ikinci dereceli akrabası olduğu takdirde üyeliliği genel kurul kararı ile düşürülür.

D. **Bankaların Görev ve Fonksiyonları**

Bankaların kuruluşlarını düzenleyen Bankalar Kanunu, modern anlamdaki tüm bankacılık işlemlerini kapsayan bir bankacılık sistemi öngörmüştür. Yani, Bu kanunla gelişmiş ülke bankalarının tüm işlevleri Azerbaycan bankacılık sistemi için de yasal düzenleme altına alınmıştır. Bu düzenlemelerle bankalar için müsaade edilen işlemler şunlardır:

1. Mevduat toplamak ve kredi açmak,
2. Müşterilerine ve muhabir bankalara kasa hizmeti vermek,

[59] Bankanın icra organlarının her birinin ayrı-ayrı faaliyetlerinin idare olunmaları usulleri, her bir organın genel kurul tarafından tasdik olunmuş ilgili içtüzükleri ile belirlenir. Örneğin bunlar, genel kurul bakımından; *"Genel Kurulun İçtüzüğü"*, gözetim kurulu bakımından; *"Gözeti Kurulu Hakkında Tüzük",* yönetim kurulu bakımından; *"Yönetim Kurulu Hakkında Tüzük"tür.*

3. Kıymetli kağıtları ve ödeme belgelerini (çekler, akreditifler, bonolar v.b), alıp, satmak,
4. Teminat mektupları vermek,
5. Forfeyting ve faktöring işlemlerine aracılık etmek,
6. Döviz alıp, satmak,
7. Kıymetli metalleri ve onların mamüllerinin alım, satımını yapmak,
8. Kıymetli metalleri esas alan mevduatlar kabul etmek ve onlara bağlı olarak uluslararası işlemler yapmak,
9. Kıymetli kağıtların alım satımı konusunda birimler oluşturmak,
10. Devlet bütçesinin kasası veya veznesi gibi işlemler görmek,
11. Broker ve danışmanlık hizmetleri görmek, leasing işlemleri yapmak,
12. Merkez Bankası'nın vereceği diğer görevleri yapmak.

Görüldüğü gibi, Azerbaycan bankacılık kanunu modern anlamdaki tüm bankacılık işlemlerini kapsamına almaktadır. Aşağıda, bu işlemler hakkında genel bilgiler verilecektir.

E. Bankaların İşlemleri

a. Bankaların Mevduat Işlemleri

Bankaların tasarruf mevduatı toplamaları ve bunlar karşılığında en az enflasyon oranında faiz vermeleri esastır. Azerbaycan'da kurulmuş olan bankalar da tasarruf sahiplerinin milli para veya dövizle olan tasarruflarını toplamakta ve bunlara vadelerine göre belirli oranda faiz ödemektedirler.

b. Bankaların Bankacılık Işlemleri

Azerbaycan'da bulunan bankalar çeşitli bankacılık işlemleri yapmaktadırlar. Bunlar, döviz transferleri yapmak, akreditif açmak gibi işlemlerdir.

c. Bankaların Dövizli Işlemler Yapmaları

Bankaların dövizli işlemler yapabilmeleri Merkez Bankası'nın iznine bağlı bulunmaktadır. Bu izni almış olan bankalar, yurtdışındaki diğer bankalarla muhabir hesaplar tesis etmek ve döviz transferleri yapmak konusunda yetkilidirler.

d. Bankaların Akreditif Açmaları

Bankalar, yurtdışı ithalat ve ihracat faaliyetinde bulunan firmaların ödeme işlemlerini, yurtdışı bankalarda açmış oldukları akreditif hesapları sayesinde gerçekleştirmektedirler.

e. Bankaların Havale Işlemleri

Azerbaycan içindeki firmaların birbirlerine olan alacak ve verecekleri bankalararası havale işlemleri ile gerçekleştirilmektedir. Ticari şirketlerin bankadan nakit çekmeleri konusuna kısıtlamalar getirilmekte ve havale yolu *(göçürme)* teşvik edilmektedir. Ancak, havaleyi alacak olan firma açısından da aynı kısıtlamalar söz konusu olduğu için, ticari piyasada nakit para ile, havale edilecek ödemeler arasında %20 likidite farkı bulunmaktadır. Yani, nakit yapılacak bir alışveriş için istenecek bedel 100 birim ise, havale yolu ile yapılacak ödemelerde bu bedel 120 birim olmaktadır. O nedenle, yurtiçi ve bankalar arası havale işlemlerinin fazla bir çekiciliği bulunmamaktadır.

f. Bankaların Diğer Işlemleri

Azerbaycan mali sistemi, bankaları çok önemli kuruluşlar olarak kabul etmektedir. Böylelikle, piyasaların ve ticari hayatın bir nevi mali denetimi de bankalar kanalıyla yapılmaya çalışılmaktadır.

Çünkü getirilen düzenlemelerle, tüzel kişilerin kasalarında asgari ücretin belirli bir nisbetinin üzerinde nakit bulundurmaları yasaklanmakta, fazla nakitlerin bankaya yatırılması istenmektedir. Tüzel kişiler bankaya yatırdıkları nakit parayı da ancak gerekçe göstererek ve birkaç gün önceden haber vermek şartıyla geriye alabilmektedirler. Böylelikle, ticari firmaların tüm nakit hareketleri, gelirleri ve harcamaları bankalarca takip edilmektedir. Ancak ticari firmaların kendi paralarını kullanmalarına getirilen bu kısıtlamalar banka açmanın çok kolay, banka denetiminin

çok eksik olduğu bir sistemde yasadışılığı teşvik etmekte, hem bankaları hem de firmaları kayıt dışı ekonomiye itmektedir.

g. Bankaların Topladıkları Mevduatların Güvencesi ve Banka Sırrı

Bankalar Kanunu'nda özel ticari bankaların bankalararası fonlar tesis ederek tasarruf sahiplerinin mevduatlarını sigorta ettirmeleri prensip olarak benimsenmiştir. Bankaların özel sigorta kurmaları yasak olmakla birlikte, kredi ve döviz risklerini sigortalamaları kabul edilmektedir. Bankalar, bu sigorta için tüzük sermayesinin %25'inden fazla olmamak üzere, karın %3'i miktarındaki bir meblağı böyle bir fona yatırabilirler.

Bankada toplanmış olan mevduatların, bu mevduatlarla ilgili bilgilerin üçüncü sahıslara verilmesi Azerbaycan'da da yasaktır. Ancak, mahkemelerin, savcıların, denetleme organlarının ve vergi müfettişliklerinin herhangi bir soruşturma ile alakalı taleplerine cevap verilmesi benimsenmiştir. Mahkemelerin veya savcılıkların banka mevduatları üzerine icra ve haciz koymak hakları da bulunmaktadır.

Bankalar, Merkez Bankası'nın gerekli direktiflerini yerine getirmemesi, kanuni düzenlemelere uyulmadığının tesbiti sonucunda kendisine verilen sürede bu eksikliklerini düzeltmemesi, Merkez Bankası'nca istenilen bilgileri vermemesi veya eksik vermesi, sürekli zarar etmesi veya Merkez Bankası'nca ödeme güçlüğü içine düştüğünün tesbit edilmesi, banka faaliyetlerinin banka mudileri ve kredi alıcılarının menfaatlerine zarar verici bir halde geliştiğinin tespit edilmesi gibi hallerde Merkez Bankası, banka için belirli düzenleme ve cezai müeyyideler uygular.

A.C.BankK'nun 47.maddesinde belirtilen hallerden herhangi birinin tespit edilmesi durumunda A.C. Merkez Bankası'nca banka için düzeltici önlemler, iyileştirici önlemler ve kısıtlayıcı önlemlerin alınması öngörülmüştür. A.C.BankK'nun 47.maddesinde belirtilen haller şunlardır:

1. Bu kanun ve A.C. Merkez Bankası'nca tanımlanmış risklerin önemli ölçüde artması veya mali bünyeyi zayıflatacak şekilde yoğunlaşması;

2. Aktiflerin vade itibari ile yükümlülüklerini karşılayamama tehlikesiyle karşı karşıya gelmesi;

3. Gelir ve giderleri arasındaki ilgi ve dengelerin bozulması nedeniyle karlılığın faaliyetleri yürütecek yeterlilikte olmaması;

4. Aktiflerin mali bünyeyi zayıflatabilecek şekilde bozulması;

5. Özkaynakların sermaye yeterliliğine ilişkin A.C. Merkez Bankası'nın düzenlemelerine gore yetersiz olması;

6. Bu kanuna ve ilgili düzenlemelere ve A.C. Merkez Bankası'nca alınan kararlara aykırı nitelikte karar, işlem ve uygulamaların bulunması;

7. İç denetim sisteminin yeterli bir şekilde uygulanmaması;

8. A.C. Merkez Bankası'nca verilen lisans ve faaliyet izninde öngörülmüş sınırlamaların bozulması.

A.C. Merkez Bankası söz konusu maddede belirtilen hallerden herhangi birinin tespit edilmesi durumunda A.C.BankK'nun 48.maddesinde belirtilen tedbirleri uygulamaktadır.Bunları şöyle özetleye biliriz:

Banka faaliyetlerinin sınırlandırılması veya durdurulması, banka depozitleri kabülünün sınırlandırılması, kredi verilmesinin durdurulması, yeni yatırımların durdurulması veya sınırlandırılması, ücret veya diğer ödemelerin sınırlandırılması, riskli işlemlerin durdurulması, banka içi denetim sisteminin uygulanmasında değişiklikler yapılması gibi düzeltici tedbirlerdir.

A.C.BankK'nun 49.maddesine göre genel kurulun olağanüstü toplantıya çağrılarak yönetim kurulu üyelerinden bir veya birkaçının veya tamamının değiştirilmesi öngörülmüştür.

Mekez Banka A.C.BankK 51.md. göre bankaya geçici temsilci atayabilir. Geçici temsilci Merkez Banka çalışanları sırasından 12 ay süreyle atanmaktadırlar. Bu sure Merkez Bankası tarafından 6 aydan fazla olmayan süreyle uzatılabilir. Geçici temsilcinin yetkileri A.C.BankK. 53.md. yer almıştır. A.C.BankK. 53.md. göre bankanın yönetilmesi ile ilgili yönetim organlarının yetkisi geçici temsilciye verilmektedir. Bankanın durumunun normal temele oluşturulması amacı ile her türlü

tedbirler almak, banka şubelerini kapatmak, gereksiz işçi gücü oluşturan veya kendi görevlerini yerine getirmeyen banka çalışanlarını yasaya muvafik işten almak yetkisi vardır.

Bu düzenlemelerden da netice alınmaması taktirde bankanın faaliyetine Merkez Bankası'nca son verilir. Merkez Bankası'nın zorunlu olarak yaptığı uygulamadan ayrı olarak banka hissedarlar genel kurulu da bankanın faaliyetini sonlandırabilir.

Banka kendi faaliyetini kendi kararı ile sonlandırmak istediğinde resmi yayın organlarında bunu iki defa ilan etmelidir. Ancak, Merkez Bankası kararı ile son verilen faaliyetler için böyle bir şart bulunmamaktadır.

2. Bankacılığın Geliştirilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirler

Daha önce de değinildiği gibi serbest piyasa sistemine geçiş azmi içinde bulunan ve bu konudaki düzenlemeleri ve yapılanmaları adım adım gerçekleştirmekte olan Azerbaycan'ın, serbest piyasa sisteminin yerleşmesinin de temellerini oluşturacak olan bankacılık alanında yapması gereken bir takım düzenlemeler vardır. Bu düzenlemeleri şöyle sıralayabiliriz.

1) Özelleştirme ile ilgili çalışmalar hızlandırılmalı, devlet işletmeleri ve bankaları özel sektörün rekabetine terkedilmeli,

2) Serbest piyasa sisteminin kurum ve kuralları öğretilmeli ve bu kurumlarda çalışacak nitelikli elemanlar yetiştirilmesine ağırlık verilmeli,

3) Piyasa sisteminin iyi işlemesi konusundaki idari ve yasal düzenlemeler tamamlanmalı, kıymetli evraklar hukuku, ipotek-rehin hukuku, icra-iflas hukuku eksiksiz olarak işlerlik kazanmalı,

4) Bankaların sağlam mali yapıda kurulmaları ve güvenilirlik içinde faaliyet göstermeleri sağlanmalı, banka mevduatlarına devlet garantisi getirilmeli, bu garantiye bankaların katılımı da temin edilmeli,

5) Bankaların bankacılık dışındaki faaliyetlerine müsaade edilmemeli,

6) Merkez bankasının özerk yapısını ve yönetimini güçlendirici düzenlemeler yapılmalı,

Elbette, planlı ekonomiden serbest bir sisteme geçen ekonomilerin yapacağı daha başka düzenlemeler de bulunabilecektir. Ancak, önemli olanların öncelikle yürürlüğe konulması gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN HUKUKUNDA BANKALARIN DENETİMİ

I. DENETİM KAVRAMI

Uluslararası ticaretin artması sonucu hesap ve işlemlerin esaslara bağlanma ihtiyacı denetim kavramını da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde hesap ve işlemlerin kontrolünü yapan ve sonucunda görüş bildiren, Latince "dinleme" anlamına gelen audit kelimesinden türetilen auditör (denetçi) denilen kişiler ortaya çıkmıştır. Modern anlamda denetim kavramı sanayi devrimi sonrasında gelişmiş ve bugünkü niteliğine kavuşmuştur[60].

Genel olarak denetleme, bir işin doğru ve yönetime uygun olarak yapılıp yapılmadığını incelemek, murakabe etmek, teftiş etmek, kontrol etmek şeklinde tanımlanmaktadır. Konuşma dilinde denetim anlamını taşıyan ve/veya aynı anlamda kullanılan *"araştırma"*, *"kovuşturma"*, *"soruşturma"*, *"inceleme"*, *"revizyon"*, *"kontrol"*, *"teftiş"*, *"murakabe"* vb. birçok sözcük vardır. Denetleme kavramı, daha çok revizyon, kontrol, murakabe ve teftiş sözcüklerinde kendisini bulmaktadır. Bu kavramlar terminolojide birbirleri ile yakın olmakla birlikte farklıdırlar. Genel anlamda gözetim, denetim, nezaret mali ve hukuki yönden tüm bankacılık işlemlerinin kontrolünden ibarettir. Teftiş, tahkikat ise özel bir durumun incelenmesi ve kontrol edimesinden ibarettir.

Teftiş, Arapça *"fetş"* kökünden gelen sözcük, bir şeyin aslını, doğrusunu veya işlerin iyi yürütülüp yürütülmediğini anlamak için yapılan inceleme anlamında kullanılmaktadır. Resmi bir otoriteyi içeren teftiş, Latince "specere" bakmak, in-specere içine bakmak anlamında olmak üzere yakından incelemek, resmen araştırmak ve soruşturmak anlamlarına gelmektedir. Teftiş işini yapan kişiye müfettiş denilmektedir. Teftiş kavramı daha çok iç denetime denk düşmektedir.

Revizyon (auditing), Latince *"revidere"* kökünden gelmekte olup, gözden geçirmek, tekrar bakmak, tekrar incelemek, teşhis etmek gibi anlamlar taşır.

[60] **BAĞIROV, M.,** a.g.e., s. 32

Uyguluma alanında revizyon kavramı daha çok muhasebe ile ilgili incelemelerde kullanılmakta, işletme faaliyet ve sonuçlarının (hesaplarının) incelenmesini ve denetlenmesini kapsamaktadır. Revizyon kontrol, teftiş ve denetleme için zorunlu bir gözden geçirme, bir araştırmadır. Revizyon, daha önce yapılmış olan işlemleri; nitelikleri, oluşumları ve sağlıkları bakımından defter kayıtlarına, kanıtlayıcı belgelere dayandırılmak yoluyla, sonradan eleştirel bir görüşle yeniden ele alıp analiz etmeyi hedefler. Revizyon işini yapan kişiye "revizör" denilmektedir.

Kontrol, Latince *"contra"* ve *"rotulus"* kelimelerinden türemiş olup, karşıt veya diğer bir kayıt ve/veya belge aracılığıyla bir şeyin doğruluğunu incelemek, araştırmak ve soruşturmaktır. Kontrol en geniş anlamıyla "arzulanan bir amaca varılıp varılmadığını veya hangi ölçüde varılmış olduğunu inceleyip araştırmaktır. Kontrol kavramı çok geniş ve kapsamlı bir terim olup bakıp gözetme, gözaltında bulundurma anlamını da taşımaktadır. İşletmecilik anlamında kontrol ise, önceden belirlenmiş normlar olması koşuluyla, meydana gelen ile öngörüler arasında sürekli olarak yapılan karşılaştırmaların sonuçlarını ifade eder[61].

Denetim, bir işletmenin ekonomik faaliyetlerine ve olaylarına ilişkin açıklanan bilgilerin, önceden belirlenmiş kriterlere uygunluk derecesini belirlemek ve raporlamak amacıyla bu ekonomik faaliyetlere ve olaylara ilişkin bilgilerle ilgili kanıtların tarafsızca toplanması, değerlendirilmesi ve sonucun bilgi kullanıcılarına raporlanması şeklinde tanımlanmaktadır.

"Azerbaycan Cumhuriyetinin Medeni Kanunu"nda, "Bankalar Kanunu"nda, "Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanunu"nda, "Anonim Şirketler Hakkında Kanun"da en çok kullanılan terim, denetim *(nezaret)* terimidir. "A.C. "Denetim Hizmeti Hakkında Kanun"da ise denetim *(audit)* terimi kullanılmaktadır.

Denetim, yapılan hukuki bir olayı kontrol etmektir. Fakat bu kontrolün uygun mevzuatlara göre yapılması gerekmektedir. Bir denetim hukuki vakanın kurallara bağlılığın teyit edilmesi prosedurudur. Yani bir denetim hukuki vakanın yanlışlık, tutarsızlık, çelişki ve eksiklik olup olmadığının yazılı veya sözlü olarak araştırılmasıdır[62].

---

[61] **BAĞIROV, M.,** a.g.e., s. 35.
[62] **ШЕРЕМЕТ, А.Д., СУЙЦ, В. П.,** Аудит. Учебное Пособие, Москва 1995, s. 56.

Bankaların denetimi bankanın ve bankacılık işlemlerinin önceden oluşturulmuş kriteriler arasındaki uygunluk derecesini Banka Hukuku kuralları, Ekonomik kuralları ve ilgili kanunlarla doğrulama olayıdır[63].

II. BANKA DENETİMİNİN ÖNEMİ

Toplumun nüfusunun artması, banka işlemlerinin çok çeşitlenmiş olması, özel sektörün hızla gelişmesi, yabancı sermayenin artışı, hukuki yaşamın gelişip karmaşıklaşması, güvenilir bilgi elde etme gereksinimini daha da artırmaktadır. Her toplumda alınacak iktisadi kararlardan doğrudan doğruya karar işlemi sırasında elde bulunan geçerli bilgilere dayandırılır. Örneğin, bankadan borç isteyen bir işletmeye bu borcun verilip verilmemesi kararı, banka ile işletme arasında geçmiş yıllardaki ilişkilere, işletmenin finansal raporlarında yansıyan finansal yapısına ve diğer etkenlere bağlı olmaktadır[64].

Bankaların denetleme gereksinimi, bankaların topluma ait kaynakları bünyelerinde toplayabilme imkanından dolayı kazandıkları önemden, özel ve tüzel kişilerin, devletin ve işletmelerin para ve kredi konusunda her türlü ihtiyaçlarını karşılayan kuruluş olmasından, kaydi paranın azalıp çoğalmasına, tedavülüne aracı olmaları ve kredi hacmine etki yapma fonksiyonundan kaynaklanmaktadır[65].

Sağlıklı bir bankacılık sektörü için en önemli unsurlardan birisi etkin gözetim ve denetimdir. Gözetim ve denetim işlevinin bankalar açısından temel amacı bankaların taşıdıkları risklere karşılık yeterli sermayeleri tutabilmelerini sağlamak ve güvenilir düzenlemelerin yapıldığı bir ortamda faaliyette bulunmalarını temin etmektir. Bankacılıkta etkin gözetim ve denetim, her ülkenin mali sistemindeki istikrarın sağlanmasında kritik rol oynayan ve serbest piyasa koşullarında ve doğruluğu teyit eden bir kamu hizmetidir.

---

[63] **NOVRUZOV, V.,** Sahevi Auditlerin Aparılmasına Dair Programlar, Bakı 2006, s. 5.
[64] **СОКОЛОВА, Я. В.,** Основы Аудита, Москва 2000, s. 35.
[65] **ПОЛИСЮК, Г.Б./КУЗЬМИНА, Ю.Д./СУХАЧЕВА, Г.И.,** Аудит Предприятия. Организация Аудиторских Проверок и Комплексный Анализ Финансовых Результатов Деятельности Предприятия, Москва 2001, s. 69.

Bankalarda gözetim ve denetim özellikle bireylerin tasarruflarını koruyan, yani koruyucu nitelik taşıyan bir kamu hizmetidir[66].

Kamu düzeninin korunması, ekonomideki istikrarın sağlanması, kredilerin ekonomik kalkınmanın gereklerine göre yönlendirilmesi ve tekelciliği engellemek için her ülkede bankalar sıkı bir denetime tabi tutulmaktadır. Ülke ekonomisinin, tasarruf sahiplerinin korunması için banka denetiminin yerinde ve zamanında yapılması gerekir[67].

Bankalar bireylerden mevduat temin eden ve temin ettikleri mevduatları kendi veya kaynak sahipleri adına kullanmaktadırlar. Bu nedenle, kanun koyucu tasarufların korunması, bunların etkin ve verimli bir şekilde kullanılması, mali sektörde yaranabilecek olumsuzlukların önlenmesi için bankalara ilişkin mevzuatlar ile tasarufları koruyucu önlemler getirmekte ve güvenilir iktisadi kuruluş olan bankaların etkin şekilde denetlenmelerini sağlayacak düzenlemeler yapmaktadır[68].

III. DENETİM ÇEŞİTLERİ

Klasik anlamda denetim, konularına ve amaçlarına göre finansal denetim, uygunluk denetimi ve performans denetimi olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Ancak, bu üç denetim türünün bir arada yürütülmesi halinde ekonomik denetim adında dördüncü bir denetim türü ortaya çıktığı da görülmektedir. Denetimi, statüsüne göre ise iç denetim ve dış denetim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dış denetim, bağımsız denetim ve idari denetimi olmak üzere de kendi içinde ikiye ayrılır.

1. Denetimin Amacı Yönünden Çeşitleri

A. Finansal Denetim

Finansal denetim , bir işletmenin finansal tablolarının önceden belirlenmiş kriterlere uygun olarak düzenlenip düzenlenmediği konusunda bir görüş belirlemek

[66] **ПОЛИСЮК, Г.Б./ КУЗЬМИНА, Ю.Д./ СУХАЧЕВА, Г.И.,** a.g.e., s. 75
[67] **NOVRUZOV, V.T./ ZÜLFÜQARZADE, P.E.,** Auditin Esasları, Bakı 1998, s. 45.
[68] **ПОЛИСЮК, Г.Б. / КУЗЬМИНА, Ю.Д. / СУХАЧЕВА, Г.И.,** a.g.e., s. 82.

amacıyla bu finansal tabloların incelenmesini kapsamaktadır. Bu kriterler genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri veya vergi mevzuatı hükümleridir. Bu denetim bağımsız denetçiler ve kamu denetçileri tarafından yürütülür. Denetimin konusu, ortaklara veya ilgili kamu kuruluşlarına verilen finansal tablolardır.

B. Uygunluk Denetimi

Uygunluk denetimi, bir işletmenin mali işlemlerinin ve faaliyetlerinin belirlenmiş yöntemlere, kurallara veya mevzuata uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla incelenmesidir. Bu denetim türünde belirlenmiş kriterler farklı kaynaklar tarafından oluşturulur. Uygunluk denetimi, iç denetçiler ve dış denetçiler ile kamu denetçileri tarafından yürütülür. Denetimin konusu, örgütün mali işlemleri ve faaliyetleridir.

Uygunluk denetimi üst yönetim ve yasal mevzuat tarafından önceden saptanmış kurallara uyulup uyulmadığının araştırılmasıdır. Bu üst yönetim işletme içinden ve işletme dışından da olabilir. Yasal düzenlemelere, yazılı sözleşmelere uygunluk incelemesi, soruşturması ve araştırmaları, denetçiler tarafından yapılan bir denetim türüdür. Uygunluk denetiminde ulaşılan sonuçlar geniş bir kitleye değil, sınırlı olarak ilgili ve yetkili kişi ve kuruluşlara raporlanır. Bu nedenle çoğunlukla uygunluk denetimi iç denetçiler, gerekli durumlarda ise dış denetçiler tarafından yapılır.

C. Performans Denetimi

Performans denetimi , bir işletmenin faaliyetlerinin verimlilik ve etkinliğini değerlemek amacıyla bu faaliyetlerle ilişkili usul ve yöntemlerin uygulanışının incelenmesini kapsamaktadır. Performans denetimin denetçilerden tarafsız gözlemlerde bulunması ve belirli faaliyetlerin ayrıntılı analizini yapması beklenmektedir. Performans denetiminde faaliyet sonuçları verimlilik standartlarıyla karşılaştırılır ve işletmenin önceden belirlenmiş amaç ve hedeflere ulaşıp ulaşmadığı ölçülür. Denetimin kapsamı işletmenin tamamı veya bir bölümü, bir şubesi ya da üretim, finans, pazarlama gibi bir fonksiyonu olabilir.

Performans denetiminde, finansal ve finansal olmayan bilgileri değerlemek amacıyla kriterleri belirleme son derece sübjektif bir konu olduğundan, performans denetimi yönetim danışmanlığına benzemektedir. Denetimin sonunda faaliyetlerde etkinlik ve verimliliğin artırılmasına ilişkin önerilerde bulunmaktadırlar.

D. Ekonomik Denetim

Ekonomik denetim, finansal tablolar, uygunluk ve performans denetimlerinin birlikte yürütüldüğü ve raporlandığı bir denetim türüdür. Ekonomik denetim kapsamında bir taraftan işletmenin faaliyetlerinin yürürlükteki mevzuata uygun olarak yapılıp yapılmadığını, diğer taraftan finansal tablolarının yürürlükteki mali mevzuat ve genel kabul görmüş muhasebe standartlarına uygunluğu ayrıntılı bir inceleme yapılmaktadır.

2. Denetimin Statüsüne Göre Çeşitleri

A. İç Denetim

İç denetim, işletme faaliyetlerinin ve uygulayıcılarının yaptıkları işlem ve işlerin uygunluk ve etkinliğinin, üretilmiş her türlü bilginin güvenirliğinin mevzuat, finansal, muhasebe ve diğer tüm yönlerden bu amaçla çalışan iç denetçi adı verilen kişilerce araştırılıp, incelenip üst yönetime rapor edilmesidir. İç denetim, işletmenin tüm faaliyetlerini incelemek ve değerlemek için işletme içi bağımsız bir değerleme işlemleridir. Kısaca iç denetim, finansal denetimi, uygunluk denetimini ve performans denetimini kapsamaktadır.

B. Dış Denetim

Dış denetim, bir işletmenın kendi personeli olmayan denetçilerden oluşan, bu işletme ile doğrudan ilgili, bağlı vb. herhangi bir şekilde bağı olmayan bağımsız ve farklı bir tüzel kişiliği olan denetim grubu veya uzman kişi tarafından denetlenmesidir.

a. Bağımsız Denetim

Bağımsız denetim tarafından yapılan finansal denetim, muhasebe ve diğer işlemlerin sonuçlarına ve verilere dayanan bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkmaktadır. Bağımsız denetim yönetimin finansal işlemleri değerlendirmesinde ve yorumlamasındaki olumlu ve olumsuz yönleri belirler ve bir yerde işletmenin finansal tabloları üzerinde onay fonksiyonu üstlenmiş durumdadır.

Bağımsız denetçiler kar amaçlı işletmelere, kar amacı olmayan işletmelere ve kamu kurum ve kuruluşlarına hizmet vermektedirler. Bağımsız denetçiler serbest meslek faaliyeti sürdüren kişilerdir. Bağımsız denetçiler faaliyetlerinde bağımsız olarak çalışırlar ve hizmetleri karşılığında denetledikleri işletmelerden ücret alırlar.

b. Kamu Denetimi

Kamu denetimi, görev ve yetkilerini yasalardan alan ve kamu adına, kamunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere denetim yapan kişi ve kurumlarca gerçekleştirilen finansal tablolar, uygunluk ve performans denetimlerini ifade eden kamusal bir kontrol şeklidir.

Kamu denetim kuruluşları, çeşitli devlet kurumları içinde örgütlenmiş olup;işletmelerin faaliyetlerinin yasal mevzuata, devletin ekonomi politikasına, kamu yararına uygunluk düzeyini araştırır ve denetler. Kamu denetim kuruluşları bağlı oldukları kamu birimlerine denetledikleri işletmelerle ve olaylarla ilgili olarak rapor vermektedirler.

Banka diğer işletmelerden farklı olarak kendi yapısı içinde hem de kamu yönetimi tarafından iki kademeli bir denetime tabi tutulmaktadır.

1.İç Denetim

2.Dış Denetim

Bankanın işlemlerinin kendi yapısı içinden ve kendi üst kademelerine bilgi vermek amacıyla yapılan denetime *"iç denetim"* denmektedir.

Bankaların ciddi ve etkili bir şekilde kamusal kuruluşlar tarafında yapılan denetime ise *"dış denetim"* denilmektedir[69].

İç ve dış denetim diyebileceğimiz bu iki kontrol şekil yaptırım yönünden olduğu gibi muhatabı yönünden de ayrıcalık gösterir. İç denetim sonucunda tespit edilebilen usulsüzlüklerin müeyyidesi disiplin cezalarıdır. Dış denetim ile ilgilenen taraf kamu kuruluşları, mahkemeler olup, yaptırımı da para cezası, işten kovulma, hapis veya örgütün kapatılması cezalarıdır[70].

IV. İÇ DENETİM

1. İç Denetimimin Gerekliliği ve Yararları

Herhangi bir alanda yapılan iç denetim faaliyetlerinin sonucunda elde edilen bilgiler yeterince sağlıklı, üst yönetim tarafından arzu edilen seviyede nitelikli ve güncel ise işletmelerin daha verimli bir şekilde yönetilmesine, hataların asgari düzeye indirilmesinde katkıda önemli rol oynamaktadır.[71].

Önemli iktisadi kuruluş olan bankalarda üst düzey yönetiminin iç denetim alanına ilişkin bağımsız, gerçekçi ve sağlam temellere dayalı bir denetim politikası yürütmeleri gerekmektedir. Bununla birlikte bu politikanın yürütülmesinin asli sorumluluğu daha çok denetim biriminin yönetimine ait olacaktır.

İç denetim sürecinde sırasıyla denetim konusu, denetlenecek alanın özellikleri ve iç denetim sistemini etkinliği, kullanılan denetim teknikleri, denetim yapılacağı yer, süresi, mali portresi, denetim elemanının niteliği ve çalişma tarzının belirlenmesi denetimin yararlılığı açısından önemli rol oynamaktadır[72].

Denetim alanında yeterince başarılı ve etkin olması, işletmelerin başarısına da doğal olarak katkıda bulunmaktadır. İç denetim süresi iyi planlandığı ve uygulandığı taktirde, denetim elemanlarının denetledikleri konuda kısa zamanda güvenilir ve sağlıklı bir sonuca varmaları mümkün olacaktır. Denetim sürecinde denetim yapılan

---

[69] **КОВАЛЕВА, О.В. / КОНСТАНТИНОВ, Ю.П.,** Аудит , Москва 1999, s. 58.
[69] **КОВАЛЕВА, О.В. / КОНСТАНТИНОВ, Ю.П.,** a.g.e., s. 61.
[70] **КОВАЛЕВА, О.В. / КОНСТАНТИНОВ, Ю.П.,** a.g.e., s. 64.
[71] **ТЕРЕХОВ, А.А.,** Аудит., Москва 1998., s. 89.
[72] **BAĞIROV, D.A.,** Audit, Bakı 1996, s. 106.

kuruluşların diğer birimleri tarafından daha önce üretilmiş hazır bilgilerle yapılacak analizler bir veri tabanı olarak kullanılmaktadır. Bu konuda diğer yönetim birimleri ile yapılacak işbirliği, yardımlaşma gibi bir denetim yönetimi hem zaman ve hem de iş gücünün daha verimli kullanılmasını sağlamaktadır[73].

İç denetim sürecinden istenen yararın elde edilebilmesi için bu sürecin önceden tasarlanması gerekir. İncelenmesinin başlıca hangi noktalara yönelteceğini bilerek, önceden bir inceleme düzeni hazırlayan denetçi çalışmasına büyük bir etkinlik kazandıracak ve muhtemel olumsuz durumlar olumlu duruma gelecektir[74].

2. İç Denetim Kuralları

Sağlıklı bir sektör yaratmak açısından yapılan denetim zamanı işletmelerde önceden tasarlanmış bir iç denetim kuralları oluşturulmuştur. Temel iç denetim kuralları genel olarak aşağıda sıralanmıştır.

İç denetim, işlevsel olarak işletmelerin daha verimli çalışan ve yönetilen bir işletme haline gelmesine katkıda bulunan bir araç niteliğindedir. İç denetim, hiçbir zaman amaç olarak görülmemeli ve bu hale getirilmemelidir. Bu bakış açısından hareketle hangi ünvan sahibi tarafından yapılırsa yapılsın ve biçimsel görünüşü ne olursa olsun, iç denetim için yapılan bir yıllık harcama sonucunda elde edilecek faaliyet etkinliğinin ön planda tutulmasının yararlı olacağı düşünülmektedir[75].

İşletmelerin diğer birimleri tarafından kullanılıp değerlendirilebilecek olanlar dışında önceden yetkililerce varlıkları bilinen gereksiz ve fazla miktarda bilgi sağlayıcı nitelikteki iç denetim mekanizmalarının hızlı bir şekilde gözden geçirilerek elimine edilmeleri yararlı olacaktır. Bilginin azı gibi fazlasının da hiçbir yarar sağlamayacağı, hatta konuları dağıtarak konsantrasyonu bozacağı, işin özünü gözlerden saklayacağı ve global bakış açısına ulaşmayı zorlaştıracağı için zararlı olabileceği unutulmamalıdır[76].

---

[73] **TEPEXOB, A.A.,** a.g.e., s. 92.
[74] **BAĞIROV, D.A.,** a.g.e., s. 112.
[75] **NESİBOVA, L./ ELİYEV, M./ QENİZADE, R./NOVRUZOV,V.,** Dahili Audit, Bakı 2002, s. 83.
[76] **NESİBOVA, L. / ELİYEV, M./ QENİZADE, R./ NOVRUZOV, V.,** a.g.e., s. 87.

Dolayısıyla diğer birimlerin denetim birimi tarafından sunulan bilgileri ne ölçüde geçerli ve doğru veriler olarak kullanabildikleri her zaman sorgulanması gereken bir noktadır. Diğer taraftan bu hususa paralel olarak denetim elemanlarının, denetlenenen personel tarafından sunulan doğruyu yansıtmayan bilgileri hızlı bir şekilde ayırma konusunda yetenekli olmaları ve denetim biriminin güncelliğini ve geçerliliğini yitirmiş eski bilgilere karşı gereken uyanıklık ve hassasiyeti göstermesi gerekmektedir[77].

İşletmelerin iç denetim birimi, kendisini sürekli olarak yenileyen, mesleki tutuculuğu alt etmiş bir alan olarak var olmak zorundadır. Bu özelliklere sahip olunmaması durumunda, bir kere kurulmuş ve var olduğu içinde sürekli işletilen sıradan bir iç denetim mekanizması, vardığı sonuçlar çerçevesinde yeterince ciddiye alınmayacağı ve dolayısıyla *"yaptırım"* fonksiyonu yerine getirmeyeceğinden *" yaptırımsız denetim "* yakıştırılması doğal olarak hak edecek ve sonuçta denetimin etkinliği sıfıra yakın olacaktır[78].

İç denetimde banka müfettişleri, bankanın şübeleri ve bağlı kuruluşlarını denetlerken personelin eksiklerini ve hatalarını aramaktan kaçınmalı, daha önemlisi yol gösterici ve eğitici bir yol izlemesi yararlı olacaktır.

Banka şübeleri ve bağlı kuruluşlarda iyi niyetle yapılan hatalı işlemlerin doğrusu, *"hizmet içi eğitim"* anlayışı ile banka elemanlarına anlatılmalıdır.

A.C. Bankalar Kanunu'na göre bankaların iç denetimi, *Denetim Kurulu, İç Denetim Departmanı*, bankaların organı durumunda olan iç *denetçiler* tarafından yapılmaktadır.

3. Denetim Kurulu *(Audit Komitesi)*

Bankalar Kanunu'nun 27. maddesine göre her bir bankada Denetim Kurulu (*Audit Komitesi)* ve İç Denetim Departmanı *(Dahili Audit Departamenti)* faaliyet göstermektedir. Denetim Kurulu, bankaların Yönetim Kurullarınca Yönetim Kurulunun denetim ve gözetim faaliyetlerinin yerine getirilmesine yardımcı olmak

[77] **NESİBOVA, L./ELİYEV,M./QENİZADE,R. / NOVRUZOV,V.,** a.g.e., s. 86.
[78]**TEPEXOB, A.A./ TEPEXOB, M.A.,** Контроль и Аудит, Основные Методологические Приемы и Технология, Москва 1998, s. 89.

üzere oluşturulur. Denetim Kurulu en az üç kişi olmakla tek sayıda üyeden oluşur. Kurulun üyeleri genel kurul tarafından 4 yıl süreyle tayin edilmektedir. Süreleri biten üyeler yeniden seçile bilirler. Genel kurul tarafından denetim kurulu üyelerinden biri başkan seçilir. Kurul üyelerinin aylık ücretleri genel kurul tarafından belirlenmektedir.

Denetim Kurulu üyelerinin, A.C. Bankalar Kanunu'nun 10.maddesinde belirtilen niteliklere sahip olmaları şarttır. A.C.BankK'nun 27.4.maddesinin hükmüne göre Denetim Kurulu üyeleri, bu kanunun 10.maddesinin taleplerine uygun olmazsa genel kurulunun kararı ile görevden alınmalıdır.

A.C. Bankalar Kanunu çerçevesinde Denetim Kurulunun görev ve sorumlulukları aşağıdaki gibidir:

1. Bankanın denetim politikasını ve stragesini belirlemek,
2. İç Denetim planlarını tastik etmek, İç Denetim Departmanının faaliyetini izlemek,
3. Bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketlerinin Yönetim Kurulu tarafından seçilmesinde gerekli önerilerde bulunmak,
4. Bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketleri ile birge işbirliği yapmak ve onların faaliyetlerini düzenli olarak izlemek,
5. Bankanın icra organları, gözetim organları ile bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketleri arasında bağlantılar kurmak,
6. Bankanın kontrol, risk yönetimi ve iç denetim sistemlerinin etkinliğini ve yeterliliğini temin etmek için Gözetim Kuruluna önerilerde bulunmak,
7. A.C. Merkez Bankası'nca belirlenen diğer görevleri yapmak.

Anlaşıldığı gibi Denetim Kurulu, bankanın iç kontrol, risk yönetimi ve iç denetim sistemlerinin etkinliğini ve yeterliliğini, bu sistemler ile muhasebe ve raporlama sistemlerinin A.C. Bankalar Kanunu ve ilgili düzenlemeler kapsamında işleyişini ve üretilen bilgilerin bütünlüğünü gözetmek, bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketlerinin Yönetim Kurulu tarafından seçilmesinde gerekli ön

değerlendirmeleri yapmak, bağımsız denetim kuruluşlarının faaliyetlerini düzenli olarak izlemekle görevli ve sorumludur.

Denetim Kurulu, iç kontrol, iç denetim ve risk yönetimi sistemleri kapsamında oluşturulan birimlerden ve bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketlerinden görevlerinin ifasıyla ilgili olarak düzenli raporlar almak ve bankanın faaliyetlerinin sürekliliği ve güven içinde yürütülmesini olumsuz etkileyebilecek hususlar veya bu kanuna ve iç düzenlemelere aykırılık bulunması halinde bu hususları Yönetim Kuruluna bildirmekle yükümlüdür.

Denetim Kurulu, 6 aylık dönemleri aşmamak kaydıyla icra ettiği işlemlerin sonuçları ile bankada alınması gereken önlemlere, yapılması gereken uygulamalara, bankanın faaliyetlerini güven içinde sürdürülmesi için önemli gördüğü hususlara ilişkin görüşlerini Yönetim Kuruluna bildirmelidir.

Denetim Kurulu ile Yönetim Kurulu arasındaki ilişkilerin belirlenmesi, Denetim Kurulunun faaliyetinin izlenebilmesi ve Yönetim Kurulu tarafından denetim ve gözetim fonksiyonu çerçevesinde tespit edilen hususlara ilişkin zamanında karar alınabilmesi amacıyla Denetim Kurulunun, icra ettiği faaliyetlerin sonuçlarını 6 aylık dönemleri aşmamak kaydıyla raporlanması faaliyetlerin icrasında tespit edilen sorunlar ile bankanın verimliliği, denetim ve gözetimin etkinliği, faaliyetlerinin emin ve givenilir bir şekilde icra edilmesi bakımından önemli hususları Yönetim Kuruluna zamanında bildirilmesi önem arz etmektedir.

Denetim Kurulu faaliyetlerini icra ettiğinde uluslararası uygulamaları göz önünde bulundurarak, bankanın iç sistemlerinin etkinliğini ve yeterliliğini, bu sistemler ile muhasebe ve raporlama sistemlerinin A.C.Bankalar Kanunu ve ilgili düzenlemel çerçevesinde işleyişini ve üretilen bilgilerin bütünlüğünü gözetmek, bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketlerinin seçilmesinde onların yeterliliği konusunda ön değerlendirmeleri yapmak ve bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketlerinin faaliyeti süresince bağımsızlıklarını ve yeterliliklerini düzenli olarak izlemek gibi görevleri üslenmektedir.

Denetim Kurulunun faaliyetlerinin gereği gibi yerine getirilebilmesi, bankanın iç sistemler kapsamında oluşturulan birimleri ile bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketlerinden gerekli bilgileri almasına bağlıdır. Bundan dolayı

Denetim Komitesi, iç sistemler kapsamında oluşturulan birimlerden ve bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketlerinden düzenli raporlar almakla ve bankanın faaliyetinin sürekliliği ve güven içinde sürdürülmesi bakımından, tespit ettikleri mevzuata aykırı veya önemli hususları Yönetim Kuruluna bildirmek yükümlülüğü vardır.

Denetim Kurulunun görev, yetki ve sorumlulukları ile faaliyetlerinin usul ve esasları A.C.Merkez Bankası tarafından düzenlenir.(Bank.K.md.27.9)

4. İç Denetim Departmanı

İç Denetim Departmanı Denetim Kurulunun bir alt organ olarak onun kontrolünde faaliyet göstermektedir. İç Denetim Departmanı bankanın icra organı ile karşılıklı olarak bankada iç denetimi ve risk yöntemleri sistemlerinin faaliyetine kesintisiz nezaret etmektedir.

İç Denetim Departmanı banka dahilinde iç denetim işlevini yapmaktadır. İç Denetim Departmanı iç denetim planlarını düzenlemek, onları uygulamak ve denetim sonuçları ile ilgili bilgiler vermekle yükümlüdür.

İç Denetim Departmanı banka çalışanlarının ve banka yetkililerinin faaliyetlerine nezaret etmek, değerlendirmek ve bununla ilgili bilgiler vermekle yükümlüdür.

İç Denetim Departmanının direktörü ve üyeleri Denetim Kurulunun önerisi üzerine Gözetim Kurulu tarafından göreve atanmakta ve görevden alınmaktadır.

Bankalarda Denetim Kurulunun ve İç Denetim Departmanının faaliyetinin usul ve esasları Bankalar Kanunu'nun 27.9.maddesine göre Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından düzenlenir.

5. İç Denetçiler

Genel Kurul tarafından ortaklar arasında veya dışarıdan seçilebilen denetçiler iç denetimin en yetkili organıdır. Gerektiğinde yürütme organını ikaz etme ve oy kullanmamak kaydıyla yürütme organının toplantılarına katılma yetkileri vardır.

İç Denetçiler faaliyetlerinin usul ve esasları 22. 05. 2007 tarihli A.C. İç Denetim Hakkında Kanunla belirlenmektedir.

İç Denetçiler yüksek öğrenim görmüş, bankacılık, hukuk, muhasebe konularında bilgi ve deneyim sahibi olan kişilerdir.

İç Denetçiler yönetim kurulunun kanun ve ana sözleşme hükümlerine uymalarına nezaret etmek, bütçe ve bilançoyu denetlemek, tasfiye işlemlerine nezaret etmek, gerektiğinde genel kurulu toplantıya çağırmak, ortakların Yönetim Kurulu üyeleri ve müdürler aleyhine yaptıkları şikayetleri incelemek gibi görevleri üstlenmektedirler.

Denetim Kurulu ve iç denetim elemanları ile birlikte bankaların uygun ve verimli biçimde faaliyet göstermelerine yardımcı olmaktadırlar. İç denetimin faydalı olabilmesi için denetim sonuçlarını değerlendirerek gerektiğinde yönetim anlayışını ve hatta yöneticileri değiştirecek olan ya da diğer tedbirleri alacak olan Yönetim Kurulunun ve giderek genel kurulun buna istekli olması gereklidir.

İç Denetçiler A.C. Bankalar Kanunu'na göre bankacılık işlemlerinin bankacılık ilkelerine ve bankacılık mevzuatına uygunluğunu denetlemekte, bankacılık işlemlerini ve banka personelinin çalışma biçimini daha yakından ve düzenli olarak denetim altında tutmaktadırlar. Bu tür denetim genel teftiş, teftiş veya belirli bir vakanın çıkmasına bağlı olarak denetim faaliyetleri şeklinde yapılmaktadır. Bankalar için bu tür denetimin yapılması çok önemli ve yararlıdır. Bu denetim rakamsal bilgilerin denetimi ve teyidi ile sınırlı bir mali denetim değildir. İşlem denetimi de denilebilecek olan bu denetimde, öncelikle işlemlerin kanuna ve bankacılık kurallarına uygunluğu denetlenmektedir. Böylece banka çalışanlarının kötü niyetli ya da kusurlu davranışlarıyla hukuka aykırı olarak müşterilere zarar vermesinin önüne geçilmiş olacaktır. Denetim, ayrıca ana sözleşmeye ve özellikle banka üst yönetimini belirlediği iç düzenlemelere uyulup uyulmadığını da kapsamaktadır. Böylece personelin işlem riskine karşı bankanın hukuki ve ekonomik yararı korunmuş olacaktır. İç Denetçiler ist yönetime denetim sonuçlarını raporla bildirmekle yükümlüdürler.

V. DIŞ DENETİM

Dış denetim banka dışından yapılan denetim türüdür. Banka denetimi gerek tasarrufların korunması ve bunların etkin ve verimli bir şekilde kullanılması, mali sektörde doğabilecek olumsuzlukların önlenmesi için gereken bir durumdur. Dış denetim zamanı amaç bir bankayı korumak değil, ekonomik kamu düzeni korunarak sistemin sağlıklı ve doğru bir şekilde gelişmesidir[79].

Bankaların dış denetimi Merkez Bankası ve Bağımsız Denetçiler *(Auditor)* veya Bağımsız Denetim Şirketleri *(External Auditıng)* tarafından yapılmaktadır.

Merkez Bankası Kanunu'nun 5.maddesi ile bu Merkez Bankasına verilmiş bazı yetkiler vardır. Bu yetkilerin kullanılması, sonuçlarının izlenmesi için denetleme yapmak durumundadır. Bu faaliyeti için Banka ve Kredi Denetim Komitesi oluşturmuştur.

1. Merkez Bankanın Denetimi

A.C. BankK'nun 46.2. maddesine göre bankların ve yabancı bankaların şubelerinin genellikle, mali durumlarının A.C.Merkez Bankası'nca değerlendirilmesi bakımından A.C. Merkez Bankası müfetişleri tarafından yılda bir kere denetimi yapılmaktadır. Ayrıca mali yapısı sarsıntı geçirmekte olan veya mevzuata aykırı işlemler durumu mevcut olarsa Merkez Bankanın bankalarda ve yabancı bankların şubelerinde teftiş yapma yetkisi vardır. Yapılan bu denetimin prosedur, usul ve esasları Merkez Banka tarafından belirlenmektedir.

2. Bağımsız dış denetim (Kenar Audit)

Bağımsız denetim kavram olarak denetleme ile ilgili konulan kurallara uygun olarak yürütülen inceleme sonuçlarına dayanarak, düzenlenmiş mali tabloların Bankalar Kanunu çerçevesinde gereği yansıttığının tespiti ve rapora bağlanması olarak açıklayabiliriz.

[79] **BAĞIROV, D.A.,** Audit, Bakı 1996, s. 42.

Bankacılık sektörünün en önemli unsurlarından biri de banka denetimini yapan subjelerdir. Diğer gözetim ve denetim organları gibi bu subjeler, yani bağımsız denetçiler ve bağımsız denetim şirketleri de ülkede bankacılık sisteminin etkin bir şekilde çalışmasını, yeterli mali güce sahip olmasını, uluslararası bankacılık sistemine entegre olmasını saglamaktadır[80].

Bankalar , ekonominin diğer işletmelerinden yaptığı işlemler açısından büyük farklılıklar içerdiği için denetimi de kendine özgü özelliklere sahiptir. Tüm ülkelerde banka denetiminin büyük farklılıklar içermekle kendine özgü özellikleri vardır[81].

Denetim mesleğinin yaranma kökeni hakkında tarihi kaynaklarda farklı yorumlar yapılmaktadır. Şöyle ki tarihi kaynaklardaki yorumlardan birine göre M.Ö. 200 yılında Roma İmparatorluğunda, imparatorluğun mali ve mahkeme işlemlerini yapan özel izinli yetkili kişiler, *"kvestorlar"* muhasebecilerin faaliyetini denetlemekteydi. Yapılan denetim sonucu raporlara bağlanarak kvestorlar tarafından imparatorluğun merkezine gönderilmekteydi. Merkezde raporlar bilirkişiler tarafından incelenmekteydi. Bu mekanizmanın uygulanması sonucunda Denetim mesleği yaranmaya başlamıştır[82].

Profesyönel denetimin yapılması le ilgili ilk yasa "Zorunlu Denetim Hakkında Kanun" 1862 yılında Büyük Britaniyada kabul edilmiştir. Bu kanunda denetimin stratejileri, onun zorunluluğu, yaranma ilkeleri ve mekanizmaları, uygulamaya ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir. Sonralar 1867 yılında Fransada, 1937 yılında ise ABD de denetime ilişkin kanunlar kabul edildi[83].

Benzer sistem Rusyada I Pyotr zamanında uygulanmaya başlanmıştır. SSCB zamanında 1928 yılında denetim hizmetlerinin yapılması ile ilgili kararlar alındı, fakat pek gelişmemiş ve uygulanması sona ermiştir[84].

1991 yılında Sovyetler Birliğine dahil olan ülkeler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra planlı ekonomiden pazar ekonomisine doğru gelişmeye

[80] **BAĞIROV, M.,** a.g.e., s. 397.
[81] **BAĞIROV, M.,** a.g.e., s. 398.
[82] **BAĞIROV, M.,** a.g.e., s. 399.
[83] **NOVRUZOV, V.T.,** Audit, Bakı 2001, s. 35.
[84] **NOVRUZOV, V.T.,** a.g.e., s. 39.

başladılar. Rekabet ortamının artması, mali sektörün gelişmeye başlamasıyla mali kuruluşların da denetiminin yapılması önem arz etmekteydi[85].

Ülkelerin kalkınmasında önemli fonksiyonlar yüklenen bankalar finans sektöründe önemli yere sahiptir. Böyle önemli olan bu kuruluşların faaliyetlerinin Bağımsız Denetçi veya Bağımsız Denetim Şirketleri tarafından denetlenmesi bankacılık sektörünü ve mali piyasaları korumak ve güçlendirmek için zorunlu hale gelmiştir[86].

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Bağımsız Denetim Şirketleri 1990'lı yıllarda yaranmıştır. Ayrı ayrı bakanlıklarda, komitelerde denetim hizmetini yapan kuruluşlar faaliyet göstermekteydi. Fakat profesyönel denetim yapan kuruluşlar 1994 yılında faaliyete başlamıştır[87]. 16.09.1994 tarihinde "Denetim Hizmeti Hakkında " kanun kabul edildi. Bu kanun V Fasıl, 20 maddeden oluşmaktadır. I Fasıl Genel Hükümler olup 8 maddeden oluşmaktadır. II Fasıl Azerbaycan Cumhuriyetinde denetim hizmetinin tanzimi 3 madde, III Fasıl denetçilerin görevleri, yetkileri ve sorumlulukları 4 madde, IV Fasıl Azerbaycan Cumhuriyetinde denetim hizmetinin genel kurallları 2 madde, V Fasıl 3 Genel Hükümleri içermekte olup 3 maddeden ibarettir.

"Denetim Hizmeti Hakkında" kanunda Azerbaycan Cumhuriyeti'nde faaliyet göstermekte olan Bağımsız Denetçiler ve Bağımsız Denetim Şirketlerinin çalışmalarına ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde denetim hizmeti ile bağlı ilişkiler "Denetim Hizmeti Hakkında " kanunla, diğer ilgili mevzuatlar, uluslararası kontrat ve anlaşmalarla düzenlenmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde bankaların mali durumu her takvim yılı Bağımsız Denetçiler ve Bağımsız Denetim Şirketlerince denetimi Bankalar Kanunu'nun 44. 45. 46. maddelerine göre zorunlu hale gelmiştir.

Bankalar Kanunu 44.1. maddesine göre bankaların Yönetim Kurulu kararıyla her takvim yılı başında mali durumlarının Merkez Bankasının gözetim ve denetimini sağlamak amacıyla Bağımsız Denetçilerden ve Bağımsız Denetim Şirketlerinden

[85] **БАРЫШНИКОВ, Н.П.,** Организация и Методика Проведения Обшего Аудита, Москва 1996, s. 65.
[86] **NOVRUZOV, V.T., ZÜLFÜQARZADE, P.E.,** Auditin Esasları, Bakı 1998, s. 54.
[87] **BAĞIROV, M.,** a.g.e., s. 399.

birini görevlendirme zorunlulukları vardır. BankK'nın 45.1. maddesinde belirtildiği gibi Bağımsız Denetim Şirketi en geç yıl sonunu izleyen 5 ay içinde tamamlayarak raporları Merkez Bankasına vermek zorundadırlar. Bankaların Genel Kurula sunacağı yıllık bilançoları ile kar ve zarar cetvellerini Bağımsız Denetim Kuruluşunun onaylaması şarttır. Banka Kanunu'nun 45.1.maddesinde belirtildiği gibi Bağımsız Denetçi veya Bağımsız Denetim Şirketi tarafından onaylanmış mali tablosunu banka hissedarlarının ve müşterilerin talebi üzerine onlara teslim etmek zorundadır.

Bankalar denetleme sırasında Bağımsız Denetçi veya Bağımsız Denetim Şirketinin istediği tüm belgeleri bu kuruluşa vermekle yükümlüdür. Bağımsız Denetçi veya Bağımsız Denetim Şirketi denetim sırasında banka yöneticisi veya banka personelinin bankaya zarar verebilecek yasadışı davranışları ve bankanın mali bünyesinde önemli bir olumsuz gelişme tespit ettiğinde durumu Merkez Bankası'na bildirmekle yükümlüdür.(BankK 44.4. md). Merkez Bankası, Bağımsız Denetçi veya Bağımsız Denetim Şirketi eliyle bankaların iç denetim organlarının denetim raporlarını denetlemektedir. Merkez Bankası gerekli gördüğü bazı konularda Bağımsız Denetçi veya Bağımsız Denetim Şirketlerınden ek denetleme yapmalarını veya başka bir denetçinin veya denetim şirketinin denetimini isteyebilir. (BankK 44.5. md)

3. Bağımsız Denetçi Ve Bağımsız Denetim Şirketleri

Azebaycan Cumhuriyetinde A.C. Denetim Hizmeti Hakkında Kanun'a göre denetim faaliyeti hem tüzel kişiler, yani Bağımsız Denetim Şirketleri hem de gerçek kişiler, yani Bağımsız Denetçiler tarafından yapılmaktadır[88].

"Azerbaycan Cumhuriyeti Denetim Hizmeti Hakkında Kanun"un 4.maddesine göre, bağımsız denetçiler *"Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Kurulu"* (Chamber of Audiitors of Azerbaijan Republic) tarafından verilen lisans esasında bağımsız denetim hizmeti göstermek hakkı elde etmiş gerçek kişilerdir.

[88] **NOVRUZOV, V.T.,** a.g.e., s. 47.

"Azerbaycan Cumhuriyeti Denetim Hizmeti Hakkında Kanun"un 5.maddesine göre, Denetim Şirketleri "Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Kurulu" tarafından verilen lisansa dayalı olarak Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları dahilinde denetim hizmeti göstermek hakkı elde etmiş ve faaliyet alanı yalnız denetim olan tüzel kişilerdir.

Bağımsız Denetim Şirketi kurmak için en az üç bağımsız denetçinin olması şarttır.

A.C. Denetim Hizmeti Hakkında Kanun'un 6.maddesine göre Bağımsız Denetçi olmağın şartları şu şekildedir;

- Azerbaycan Cumhuriyeti Vatandaşı olmak,
- Mali ve finansal kuruluşlarda mahkeme kararı ile görevden alınmamak,
- Hukuk, iktisat, muhasebe, maliye dallarda lisans düzeyinde ögrenim görmüş ve bu alanlarda en az 3 yıllık mesleki deneyime sahip olmak,
- Bağımsız denetçi sınavını vermek,
- Hırsızlık, dolandırıcılık, inancı kötüye kullanma gibi suçlara iştirakten hükümlü bulunmuş şahıslar Bagımsız Denetçi olamazlar.

Kendi ülkesinde denetim hizmeti faaliyeti yapma hakkı olan yabancı ülke vatandaşı Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Kurulundan resmi izin almak kaydıyla Azarbaycan Cumhuriyeti sınırlarında denetim hizmeti yapabilir.

Bağımsız Denetçiler ve Bağımsız Denetim Şirketleri kanun uyarınca yaptıkları faaliyetler dolayısıyla üçüncü kişilere verdikleri zararlardan sorumludurlar. Bağımsız Denetçiler ve Bağımsız Denetim Şirketleri denetim esnasında, bankanın varlığını tehlikeye sokabilecek veya yöneticilerin kanun veya esas sözleşmeyi ihlal etmiş olduklarını gösteren hususları tespit ederse durumu derhal yetkilendiren organa

bildirmek zorundadır. Bu bildirim mesleki prensiplerinin ve anlaşmalarının veya bankacılık sırlarına ilişkin kurallara aykırı olmayacaktır[89].

A. Bağımsız Denetçiler

Denetim hizmeti yapmak isteyen herbir gerçek kişi Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Kurulu Başkanının 6 haziran 2000 yıl tarihli 56/1 sayılı kararı ile onaylanmış "Denetim faaliyetinde bulunmak için sınavların yapılma kurallları"nda öngörülmüş prosedürlerden geçmelidir[90].

Sınavlar A.C. Denetçiler Kurulu tarafından belirlenen sınav komisyonu tarafından yapılmaktadır. (A.C.Denetim Hizmeti hakkında Kanun 7.md) Sınav Komisyonu mevcut kurallara uygun olarak denetçi ünvanını kazanmak için sınavların objektifliğini temin etmek, sınav verecek şahısların bilgi düzeylerini doğru bir şekilde değerlendirmek için A.C. Denetçiler Kurulu başkanının kararı ile belirlenmektedir[91].

Sınav Komisyonu üyeleri, komisyonun amacı, görevi A.C. Denetçiler Kurulu tarafından onaylanmış " Denetim hizmetinde bulunmak için Denetçiler Palatasının Sınav Komisyonu hakkında esasname" ile belirlenmektedir[92].

Sınav Komisyonu faaliyetini "A.C. Denetim Hizmeti Hakkında Kanunu", "A.C. Denetçiler Palatası Hakkında" Esasname, yürürlükte olan ilgili diğer kanunlar, "Sınavların Geçirilme Kuralları", Palata başkanının kararları ve "Sınav Komisyonu Hakkında" Esasname kapsamında yürütmektedir[93].

Sınavların yapılma kuralları, sınav komisyonu üyeleri A.C. Denetçiler Kurulu başkanı tarafından belirlenmektedir[94]. Sınav Komisyonu A.C. Denetçiler Kurulundan 3 kişi, Maliye Bakanlığından 1 kişi, Vergi Müfettişliğinden 1 kişi, A.C. Merkez

---

[89] **NOVRUZOV, V.T.,** a.g.e., s. 42.
[90] **NOVRUZOV, V.T./ ZÜLFÜQARZADE, P.E.,** a.g.e., s. 56.
[91] *Sınav Komisyonu A.C.Milli Meclisinin 19 Eylül 1995 tarihli kararı ile onaylanmış "A.C.Denetçiler Palatası Hakkında" Esasnameye uygun olarak yaradılmaktadır.*
[92] *"Denetçi adı almak için A.C.Denetçiler Kurulunun Sınav Komisyonu Hakkında" esasname A.C.Denetçiler Kurulu tarafından 14 Mayis 1998 tarihli 20/2 sayılı kararı ile onaylanmıştır.*
[93] *"Denetçi adı almak için A.C.Denetçiler Kurulu Sınav Komisyonu Hakkında" esasnamenin 1.2.maddesinde bahs edilmektedir.*
[94] "*Denetçi adı almak için A.C.Denetçiler Kurulu Sınav Komisyonu Hakkında" esasnamenin 1.3maddesinde yer almıştır.*

Bankasından 1 kişi, 1 iktisatçı , bağımsız denetçi 1 kişi, bağımsız denetim şirketinden 1 kişi olmak üzere 9 üyeden oluşmaktadır[95].

Aday kişilerin sınav komisyonuna aşağıdaki belgeleri vermeleri gerekmektedir.

- Sınav komisyonu başkanı adına yazılmış dilekçe,
- Hukuk, iktisat, muhasebe, maliye eğitimi hakkında diplomanın noterce onaylanmış aslı,
- 4×6 boyutta 4 adet fotoğraf,
- Sınav ücretinin ödenlmesini kanıtlayan makbuz.

Başvuranlar için A.C. Denetçiler Kurulu tarafından ücretli hazırlık kursları düzenlenmektedir. Ücret her sene A.C. Denetçiler Kurulu tarafından belirlenmektedir. Bu sene yapılan sınav ücreti 650 ABD dolarıdır[96].

Başvuran kişi sayısı en az 15 olduğunda sınav yapılır. Sınavlara 15 gün kala sınava girme hakkı kazanmış kişilerin listesi sınav komisyonu tarafından açıklanır. Listede sınava girme hakkı kazanmış kişiler hakkında aşağıdaki bilgiler belirtilmektedir:

- Adı, soyadı, babasının adı,
- Pasaport bilgileri, posta adresi, çaliştığı yer hakkında bilgi,
- Muhasebe, maliye, iktisat veya hukuk dallarında mesleki deneyim yılı,
- Mezun olduğu Üniversite, diploma numarası, verilme tarihi ve mesleği.

Sınav komisyonu sınavdan 10 gün önce sınava girecek kişilere sınav tarihi ve yeri ile ilgili bilgiler verir. Sınavlar yazılı yapılmaktadır. Sınav sonuçları 5 gün içinde açıklanır. En az 20 puan kazanmış kişiler sınavda başarılı sayılır[97].

---

[95] *Denetçi adı almak için A.C.Denetçiler Kurulu Sınav Komisyonu Hakkında" esasnamenin 1.4. maddesinde yer almıştır.*
[96] **BAĞIROV, M.,** a.g.e. s. 418.
[97] **BAĞIROV,M.,** a.g.e. s. 419.

B. Bağımsız Denetim Şirketleri

Azerbaycan Cumhuriyetinde denetim faaliyetinde bulunmak için Bağımsız Denetim Şirketlerinin kurulması Azerbaycan Cumhuriyetinin ilgili kanunları ile düzenlenmektedir. Bağımsız Denetim Şirketleri A.C. Medeni Kanunu'na göre en az üç kurucu tarafından kurulur. Kurucular yalnızca bağımsız denetçiler olabilir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın kararına göre bazı alanlarda faaliyette bulunmak için uygun icra organlarından özel izin (lisans) almak gerekir. Nitekim Bağımsız Denetçilerin ve Bağımsız Denetim Şirkrtlerinin de denetim faaliyetinde bulunmak için A.C. Denetçiler Kurulundan lisans almaları gerekir. Denetim Şirketlerinin lisans almaya ilişkin usul ve esaslar A.C. Bakanlar Kurulu'nun 13 Ocak 1998 tarihli 9 sayılı kararı ile onaylanmış kurallarla belirlenmektedir. Bu karara göre denetim hizmeti yapmak için Bağımsız Denetim Şirketlerinin faaliyeti için lisans alma prosedürü aşağıdaki gibidir:

Devlet kaydı yapılmış Denetim Şirketi denetim faaliyetinde bulunmak için A.C. Denetçiler Kuruluna başvuru yapması gerekir. Başvurularda aşağıdaki belgeler istenilmektedir.

- Lisans almak için dilekçe,
- Şirketin kuruluş senetlerinin sureti,
- Şirketin devlet kaydı hakkında Tastiknamenin sureti,
- Azerbaycan Cumhuriyetinde şubesini açmak isteyen yurt dışında kurulmuş şirketin kendi ülkesinde denetim yapmak hakkı elde etmiş belgesinin onaylı sureti ve bu şubede faaliyet gösterecek olan denetçilerin lisanslarının onaylı sureti,
- Llisans almak için devlet rüsumunun ödenildiğine dair belge, (A.C. Auditorlar Palatası tarafından 400 AYM tutarında belirlenmiştir.)

Teslim olunan belgelerin A.C. DenetçilerKurulu tarafından özel kitapta kaydı yapılır. Belgelerin kaydının yapıldığı tarihten itibaren 15 gün içinde lisans verilmesi hakkında karar kabul edilir. Belgelerde eksiklik bulunması halinde, istenilen bilgi ve belgelerin tamamlanması ilgili şahısa yazılı şekilde bildirilir. Belgelerdeki eksiklikler

giderilildikten sonra tekrar teslim olunduğu tarihten itibaren 5 gün içinde yeniden incelenir ve uygun karar kabul edilir[98].

Bazı durumlarda A.C. Denetçiler Kurulu lisans vermekten imtina ede edebilir. A.C. Denetçiler Kurulu lisans vermekten aşağıdaki hallerde imtina edebilir;

- Belgelerde eksiklikler olduğunda,
- Belgelerde yalnış bilgiler bulundukta,
- Lisans alınması için sunulan belgelerde, A.C. Denetim Hizmeti Hakkında Kanun'a, Sahibkarlık Hakkında Kanun'a, A.C. Kanunlarına A.C. Cumhurbaşkanının 27 Ocak 1997 tarihli 543 sayılı Fermanı ile onaylanmış, "Bazı Faaliyetlere Özel İzin (lisans) verilme hakkında Esasname"ye aykırı haller olduğunda,
- Dilekçe sahibine daha önce denetim hizmetinde bulunmak için verilen lisansın yetkili organ tarafından iptal edilmesinden 2 yıl gecmemiş olursa,
- Dilekçe sahibine daha önce denetim hizmetinde bulunmak için verilen lisansın yetkili organ tarafından faaliyetinin durdurulduğu sürecinde başvuru yapılmışsa,
- Denetim hizmetinde bulunmak için A.C. Denetim Hizmeti Hakkında Kanun'da öngörülmüş şartlara uyulmamışsa(meslek hazırlığı, eğitim, staj),
- Kanunda öngörülmüş diğer hallerde.

Dilekçe sahibi tarafından sunulan belgeler ilgili mevzuatların taleplerine uygun ise, A.C. Denetçiler Kurulu lisans verilmesi hakkında olumlu karar kabul edir. Lisansda aşağıdaki bilgiler yer almaktadır;

- A.C. Denetçiler Kurulunun adı,
- Denetim Şirketinin adı ve hukuki ünvanı (yabancı denetim şirketin şube ve temsilciliğinin),

[98] **NOVRUZOV, V.T.,** a.g.e. s. 55.

- Denetim faaliyetinin yapılma kurallları,
- Lisans verilen faaliyet alanı,
- Lisansın faaliyet süresi,
- Lisansın kayıt numarası ve verilme tarihi.

Bağımsız Denetçilere ve Bağımsız Denetim Şirketlerine verilen lisans A.C. Denetçiler Kurulu Başkanı tarafından imzalanır ve Kurulun mührü ile onaylanır.

Faaliyet izni (lisans) 5 yıl süreyle verilmektedir. Bağımsız Denetçiler, Bağımsız Denetim Şirketleri, yabancı Denetim Şirketlerinin şubeleri denetim hizmetleri ile ilgili öngörülmüş kurallar çerçevesinde faaliyet yapmaktadılar. Şirketlerin faaliyetlerinin gözetimi A.C. Denetçiler Kurulu tarafından yapılmaktadır[99].

Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 13 ocak 1998 tarihli 9 sayılı kararın 6. bölümüne ve A.C. Denetim Hizmeti hakkında Kanunun 15.maddesine göre A.C. Denetçiler Kurulu tarafından denetçilerin ve denetim şirketlerinin faaliyeti durdurulabilir veya faaliyet izni iptal edilebilir.

4. Denetimin kapsamı

"Denetim Hizmeti Hakkında Kanun" ve ilgili mevzuatlar göz önünde bulundurularak, "Bağımsız Denetçiler" ve "Bağımsız Denetim Şirketleri"nin faaliyet sahalarını şöyle sıralayabiliriz.

1) Yetkili kuruluşlardan izin almak kaydıyla, banka ve finans kuruluşlarının, özel finans kurumlarının faaliyetlerinin ve mali tablolarının yasalara, yetkili organlarca belirlenmiş standartlara veya genel kabul görmüş muhasebe prensiplerine uygunluğunun denetimini yapmak, halka açık şirketlerin periyodik

[99] **NOVRUZOV, V.T.,** a.g.e.s. 57

denetimini yapmak ve rapora bağlamak. (A.C. Denetim Hizmeti Hakkında Kanun 3.md).

2) Sanayi, ticari ve tarımsal kuruluşların mali tablolarının ve işlemlerinin yasalara ve yetkili organlarca belirlenmiş standartlara veya genel kabul görmüş muhasebe prensiplerine uygunluğunun denetimini yapmak. (A.C.Maliye-Sanayi Grupları Hakkında Kanun 16.md).

3) Sanayi, ticari ve tarımsal kuruluşların yetkili organlarının veya kamu otoritesinin talebi üzerine, mali ve ekonomik işlemlerin hepsini veya belirli bir kısmı üzerinde denetim uygulayarak görüş bildirmek. (A.C. Maliye-Sanayi Grupları Hakkında Kanun 17.md.).

4) Birleşme, devir, tasfiye, kamulaştırma işlemlerinde yetkili organlarca görevlendirildiği taktirde bu işlemleri yetkili denetçiler vasıtasıyla yapmak.[100]

5) Kar amacı olmayan tüzel kişilerin hesaplarının ve mali tablolarının incelenmesi kaydıyla, bu konuda yetkili organlara görüş bildirmek. (A.C. Denetim Hizmeti Hakkında Kanun 12.md).

6) Denetim standartlarının geliştirilmesi ve muhasebe prensiplerinin belirlenmesi yönünde yetkili kuruluşlardan kaynaklanabilecek talepleri, gerekli araştırmalar yaparak yerine getirmek. (A.C. Denetim Hizmeti Hakkında Kanun 13.md)

5. Bağımsız Denetim Şirketlerinin Raporlarının İçeriği ve Temel Bölümleri

A.C. BankK'nun 44.3.2. maddesinde bankanın mali durumunun denetim sonucunda bağımsız denetçiler tarafından rapora bağlanması öngörülmüştür. Bağımsız Denetçi veya Bağımsız Denetim Şirketlerinin raporlarında; rapora etkisi olabilecek her türlü mevzuat aykırılıkları ve mali tabloların hazırlanışında genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ne oranda uyulduğu, bir önceki yılla muhasebe

[100] *Devlet Müessisesini Özelleştirme Komisyonunun Faaliyeti Hakkında Esasnamenin 4.1 maddesinde yer almıştır. Komisyonun Esasnamesi Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanının 29.04.1997 tarihli 576 sayılı Fermanı ile onaylanmıştır.*

standartlarında değişiklik olup olmadığı, gerçekleri yansıtıp yansıtmadıklarının gösterilmesi gerekir[101].

A.C. Denetim Hizmeti Hakkında Kanunun 8.maddesine göre Bağımsız Denetçi veya Bağımsız Denetim Şirketlerinin raporları denetçiler tarafından imzalanmalı ve kaşelenmelidir.

Bağımsız Denetim Şirketlerinin raporlarının temel bölümlerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.[102]:

1) Denetim yapan bağımsız denetçi veya Bağımsız Denetim Şirketleri hakkında bilgiler,
2) Denetim raporunun sunulacağı gerçek ve tüzel kişiler hakkında bilgiler,
3) Giriş,
4) Denetimin içeriği,
5) Denetçilere sunulan hesabatlara dair deneçinin görüşü,
6) Denetim raporun tarihi,
7) Denetim yapan bağımsız denetçi veya Bağımsız Denetim Şirketlerinin ünvanları,
8) Denetim raporunun onaylanması.

Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Kurulunun 26.12.1996 tarihli 6/2 sayılı yönetmeliğinde raporlarda şu konulara da yer verilmesi gerektiği belirtilmiştir[103]:

1) Banka hakkında genel bilgiler,
2) Finansal yapının tanımlanması,
3) Likidite durumunun açıklanması,
4) Kredi politikası ve kredilendirme işlemlerine ilişkin değerlendirme,

---

[101] **NOVRUZOV, V./ BAYRAMOV, Q.,/ EYVAZOV,A.,** Audit (Qanunvericilik ve normativ senetler), I cilt, Bakı 1998, s. 198.
[102] *AS1ÜS026/035-96. Azerbaycan Cumhuriyeti Denetçiler Palatasının 26 Aralık 1996 tarihli 6/2 sayılı kararı ile onaylanmış "Denetim Raporları" kuralları kapsamında düzenlenmektedir.*
[103] **NOVRUZOV, V.,/ BAYRAMOV,Q./ EYVAZOV, A.,** Audit (Qanunvericilik ve normativ senetler), I cilt, Bakı 1998, s. 128.

5) Sorumlu kurum ve kuruluşlara düzenli olarak yollanan belge ve bilgilerin gerçeği yansıtıp yansıtmadığı,

6) Yabancı para işlemlerinin muhasebeleştirme biçimi ve yabancı para pozisyonlarının yöntemi, garanti ve teminat mektuplarının risk durumları, yasal düzenlemelere uygunluk derecesi, portföydeki taşınır değerler, yedek akçeler, borçlu – alacaklı ilişkileri gibi konulardaki değerlendirmeler.

Bir denetleme sözleşmesi çerçevesinde yürütülecek denetleme faaliyeti sonunda düzenlenen rapor *"olumlu", "olumsuz"* ya da *"şartlı"* görüş içerebilir. Bağımsız Denetim Şirketlerinin raporunu bu üç sonuçtan biriyle bağlayamama durumunda ise, nedenlerini açıklayarak *" görüş bildirmekten kaçınma"* yetkisini de elinde bulundurmaktadır[104].

Bağımsız Denetim Şirketleri kanun uyarınca yaptıkları faaliyetler dolayısıyla üçüncü kişilere verdikleri zararlardan sorumludurlar. Bağımsız Denetim Şirketleri denetim esnasında, bankanın varlığını tehlikeye sokabilecek veya yöneticilerin kanun veya esas sözleşmeyi ihlal etmiş olduklarını gösteren hususları tespit ederse durumu derhal yetkilendiren organa bildirmek zorundadır. Bu bildirim mesleki prensiplerinin ve anlaşmalarının veya bankıcılık sırlarına ilişkin kurallara aykırı olmayacaktır[105].

[104] *AS1ÜS026/035-96. Azerbaycan Cumhuriyeti DenetçilerKurulunun 26 Aralık 1996 tarihli 6/2 sayılı kararı ile onaylanmış "Denetim Raporları", II, 7.maddede açıklanmıştır.*
99 **BAYRAMOV, Q.,** Milli Audit Standartları, Bakı 2004, s. 211.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GENEL OLARAK RUSYADA'DA BANKACILIK SİSTEMİ VE RUS HUKUKUNDA BANKALARIN DENETİMİ

I. RUS BANKACILIK SİSTEMİ

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsız bir ülke olan Rusya Federasyonu, ilk yıllarda 75 yıllık Sovyet yönetiminin ardından yeni bir siyasi sistemin oluşturulmasında birtakım zorluklarla karşılaştı. Fakat 1993 yılında referandumla kabul edilen yeni anayasa[106] ve değişik görüşlerden siyasi partilerin temsil edildiği yeni parlamento, Rusya Devletine istikrar kazandırılması için önemli bir adım oldu. 1993 yılında kabul edilen anayasaya göre Rusya, cumhuriyetle yönetilen, demokratik ve federatif bir kanun devletidir. Yürütme yetkisi, anayasa tarafından devlet başkanı ve başbakandan oluşan ikili bir yapıya verilmiştir. Fakat yürütme konusunda devlet başkanının büyük bir ağırlığı vardır. Devlet başkanı, Duma'nın (Milli Meclis) onayı gerekmeden kanun hükmünde kararnameler çıkartma yetkisine sahiptir. Devlet başkanı belirli şartlar altında Duma'yı dağıtabilir, Duma'ya yasa taslağı gönderebilir ve referandum talep edebilir. Ayrıca Devlet başkanı Duma'nın onayı ile başbakanı atar, hükümet toplantılarına başkanlık edebilir[107].

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kurulan Rusya Federasyonu'nda, uzun süre merkezi planlamayla yürütülen ekonominin Pazar ekonomisine dönüştürülmesi için makro ekonomik istikrar sağlanmaya çalışıldı ve bunun için de ekonomik reform programları hazırlandı[108]. Bu programlar içinde en önemli yer, bankacılık ve mali kurumlar alanındaki düzenlemelerdir. Modern anlamda bir

---

[106] **Rusya Federasyonu Anayasası** –(Гражданский Кодекс Российской Федерации) *12 Aralık 1993 yılında referandumla kabul edilmiş ve 25 Aralık 1995 yılında yürürlüğe girmiştir. IX Fasıl, 137 maddeden oluşmaktadır.09.01.1996 ve 09.06.2001 tarihlerinde yeniden düzenlemeler yapılmıştır.*Kanunun orijinal metni için bkz.
http://www.gdezakon.ru/

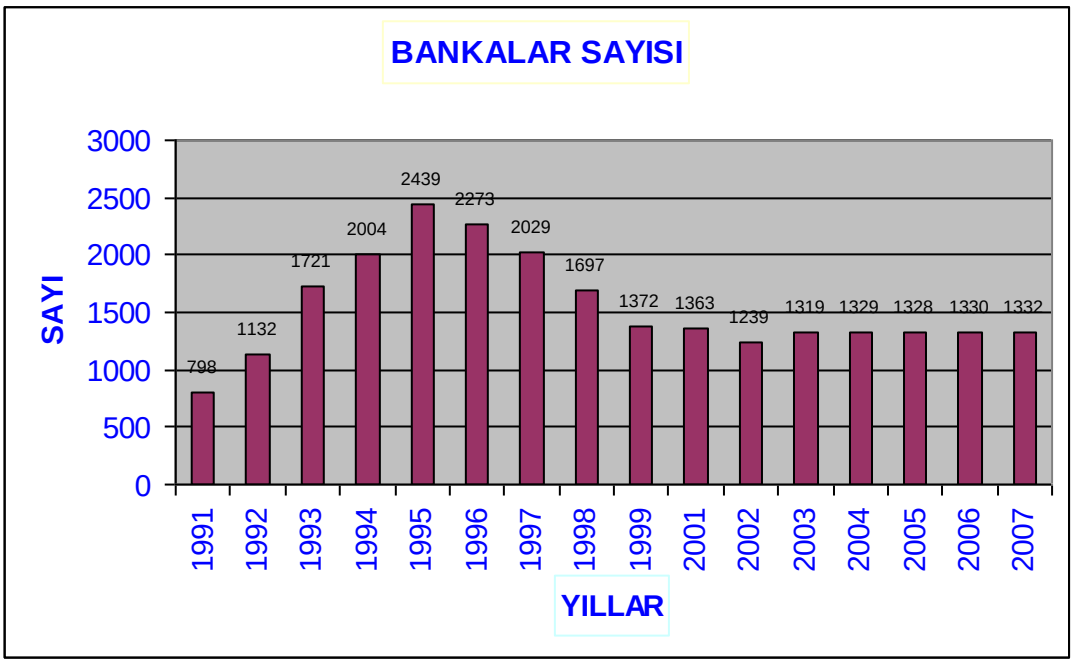
[107] **БЕССОНОВ Б.Н.,** Политика, Власть, Управление , Теоретические Проблемы Государственного Управления и Государственной Службы, Москва 1997, s. 123.

[108] **БЕССОНОВА Б.Н.,** Политика, Власть, Управление, Теоретические Проблемы Государственнова Управления и Государственной Службы, Москва 1997, s. 126

merkez bankası oluşturmaya çalışmışlar ve özel bankaların kuruluşlarını kolaylaştırarak tek kesimli banka sisteminden iki kesimli banka sistemine adım atmışlardır.

Rusya'da bankacılık sektörü tüm ekonomik çevrelerin reform yapılmasında uzlaştığı bir sektördür. Rusya'daki ticari bankacılık sistemi, 1988'de çıkarılan kooperatif kanunu kapsamında ilk devlet dışı bankaların kurulmasıyla başlamıştır. Lisans alma ve denetleme hususlarındaki gevşeklik yüzünden 1994 itibariyle Rusya'da 2004 banka ortaya çıkmıştır. 1998 yılındaki ekonomik kriz banka sektörüne ağır bir darbe vurmuştur[109].

2004 yılı itibariyle Rusya'daki banka sayısı 1329, 2007 yılı itibariyle ise banka sayısı 1332 olmuştur olmuştur[110]. Aşağıdaki grafikte Rusyada bankalar sayısının yıllara göre değişimini görebiliriz.

Grafik 4.

Rusya'daki en büyük banka olan *Sberbank*'ın toplam kişisel depozitlerin yaklaşık % 75'ine ve şirket depozitlerinin yaklaşık yüzde 20'sine sahip olduğu

[109] **ЕГОРОВ С.Е.,** Проблемы Деятельности Коммерческих Банков на Современном Этапе развития Экономики, Москва 2003, s. 59.
[110] *Официальный сервер Банка России в Интернете* (http://www.cbr.ru/).

tahmin edilmektedir. Ayrıca Rusyada firmalara verilen toplam kredilerin %30'u da Sberbank'tan gelmektedir. Sberbank aynı zamanda Rusya devleti tarafından mevduat garantisi verilen tek bankadır. Ayrıca ilk on bankanın sektördeki payı çok büyüktür. Sermayeleri açısından Rusya'daki en büyük on bankayı şu şekilde sıralayabiliriz:

Sberbank, Vneştorgbank, GazPromBank, Alfa Bank, Uluslararası Sanayi Bankası, Uluslararası Moskova Bankası, NefteGazBank, Doveritilniy İnvestitsionniy Bank, Bank Moskvı, Rosbank. Bunların dışında banka adı altında bahsedilebilecek kadar sermayesi olan banka sayısı sınırlıdır. Diğer bankalar finansal olarak çeşitli büyük şirketlerin alt bölümleri olarak çalışmaktadırlar. Rusya Federasyonu Merkez Bankası yürürlüye koyacağı uluslararası muhasebe standartları ve 2007 yılında yükselteceği bankalar için minimum sermaye zorunluluğu ile çeşitli bankaları birleşmeye teşvik etmeyi planlamaktadır.

Rusya'da yabancı bankaların statüsündeki kuralların belirsizliği ve bu kurallların liberalleşmesindeki sorunlar yüzünden Rus bankalarına yapılmış olan yabancı yatırım banka sektöründeki anaparanın %10'u ile sınırlıdır. Kanunen Rus pazarındaki yabancı banka kotası %12 olarak sınırlandırılmıştır. Sonralar bu oran %25'e çıkarılmıştır[111].

Yabancı bankaların çoğu Moskova ve Petersburg'da yoğunlaşmıştır. Bu yabancı bankalar *Citibank, Deutsche Bank, HSBC, ABN AMRO, Credit Suisse First Boston* gibi Avrupa ve Amerikan bankalarıdır. Rusya'da türk bankalarından *Garanti Bankası, Deniz Bank, Yapı Kredi Bankası, Finans Bank ve Ziraat Bankası*'nın şübeleri faaliyette bulunmaktadır.

Bankaları aktif büyüklüğü ve sermaye yapısı açısından altı ayrı gruba ayrılmaktadırlar:

Devlet Bankaları: Devlet sübvansiyonlarının tarım kesimine aktarımını yapan *Rosselkhozbank* bunlardan biridir. VTB ve Sberbank ise ülkenin toplam bankacılık

[111]*Приложение 11 «Справка о количестве действующих кредитных организациях и их филиалов в Центральном Федеральном округе на 01.01.2002».*
Приложение 13 «Группировка действующих кредитных организаций по величине зарегистрированного уставного капитала в 2005 г.»

aktiflerinin %37'sine sahip olan ticari bankalardır. Sberbank perakende bankacılıkta %70, kredilerde %30 ve hükümetin borçlanma yapısında %60 paya sahiptir[112].

Büyük Sermaye Gruplarının Bankaları: Kar merkezleri yerine "yerel hazinedarlar" olarak adlandırılan ve aktiflerinin büyük bölümü ortaklarına kullandırdıkları kredi ve uluslararası piyasalarda değerlendirdikleri nakit kaynaklarından oluşan ve sayıları 16 adet olan bu gruba ait bankalar ülkenin toplam bankacılık aktiflerinin %16'sını ve rus bankalarında tutulan tahmini 12 milyar ABD Dolarındaki serbest nakit kaynağı kontrol etmektedirler[113].

Üniversal Bankalar: Aktif Büyüklükleri $250 – $ 3,000 milyon arasında yer alan ve sayıları 20'yi bulan bu bankalar kar maksimizasyonuna bir önceki gruptan daha fazla önem vermektedirler[114].

Orta Ölçekli Bankalar: Sayıları 50'yi bulan bu bankaların aktif büyüklükleri $100 - $250 milyon arasında değişmektedir. Rusya'nın en istikrarlı ve karlı görülebilecek bu grup bankalarının hedef kitlesini orta ölçekli yatırımlar oluşturmaktadır[115].

Küçük Ölçekli Bankalar: Rusya'da sayıları 1000'i bulan aktif büyüklükleri $ 100 milyon dan az olan bu gruptaki bankaların ülkenin toplam bankacılık aktiflerindeki payları %18'dir. Çok heterojen bir yapıya sahip olan bu grupta, küçük işletmelere hizmet veren bölgesel bankalar yer aldığı gibi kompleks finansal operasyonları yürütmek için özel olarak kurulmuş olanlarının sayıları da oldukça fazladır[116].

Yabancı Bankalar: Rus bankacılık aktiflerinin %7'sine sahip olan yabancı bankaların 22 adetinin aktif büyüklüğü $100 – $ 2,800 milyon arasında değişmektedir. Raiffeisenbank ve Moscow International Bank dışındaki yabancı bankalar dış ticaret işlemlerine aracılık etmekte olup, Rusya'daki idari ve hukuki

---

[112] **АЛПАТОВ, Г. Е. / БАЗУЛИН, Ю.В. / ИВАНОВА, В.В./ СОКОЛОВА, Б.И.,** Деньги, Кредит, Банки(учебник), Москва 2004, s. 24.
[113] **АЛПАТОВ, Г. Е. / БАЗУЛИН, Ю.В. / ИВАНОВА, В.В./ СОКОЛОВА, Б.И.,** a.g.e., s. 25.
[114] **АЛПАТОВ, Г. Е. / БАЗУЛИН, Ю.В. / ИВАНОВА, В.В./ СОКОЛОВА, Б.И.,** a.g.e., s. 27.
[115] **АЛПАТОВ, Г. Е. / БАЗУЛИН, Ю.В. / ИВАНОВА, В.В./ СОКОЛОВА, Б.И.,** a.g.e., s. 29.
[116] **ЖУКОВ, Е. Ф.,** Деньги, кредит, банки, Москва 2001, s. 57.

yapıyı bireysel ve ticari bankacılık hizmeti verebilmek için oldukça riskli bulmaktadırlar[117].

2004 yılında uygulamaya başlatılan Mevduat Sigorta Fonu'na üye olabilecek bankalar Rusya Federerasyonu Merkez Bankası tarafından yapılan teftiş sonucu belirlenmiştir. Bu teftiş sonucu fona kabul edilmeyen bankaların gerçek kişi tasarruf toplama lisansları iptal edildi. Bu durumun faaliyet gösteren banka sayısının azalmasına sebep oldu.

Daha önce de değinildiği gibi Rusya Federasyonu'nda faaliyet gösteren 5 Türk Bankası bulunmaktadır. Bunlar *Yapı Kredi Moscow, Garanti Bankası, Deniz Bank, Finans Bankası ve Ziraat Bankası'*dır. Anılan bankaların toplam sermayeleri 75 milyon dolar civarındadır.

II. RUSYA'DA BANKACILIK SİSTEMİ VE BANKA FAALİYETLERİ

Rusya Federasyonu'nda banka faaliyetleri Rusya Federasyonu Anayasası ile, Rusya Federasyonu Bankalar ve Banka Faaliyetleri Kanunu; Medeni Kanun[118] ile, Rusya Federasyonu Merkez Bankası Hakkında Kanun; Merkez Banka'nın yönetmelikleri, tutanakları ve diğer ilgili Federe Kanunları çerçevesinde yürütülmektedir.

2 Aralık 1990 yılında Rusya Federasyonunun Bankalar ve Banka Faaliyetleri Kanunun[119] kabul edildi. "R.F. Bankalar ve Banka faaliyetleri" Kanunu VII Fasıl, 43 maddeden oluşmaktadır.

2.12.1990 tarihli "R.F. Bankalar ve Banka faaliyetleri" Kanunu'nun 1.maddesinde temel kavramların açıklaması yapılmıştır. Bu maddeye göre bankalarla ilgili şu şekilde bir tanımlama yapılmıştır: *"Banka"-gerçek ve tüzel kişilerin*

[117] **ЖУКОВ, Е. Ф.,** a.g.e., s. 59.

[118] ***Rusya Federasyonu Medeni Kanunu***-(Гражданский Кодекс Российской Федерации), http://www.gdezakon.ru/

[119] ***Rusya Federasyonunun Bankalar ve Banka Faaliyetleri Kanunun***-(Российская Федерация Федеральный Закон О Банковской Деятельности), orijinal metni için bkz. http://www.cbr.ru/today/status_functions/law_banks.pdf

mevduatını depozite celbetmek, bu mevduatı süreklilik ve yüzdeyle iade etmek koşulu ile kendi adına yatırmak, gerçek ve tüzel kişilerin hesaplarını açmak ve yürütmek gibi banka muamelelerinde bulunmak hakkı elde etmiş kredi kuruluşlarıdır.

2.12.1990 tarihli "R.F. Bankalar ve Banka faaliyetleri" Kanunu'na göre Rus bankacılık sistemi Rusya Federasyonu Merkez Bankası ve kredi kuruluşlarından, yabancı bankaların şube ve temsilciliklerinden oluşmaktadır. Rusya Federasyonu "Bankalar ve Banka Faaliyetleri" Kanunun 2. maddesinde Rusya Federasyonu'nun bankacılık sistemi ve banka faaliyetlerinin hukuki tanzimlenmesinden bahs edilmektedir.

Rusya Federasyonunda bankalar anonim şirket olarak kurulur. R.F. "Bankalar ve Banka faaliyetleri" Kanunun 5. maddesinde bankaların faaliyet konularından bahsedilir. Bu maddeye göre bankalar diğer kanunlarda öngörülen hükümler saklı kalmak kaydıyla aşağıda belirtilen faaliyetleri gerçekleştire bilirler:

1) Gerçek ve tüzel kişilerden mevduat kabülü;
2) Gerçek ve tüzel kişilere banka hesapları açmak;
3) Bonoların, para piyasası araçlarının alım ve satımı;
4) Kıymetli maden ve taşların emenete alınması;
5) Başkaları lehine teminat, garanti işlemleri;
6) Bankalararası piyasada para alım satımı işlemlerine aracılık;
7) Gerçek kişilerin isteyi üzerine banka hesapları açmadan para transferi işlemleri;
8) Döviz alım satımı işlemleri;
9) Gerçek ve tüzel kişilerin isteyi üzerine hesaplarını kullanarak her türlü ödeme ve tahsilat işlemleri.

Bu Kanunun 11.maddesinde bankaların teşkilati organları yeralmıştır. Bu maddeye göre şöyle sıralayabiliriz:

- Genel Kurul
- Gözetim Kurulu

- Yönetim Kurulu ve müdürler
- Direktör ve Baş Direktör

R.F. Medeni Kanunu'nun11.1.maddesinde icra organlarını iki guruba ayrılmaktadır;

- Çok başlı (kollejial),
- Tek başlı İcra Organları.

Birinci gurup, yönetim kurulu ve müdürlerden, ikinci gurup ise, direktör ve baş direktörden oluşmaktadır. R.F Anonim Şirketler Hakkında Kanunda ise, icra organı olarak sadece yönetim kurulundan bahsedilmiştir.

Yönetim Kurulu üyeleri, müdürler, direktör ve baş direktörler, baş muhasip başka organizasyonlarda görev yapamazlar. (R.F. Bankalar ve Banka Faaliyetleri Kanunu 11.1.md)

Gözetim Kurulunda görev yapmaya aday olanlar ve görevden alınacak olanlarla ilgili karar alındıktan sonra üç gün zarfında yazılı surette R.F. Merkez Bankasına bildirilmelidir. (R.F. Bankalar ve Banka Faaliyetleri Kanunu 11.1.md)

R.F. "Bankalar ve Banka faaliyetleri" Kanunun II Fasılında bankaların kuruluşu ve faaliyet izinleri işlemlerinden bahs edilmektedir. Bu Kanunun 12. maddesinde bankaların "Tüzel Kişilerin Devlet Kaydı" Hakkında Rusya Federasyonu Kanunu bakımından devlet kaydının yapılması öngörülmüştür.

Bankaların devlet kaydının yaptırılması ile ilgili karar R.F. Merkez Bankası'nca verilir. R.F. Merkez Bankasının kararıyla tüzel kişilerin "Tüzel Kişilerin Devlet Kaydı" Hakkında Rusya Federasyonu Kanununun usul ve esaslarına uygun kaydı yapılır. R.F. Merkez Bankası bankaların denetim ve gözetimini sağlamak amacıyla Devlet Kayıt Kitabında bu kuruluşların "Tüzel Kişilerin Devlet Kaydı" Hakkında Rusya Federasyonu Kanunu ve R.F. Merkez Bankasınnın yönetmelikleri çerçevesinde kaydının yapılmasını zorunlu kılmıştır[120].

[120] **ЧЕЛНОКОВ, В.А.,** Банки и Банковские Операции, Москва 1998, s. 29.

Bankaların devlet kaydı yapıldıktan sonra gösterebilecekleri faaliyetlerde bulunmaları için R.F. Merkez Bankasından lisans (faaliyet izni) almaları gerekmektedir. Bankalar Merkez Bankasından lisans aldıktan sonra faaliyete başlaya bilir[121].

Banka işlemlerinin yapılması için verilen lisans Bankalar ve Banka Faaliyetleri Kanunun 5. maddesindeki faaliyetleri kapsamaktadır. Merkez Bankası'nca kredi kuruluşlarına banka faaliyetlerinde bulunmak için verilen lisansın sicilde kaydı yapılır[122].

Kredi Kuruluşlarının lisans kayıt kitabı Merkez Bankası tarafından yılda bir kere yayınlanmaktadır. Bu lisanslar müddetsiz olarak verilmektedir[123].

"Bankalar ve Banka Faaliyetleri" Kanunun 40. maddesine göre bankaların muhasebe kayıtlarının, finansal raporların hazırlanması, yıllık mali raporlarının düzenlenmesinin usul ve esasları uluslararası standartlar esas alınarak R.F. Merkez Bankası tarafından belirlenmektedir.

"Bankalar ve Banka Faaliyetleri" Kanunun 41. maddesine göre bankaların faaliyetinin gözetim ve denetimi Merkez Bankası tarafından Rusya Federasyonu Kanunları çerçevesinde yapılmaktadır.

Bu Kanunun 42. maddesinde bankaların her takvim yılı mali durumlarının Bağımsız Denetçi veya Bağımsız Denetim Şirketleri tarafından kontrölünün yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu maddeye göre Bağımsız Denetçi veya Bağımsız Denetim Şirketleri denetim sonucunda bankanın finansal durumunu, banka faaliyetlerinin bankacılık mevzuatına, iç denetim sisteminin düzenlemelerine, R.F. Merkez Bankası'nca belirlenen kuralllara uygunluğunu yansıtan bilgileri değerlendirerek rapor düzenlemekle yükümlüdür.

---

[121] **ЧЕЛНОКОВ, В.А.,** a.g.e., s. 38.

[122] *Инструкция ЦБ РФ № 75 – И " О порядке применение федеальных законов, регламентирующих процедуру регистрации кредитных организации и лицензирования банковской деятельности" от 23.07.1998 г.*

[123] *Инструкция ЦБ РФ №34" О порядке проведения проверок кредитных организаций и их филиалов уполномоченными представителями Центрального банка Российской Федерации (Банка России) "от 19.02.1996 г.*

Bankaların dış denetimi R.F. Merkez Bankası, Bağımsız Denetçi veya Denetim Şirketleri tarafından Rusya Federasyonu Kanunları kapsamında yürütülmektedir.

III. RUSYA FEDERASYONU MERKEZ BANKASI

Merkez bankası niteliğini taşıyan ilk banka, 1668'de kurulan İsveç Devlet Bankası'dır. Bu banka, ticari senetlerini iskonto ettirenlere madeni para yerine, kendi çıkardığı ve üstünde bankanın imzası bulunan banknotlar veren ilk bankadır. Ancak, gerek İngiltere'nin XVII. yüzyılda uluslararası siyasi ve ekonomik alandaki etkisi, gerekse bu ülkede finansal yapının çağına göre daha gelişmiş olması nedeniyle, genel olarak 1694 yılında kurulan İngiltere Bankası ilk emisyon, dolayısıyla ilk merkez bankası olarak kabul edilmektedir. İngiltere Bankası'nın kurulmasının ardından, birçok Avrupa ülkesinde merkez bankası kurulmuştur. Daha önceden emisyon hakkını elinde tutan özel sermayeli bankalar bu işlevlerini ve yetkilerini merkez bankalarına devretmişlerdir. Merkez bankasının kurulması, kağıt para ihracının düzenlenmesi zorunluluğu ve devletin kısa vadeli krediye olan ihtiyacından kaynaklanmıştır.

Rusya Federasyonu Merkez Bankası *(Bank of Russia)* devletin yürütme ve yasama organlarından bağımsız, Rusya Federasyonu Yüksek Sovyetine bağlı bir kuruluştur. Bankanın temel görevi Ruble'nin stabilitesini sağlamak, tek bir federal para ve kredi politikasını temin etmek, banka mudilerinin çıkarlarını kollamak, ticari banka ve diğer kredi sağlayan kuruluşları denetlemek, dış ekonomik faaliyetlerle ilgili olarak işlemlerde bulunmaktır. Merkez Bankası Kanunu'nda Ruble ülkenin resmi para birimi ve tek ödeme aracı olarak kabul edilmiştir. Ülkede döviz cinsinden ödemeler sadece merkez bankasının belirleyeceği esaslara göre değişir. Ülkede para ve kredi mevzuatı, faiz oranları, bankaların ekonomik gereksinimlerinin saptanması merkez bankası tarafından gerçekleştirilir. Ülkede para kredi sisteminin istikrarını korumak amacıyla merkez bankası bankaların üzerinde kontrol ve denetleme işlemini görür. R.F. Merkez Bankası diğer bankaların ülkede faaliyette bulunabilmesi için lisans tanzim eder, lisansı geri alır ve kanunun belirlediği ekonomik gereksinmelere bankaların uyup uymadığını denetler, bankacılık yasalarının doğru olarak

uygulanmasını sağlar. Diğer bankalar için muhasebe, istatistik raporlaması ve banka işlemleri kurallarını belirler[124].

Rusya Federasyonu Merkez Bankası çalışmalarını 10 Temmuz 2002 tarihli Rusya Federasyonu Merkez Bankası Kanunu[125] çerçevesinde yürütmektedir. Kanun XVI Fasıl, 99 maddeden oluşmaktadır.

Rusya Federasyonu Merkez Bankasının merkezi Moskova'dadır. Rusya Federasyonu Merkez Bankası R.F. MBK'nun 10. maddesinde gösterildigi gibi 3.mlrd ruble sermaye ile kurulan ve sermayesinin tamamı devlete ait olan bir tüzel kişiliktir. Rusya Federasyonunu Anayasası'nın 75.2. maddesine göre Rusya Federasyonu Merkez Bankasının temel amacı rublenin istikrarını ve değerini korumaktır. Rusya Federasyonu Merkez Bankası Kanunu'nun 3.maddesine göre de R.F. Merkez Bankasının temel amacı, rublenin değerini korumak, tedavülünü düzenlemek, Rusya Fedarasyonunun bankacılık sistemini geliştirmek, ödeme sisteminin teşkilinden ibarettir. Gelir elde etmek Merkez Bankasının esas amacı değildir.

R.F. MBK'nun 3.maddesinde R.F. Merkez Bankasının temel faaliyet amacı sıralanmıştır:

- Ruble'nin stabilitesini sağlamak,
- Rusya Federasyonunda Bankacılık sistemini geliştirmek ve güçlendirmek,
- Ödeme sisteminin teşkili ve etkinliğini sağlamak.

R.F. Merkez Bankası Kanunu'nun 4. maddesinde R.F. Merkez Bankası'nın temel görev ve yetkilerinden bahs edilmektedir. Bunları şöyle sıralayabiliz:

1) Hükümetle birlikte devletin para-kredi politikasını belirlemek ve yönetmek;
2) Tek elden banknot ihracı imtiyazı;
3) Bankalara nihai kredi mercii olarak kredi vermek;

---

[124] **БРАТКО А. Г.,** Центральный банк в банковской системе России, Москва 2001, s. 78.

[125] ***Rusya Federasyonu Merkez Bankası Kanunu***-(Российская Федерация Федеральный Закон О Центральном Банке Российской Федерации), orijinal metni için bkz. **http://www.cbr.ru/today/status_functions/law_cb.pdf**

4) Rublenin hacim ve tedavülünü düzenlemek, ödeme ve menkul kıymet transferi ve mutabakat sistemleri kurmak, kurulmuş sistemlerin kesintisiz işlemesini ve denetimini sağlayacak düzenlemeler yapmak;
5) Bankaların ve mali kurumların işlemlerinin usul ve esaslarını belirlemek;
6) Ülkenin altın ve döviz rezervlerini yönetmek;
7) Banka ve kredi kuruluşlarının devlet kaydı ile ilgili kararlar vermek, bankalara faaliyet iznlerini vermek;
8) Banka ve kredi kuruluşlarının faaliyetine nezaret etmek;
9) Kendisine verilen görev ve yetkileri, kendş sorumluluğu altında bağımsız yerine yetirmek;
10) Açık piyasa işlemleri yapmak;
11) Döviz ve kur politikasını yürütmek;
12) Rublenin yabancı para karşısında değerini belirlemek, yabancı para kur rejimini belirlemek ve açıklamak;
13) Para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirler almak;
14) Rusya Federasyonu'nda ekonomi düzeni sağlamak, mali piyasaları izlemek amacıyla banka ve diğer mali kurumlardan gerekli bilgileri istemeye ve istatistiki bilgiler toplamak;
15) Bu kanunla kendisine verilen yetki ve görevlerlerle ilgili düzenlemeler yapmak.

R.F. Merkez Bankası R.F. MBKanunu'nun 15. maddesinde gösterildiği gibi 13 kişiden meydana gelen bir Yönetim Kurulu tarafından yönetilir. Yönetim Kurulu, Yönetim Kurulunun başkanı, ve on iki üyeden oluşmaktadır. Yönetim Kurulu başkanı başkanlık edemediği hallerde, tayin edeceği başkan yardımcısı Yönetim Kuruluna başkanlık eder.

R.F. MB Kanun'un 13.maddesine göre R.F.Merkez Bankasının Yönetim Kurulunun yetkileri aşağıdakilerden ibarettir.

1. Merkez Bankasının yıllık faaliyet raporunu, bilançosunu düzenlemek,

2. R.F. Merkez Bankasının bütçesini ve bütçeye ilişkin düzenlemeleri onaylamak,

3. Her takvim yılı para politikasi stratejisini belirlemek ve onaylamak, para politikası araçlarına ilişkin kararlar almak, faiz oranlarınına,açık piyasa işlemlerine, döviz işlemlerine ilişkin usul ve esaların tespiti,

4. Tedavüldeki banknotların değiştirilmesine, tedavülden kaldırılmasına ilişkin konularda düzenleme yapılması ve kararlar alınması,

5. Döviz rezervlerininin yönetimi, dövizlerin Ruble ile değişimi kurunun tespit edilmesi kuralllarını onaylamak.

IV. DENETİMİN TANIMI

Denetim, iktisadi faaliyet ve olaylarla ilgili durumların daha önceden belirlenmiş ölçütlere uygunluk derecesini araştırmak ve sonuçları ilgililere bildirmek amacıyla tarafsızca kanıt toplayan ve bu kanıtları değerleyen sistematik bir süreçtir. Burdan anlaşıldığı gibi denetim bir süreçtir. Denetim süreci dinamik bir denetim faaliyetleri için gerekli olan bilgi ve kanıtların toplanması, bu kanıtların araştırılması ve değerlendirilmesi, değerlendirme sonuçlarına göre bir denetim görüşüne varılması ve bu görüşün denetim raporu ile ilgili organlara iletilmesi işlemlerinden ibarettir. Bu bakımdan denetim süreci bilgi üretimi ve karar verme sürecidir. Denetim süreci sistematik bir süreç olup planlı ve bilimsel şekilde yürütülür. Denetim faaliyetleri uzman denetçiler tarafından yapılmaktadır. Uzman denetçi denetim faaliyetine başlarken denetlediği işletmenin finansal tabloları ve muhasebenin iktisadi bilgileri hakkındaki raporlar kendilerine sunulur. Bu raporlar işletme yönetiminin belirli bir dönemdeki iktisadi faaliyetlerini yansıtmaktadır. Denetçi gereken incelemeleri yaparak bu raporlardaki verilerin doğruluğunu ve güvenirliğini araştırır ve onaylayır. Uzman denetçiler inceleme sonuçlarını ilgili taraflara bildirmekle yükümlüdürler[126].

Mali Piyasa sektörünün önemli kurumları olan bankalar, mevduatların toplanması ve dağıtılması fonksiyonları ile sermaye birikiminin sağlanması ve bunların ülke kalkınmasında kullanılmasında önemli görevler yapmaktadırlar.

[126] **СКОБАРА, В.В.,** Аудит, Методология и Организация, Москва 1998, s. 23.

Tasarrufçular ile sermayedarlar arasında sağlıklı ve güvenli köprü ancak bankacılık sektörünün sağlam yapılanması ile mümkün olabilmektedir[127].

Ayrıca bankalar, gördükleri çeşitli hizmetler ile serbest piyasa sisteminin hızlı işlemesi, uluslararası ticaretin güvenli bir şekilde yapılması ve para politikalarının etkin kullanılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle de sağlıklı bir bankacılık sektörü için en önemli unsurlardan birisi etkin gözetim ve denetimdir. Bankalar açısından denetimin temel amacı, bankaların taşıdıkları risklere karşı yeterli sermaye bulundurmak, bireylerin tasarruflarını korumak ve güvenilir bir ortamda faaliyette bulunmalarını temin etmektir[128].

Rus doktrinine göre bankalar iç ve diş denetime tabi tutulmaktadır.

V. İÇ DENETİM

1. İç Denetim Sisteminin Önemi ve Amaçları

İç denetim sistemi, yönetim politikalarına uymak şartıyla işlerin düzenli ve etkin bir şekilde yürütülmesi, varlıkların korunması, hata, hile, suistimal ve usulsüzlüklerin belirlenmesi ve önlenmesi, mali bilgilerin güvenilir olması, muhasebe kayıtlarının doğru ve eksiksiz olması amacıyla bankalarda uygulanan planlı olarak yürütülen tüm yöntemleri kapsamaktadır[129].

İç denetim, banka Yönetim Kurulu, Teftiş Kurulu ve diğer banka personelinin içinde yer aldığı bir faaliyettir. Sadece belirli bir zamana ilişkin bir politika ya da uygulama değil, bankanın her aşamasında süreklilik gösteren bir faaliyettir. Banka üst düzey yönetimi etkin bir iç denetim sisteminin yürütülmesine ilişkin banka içi denetim sistemi oluşturmak, bu sistemin etkinliğinin sürdürülmesinden ve izlenmesinden sorumludur[130]. Ancak tüm banka personelinin de denetim faaliyetine katılımı gerekmektedir. İç denetimin faaliyetinin amaçlarını şöyle sıralayabiliriz;

1. Faaliyetlerin verimliliği ve etkinliği (performans amaçları),

[127] **СМИРНОВ, Л.Р.,** Банковский Аудит, Москва 2002, s. 27.
[128] **ФАДЕЙКИНА, Н.В.,** Банковский Контроль и Аудит, Москва 2002, s. 32.
[129] **ПОЛИСЮК, Г.Б.,/ КУЗЬМИНА, Ю.Д., /СУХАЧЕВА, Г.И.,** a.g.e., s. 49.
[130] **ПОЛИСЮК, ГИ.,/ КУЗЬМИНА, Ю.Д.,/ СУХАЧЕВА, Г.И.,** a.g.e., s. 52.

2. Mali ve idari konulara ait bilginin güvenirliliği, bütünlüğü ve zamanlaması, (bilgi sistemlerine ilişkin amaçlar),

3. Mevcut yasalara ve düzenlemelere uygunluk.

1.1. İç denetimin performansa ilişkin amaçları, banka kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılması ve karşılaşabilecek zararların önlenmesidir. İç denetim faaliyeti ile tüm banka personelinin banka çıkarlarını kişisel ya da diğer her türlü menfatin üstünde tutarak, birlik ve beraberlik içinde banka amaçları doğrultusunda etkin bir şekilde çalışması amaçlanır.

2.2. Bilgi sistemlerine ilişkin temel amaç, banka karar organlarına güvenilir ve doğru bilgi ile raporların zamanında temin edilmesidir. Aynı zamanda yıl sonu bilanço verileri ve diğer mali rakamların ve hissedarlara, denetim organlarına ve ilgili diğer üçüncü kişilere verilen raporların doğru ve güvenilir olması amaçlanmaktadır.

3.3. Tüm banka faaliyetlerinin ilgili yasal düzenlemelere, gözetim ve denetim organlarının belirlediği standartlara ve bankanın politika ve yöntemlerine uygun olması amaçlanmaktadır. Bankaya olan güvenin korunması açısından yasal düzenlemelere ve denetim standartlarına uygunluğu önem arz etmektedir.

2. İç Denetim Sisteminin Temel Unsurları

İç denetim önceler dolandırıcılık, suistimal ve hata olasılıklarını en aza indirmek için yapılan bir faaliyet şekliydi. Zamanla iç denetimin kapsamı daha da genişlemiş ve bir bankanın karşılaşabileceği her türlü riski ortaya çıkarabilen bir sistem haline gelmiştir. Banka amaçlarının gerçekleştirilmesi ve faaliyetlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için iç denetim sistemi önem arz etmektedir[131].

İç denetim sistemi birbirleriyle ilişkili olan beş temel unsurdan oluşmaktadır.

- Banka yönetiminin gözetim faaliyetleri ve işletme içi denetim,
- Risk tanıma ve değerlendirme,
- Denetim faaliyetleri ve fonksiyonel ayrım,

[131] **ПОДОЛЬСКИЙ, В.И.,** Аудит, Москва 1997, s. 45.

- Bilgi erişim sistemi ve işletme içi iletişim,
- İzleme faaliyetleri ve iç denetim sisteminde hataların düzeltilmesi.

3. Bankaların Temel Denetim Alanları

Bankalarda temel denetim alanlarından, denetimi sağlamak amacıyla R.F. Merkez Bankası tarafından bankalardan talep edilen raporlamaların ve diğer bilgilerin hazırlanmasına ilişkin kontroller, bankacılıkla ilgili mevzuata uygunluğun sağlanmasına ilişkin kontroller ve yeterli düzeyde sermaye ayrılmasının sağlanmasına dair kontrol ve incelemeler genelde düzenli aralıklarla yapılacak kontrol ve incelemeleri ilgilendiren denetim alanlarını kapsamaktadır. Bankaların faaliyetlerinin güvenilir bir şekilde yürütülmesinin teminine yönelik kontroller, finansal muhasebe ve yönetim bilgi sistemlerine ilişkin kontroller, bankanın temel faaliyet alanlarının özel kontrolü gibi alanlar ise ise gereksinim duyulması halinde ve isteğe bağlı olarak yapılacak kontroller ile belirli bir süreye ya da kontrol dönemine bağlı olmadan yapılacak acil kontrollere ilişkin kontrol alanlarını kapsamaktadır[132].

Bankaların R.F. Merkez Bankası'nca denetim amacıyla talep edilen finansal raporlamaları ve diğer bilgileri zamanında sunacak finansal raporlama sistemlerine sahip olmaları gerekmektedir. Raporlama yapan bankanın yönetim bilgi sisteminden temin edilecek bilgilerle uyumlu olması gereken finansal raporlamalar ve diğer bilgiler, tam, doğru ve R.F. Merkez Bankası tarafından belirlenmiş raporlama usul ve esaslarına[133], kriterlerine uygun olarak hazırlanmakta ve raporlanmaktadır. Sözkonusu kurallara uyulup uyulmadığı ve ortaya çıkan aksaklıklar, bankada teftiş ve iç kontrol sistemi ve yetkilileri

[132] **БАВДЕЙ А.Л. / БЕЛЫЙ И.Н. /ДРОБЫШЕВСКИЙ Н.Г.,** Аудит и Ревизия, Минск 1994, s. 63.
[133] *Положение об аудиторской деятельности в банковской системе Российской Федерации (утверждено приказом ЦБ РФ от 10 сентября 1997 года № 02-391)*

tarafından sürekli izlenmekte ve bu konuda gerekli kontrol ve incelemeler etkin bir biçimde yürütülmektedir.[134]

Bankaların bankacılıkla ilgili mevzuata uygunluğuna ilişkin kontrolleri de yapılmaktadır. Bankaların bankacılıkla ilgili mevzuat hükümlerine ve yasal yükümlülüklere uygun faaliyette bulunmalarını sağlayabilen ve teyit edebilen, uyarıcı izleme ve raporlama sistemlerine sahip olmaları gerekir. Bu sistemler, banka üst düzey yönetimini, ilgili mevzuata uygunluk bakımından aykırılıklara yol açabilecek durumlar zamanı, böyle bir durumun karşısını alabilecek tedbirler önermektedir. Banka üst düzey yönetimi, mevzuata, banka içi kurallara, genel bankacılık ilkelerine ve finansal sistemde genel kabul gören piyasa kurallarına tamamen uyulmasının önemini ve uyulmama durumunda bankanın yönetim yapısının ve kurumsal yönetim tarzının zafiyete uğrayabileceğini, hangi faaliyetlerin düzenlemelere uyum sağlanamadığında banka için problem yaratabileceğini özümsemelidir. Yeni faaliyet türlerine girişildiğinde, düzenlemelere uyum sağlanamamasının, hangi tür yeni riskleri ortaya çıkarabileceğini banka üst düzey yönetimi değerlendirmelidir[135].

Aşağıda belirtilen konular da dahil olmakla, R.F. Bankalar ve Bankalar faaliyeti Kanunu ve bankacılıkla ilgili diğer mevzuatlarla getirilmiş yasal yükümlülüklere ve sınırlamalara banka tarafından uyulup uyulmadığı kontrol edilmektedir.

- Bankanın sermaye yeterliliği,
- Kredi ve diğer alacaklara ilişkin özel karşılıklar ile diğer karşılıkların yeterliliği,
- Büyük riskler,
- Risk gruplarına, dolaylı kredi ilişkisine sahip kişilere, banka ortaklarına verilen krediler,
- Bankanın edineceği gayri menkuller ile bankanın alacaklarından dolayı edinmek zorunda kaldığı varlıklar,

[134]**БАВДЕЙ А. Л. /БЕЛЫЙ И. Н. / ДРОБЫШЕВСКИЙ Н.Г.,** a.g.e., s. 65.
[135] **БАВДЕЙ А.Л./ БЕЛЫЙ И.Н./ ДРОБЫШЕВСКИЙ Н.Г.,** a.g.e., s. 75.

- Genel likidite durumuna ilişkin sınırlar ile Rusya Federasyonu Merkez Bankasınca tesis edilen yasal karşılık ve likidite yükümlülükleri.

Bankaların ilgili mevzuatlara ve düzenlemelere uyum hususunda banka bünyesinde planlama, öneride bulunma ve izleme unsurlarını kapsayan bir iç kontrol sistemi oluşturulur ve düzenlemelere uyum sağlayacak kurallar, usul ve esaslar tanımlanır. Banka bünyesinde tanımlanmış bulunan yetki ve sorumluluklar çerçevesinde düzenlemelere uyumun izlenmesi ve kontrolü, iç kontrol sistemi tarafından yürütülmektedir. İç kontrol sistemi bünyesinde bu görevin yürütülmesini sağlayacak özel bir organ kurabilir. İç kontrol sistemi bu konuda diğer organlarla karşılıklı çalışmayı da sağlamaktadır[136].

İç kontrol sistemi ve banka üst düzey yönetimi, ilgili banka denetim organlarında düzenlemelere uyumun izlenmesini, kontrolünü temin edecek kişileri görevlendirmekte ve görev konularını açık bir şekilde oluşturmaktadır. Bu görevler ile kurallara uyum hususunda, şüpheli işlemlerin yerinde incelenmesi ve raporlanması başta olmak üzere, görevlerin gerektirdiği tüm yetkilerin etkin olarak kullanımı sağlanmaktadır.

Yeni faaliyet alanlarının geliştirilmesinde ve sunulmasında, bunların içeriğinin ve müşteriye açıklanma politikasının mevzuata uygunluğu hemen teyit edilir. Banka üst düzey yönetimi, ortaya çıkan sorunlara çözüm getirebilmek amacıyla banka hukuk servisi ve avukatlarıyla yakın işbirliği içinde bulunmaktadır. Müşteri şikayetleri ve finansal hizmet verilmesinde oluşan mevzuata aykırılıklara ilişkin olarak yapılacak değerlendirme ve öneriler, problemlerin çözümünü sağlamak için ilgili şubelere gönderilmektedir[137].

Düzenlemelere uygunluğun kontrol edilmesine ve uyumun sağlanmasına ilişkin hazırlanacak uygulama usulleri, iç kontrol sistemine ve banka üst düzey yönetimine bu konuda yapılacak raporlamaların şeklini de içermektedir. Bankaya olan güveni sarsabilecek mevzuata aykırılıklar ile banka bünyesindeki organların yürüttüğü tüm faaliyetlere ilişkin mevzuata uygunluk durumu ve

[136] **БАВДЕЙ А.Л./ БЕЛЫЙ И.Н./ ДРОБЫШЕВСКИЙ Н.Г.,** a.g.e., s. 78.
[137] **БАВДЕЙ А.Л./ БЕЛЫЙ И.Н./ ДРОБЫШЕВСКИЙ Н.Г.,** a.g.e., s. 81.

mevcut sorunlar, iç kontrol sistemine ve ilgili üst düzey yönetim kademesine düzenli bir şekilde bildirilmektedir.

Ayrıca bankaların faaliyetlerin belirlenmesi ve yürütülmesinin teminine yönelik kontrolü de yapılmaktadır. Bankaların üst yönetim düzeyde denetimi, bankanın yönetim kurulu ile üst düzey yönetiminin bankanın faaliyetlerini basiretli bir biçimde planlamasını ve yürütmesini temin eder. Bu kontrol şekli, amaçların, politikaların, stratejilerin, yetkilerin, faaliyet konularının, yönetim politikaları ile uygunluğun izlenmesini ve performansın değerlendirilmesi hususundaki politikaları ve uygulama usullerini kapsamaktadır[138].

Ayrıca bankaların finansal muhasebe ve yönetim bilgi sistemlerine ilişkin kontrolü de yapılmaktadır. Hesap ve kayıt düzeninin bir unsuru olan finansal muhasebe sistemi ile yönetim bilgi sisteminin etkin denetimi, bankanın teftiş ve iç kontrol faaliyetlerini ifa edecek olan birim ve yetkililer tarafından yapılmaktadır. Her banka işlevsel faaliyetlere ilişkin işlemlerin sonuçlarının hesap ve kayıt düzenine, dolayısıyla mali tablolara ve raporlama cetvellerine tam anlamıyla yansıtılması, mali tablolar ve raporlama cetvellerinde yer alan bilgiler ile yönetim bilgi sistemince üretilen bilgilerin uyumu çerçevesinde gerekli kontrolün sağlanması için muhasebe kayıtlarına ilişkin veriler ile yönetim bilgi sisteminde yer alan diğer finansal verileri düzgün bir şekilde tasnif ederek korumasını sağlamaktadır[139].

Finansal tabloların, cetvellerin ve diğer raporların ilgili mevzuat çerçevesinde hazırlanması bakımından, hesap ve kayıt düzeni ile yönetim bilgi sisteminin, ilgili verileri zamanında biriktirme yeteneğine sahip olması önem arz etmektedir. Sözkonusu kayıtların ve bilgilerin, bankanın işlevsel faaliyetleri nedeniyle karşı karşıya kaldığı risklerin ve performansının izlenmesi, değerlendirilmesi ve kontrolü hususunda yönetim kurulu ve üst düzey yönetim için raporların hazırlanmasını ve analizinin zamanında yapılmasını sağlamaktadır[140].

---

[138] **СИДЕЛЬНИКОВА Л. Б.,** Аудит Коммерческова Банка, Москва 1996, s. 47.
[139] **БЕЛОБЖЕЦКИЙ И. А.,** Бухгалтерский Учет и Внутренний Аудит, Москва 1994, s. 94.
[140] **БЕЛОБЖЕЦКИЙ И. А.,** a.g.e., s. 98.

Bankanın finansal tabloları ve başlıca finansal performans bilgileri banka içinde kontrolden geçmiş ve doğruluğu bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketi tarafından onaylanmış bir biçimde kamuya açıklanmaktadır. Finansal tabloların güvenilirliği iç denetim kontrolleri ile teminat altına alınmaktadır. Banka hesap ve kayıtlarında meydana gelen günlük hareketler bankanın bilgi erişim sistemine düzgün olarak kaydı yapılmakta, finansal tablolar genel muhasebe kurallarına ve standartlarına uygun bir şekilde hazırlanmaktadır. Mevcut zararı gizleyecek muhasebe yöntemlerine kesinlikle izin verilmemektedir. Yeterli sermaye ayırma ve mevduatları zamanında aktiften silme işlemleri, düzenlemelerle tamamen uyumlu banka içi muhasebe kurallarına ve uygulama usul ve esaslarına göre gerçekleştirilmektedir[141].

4. Teftiş Kurulu

R.F. Merkez Bankası sürekli, bankaların finansal muhasebe sistemleri ile yönetim bilgi sistemlerini, belirlediği usul ve esaslar çerçevesinde sürekli inceler ve değerlendirir. Bu nedenle, bankalar, sözkonusu sistemlerinin doğruluğunu ve tutarlılığını sağlamak ve bunları etkin bir şekilde kontrol etmek zorundadırlar.

Rusya Federasyonu'nun Medeni Kanunu, denetim organları konusunda doğrudan bir düzenleme getirmemiş, fakat 103. maddenin tahlili, Medeni Kanunun denetim organlarını iki başlık altında topladığını göstermektedir. Bunlar; Teftiş Kurulu ve müfettişlerdir.

Rusya Federesyonu Anonim Şirketler Hakkında Kanunda Teftiş Kurulu, şirketin yönetim kademeleri başlığı altında ele alınmıştır.

Teftiş Kurulu, şirketin mali ve ekonomik faaliyetlerine nezaret etmek ve onları teftiş etmek amacıyla kurulur.(AŞHK md.85)

Teftiş Kurulunun kaç kişiden oluşacağına ilişkin her hangi bir düzenleme mevcut değildir. Ancak R.F. Medeni Kanunu'nun 103.1. maddesinde, genel kurulun salahiyetlerini sayarken, *"teftiş kurulu üyelerini (müfettişi) seçmek ve onların salahiyetlerine görev süreleri dolmadan son vermek"* diyerek, bu organın tek kişiden

[141] **БЕЛОБЖЕЦКИЙ И. А.,** a.g.e., s. 103.

de oluşabileceğini dolaylı olarak vurgulamıştır. Ancak, müfettişlerin sayısının üst sınırı konusunda ne doğrudan, ne de dolaylı her hangi bir düzenleme getirilmiştir. Dolayısıyla, Teftiş Kurulunun kaç kişiden oluşacağına ilişkin husus, şirket tüzüğü ve diğer iç düzenlemelerle açıklığa kavuşturulmak durumundadır. Uygulamada bu miktar, tek sayıda (en az üç) bir rakam olarak belirlenmektedir. Tüzük tarafından sadece sayısı belirlenecek olan müfettişlerin seçimi, Genel Kurulun yetkileri kapsamındadır.

R.F. M K'nda Teftiş Kurulunun yetkilerine ilişkin her hangi bir hüküm getirmemiştir. Anonim Şirketler Hakkında Kanun ise, bu konuda sınırlı bir düzenleme getirmektedir. Şöyle ki, AŞHK 85.md.ye göre, *"Teftiş kurulu anonim şirketin mali ve ekonomik faaliyetlerine nezaret eder, yıllık rapor ve bilançolara istinaden kendi raporunu düzenler ve genel kurulun görüşüne sunar. Teftiş kurulu raporu olmadan genel kurul yıllık bilançoyu onaylayamaz".* Ayrıca AŞHK 85.5. md göre, Teftiş Kurulu hissedarların çıkarlarını temsil etmek amacıyla,Genel Kurulu olağanüstü toplantıya çağırabilir.

Teftiş Kurulu, şirketin mali ekonomik faaliyetlerini kural olarak her mali yıl sonunda denetler. Ancak, denetim bununla sınırlı olmayıp, genel kurulun, hissedarların, gözetim kurulu ve yönetim kurulunun istekleri ve tüzükte öngörülen diğer hallerde de, Teftiş Kurulu şirketin mali ve ekonomik faaliyetlerini denetlemekle yükümlüdür. (AŞHK 85.3. md).

Görüldüğü gibi, Teftiş Kurulunun yetkileri konusu, Anonim Şirketler Hakkında Kanunda eksik ve yetersiz düzenlenmesine karşın, Medeni Kanunda bu konu hiç düzenlenmemiştir. Bu yüzden de, Teftiş Kurulunun yetkileri konusunda şirket tüzüğüne ve diğer iç senetlere önemli görevler düşmektedir.

AŞHK'nun 85.6. maddesine göre, Teftiş Kurulu üyesi, şirketin Yönetim Kurulu ve Gözetim Kurulu üyesi olamaz.

Teftiş Kurulunun karar verme şekli, onun toplantı ve karar verme gibi hususları da, şirket tüzüğünde bulunması zorunlu kayıtlar kapsamındadır. Bu konuyla ilgili ne Medeni Kanunda, ne de Anonim Şirketler Hakkında Kanunda en ufak bir düzenleme bile getirilmiştir.

Denetim organlarının ikinci kısmı müfettişlerdir. Teftiş Kurulunun, Genel Kurul tarafından seçilen daimi bir organ olmasına karşın, müfettişler yine Genel Kurul tarafından seçilmekle beraber, şirketin iç denetimini sağlayan alt birim organıdır.

5. Banka İçi Denetimin Esasları

Banka içi denetim, bankanın günlük faaliyetlerinden bağımsız olarak yapılır. İç kontrol işlevinin banka bünyesinde nasıl gerçekleştirildiği hususunun, banka müfettişleri tarafından bağımsız bir şekilde kontrolü zorunludur. İç denetim faaliyetleri kapsamındaki teftiş ve incelemelerin niteliği ve sıklığı, banka faaliyetlerinin niteliğine, karmaşıklığına ve risk profiline uygun bir biçimde belirlenmektedir. Bu çerçevede, bankanın iç kontrol sistemi ile risk yönetimi sisteminin müfettişlerce risk odaklı olarak tetkik edilmesinin zamanlaması ve süresi de bankanın faaliyet süreçlerinde taşınan risklerin niteliğine, düzeyine ve zarara dönüşme potansiyeline uygun olmalıdır[142].

Teftiş Kurulu başkanı, müfettişlerin, öncelikle teftiş kurulu yönetmeliğinde belirlenen ilkeler ve kurallar, iç denetim standartlarına riayet etmelerini ve teftiş kuruluna verilen tüm görevlerin yerine getirilmesini sağlamaktan sorumlu tutulur[143].

Teftiş Kurulu ve müfettişler, görevlerini müdahaleye uğramaksızın, objektif ve önyargısız olarak yapabilecek bir konumda bulundurulur. Müfettişlerin talep ve önerilerinin üst düzey yönetim ve diğer personel tarafından tam anlamıyla dikkate alınması bakımından teftiş faaliyetinin, banka içinde saygın bir statüsünün bulunması Yönetim Kurulunca sağlanmaktadır. Bankanın faaliyetlerinin icrasıyla görevli üst düzey yönetim kademesi ile diğer personelin, denetim bulgularını ve sonuçlarını zayıflatabilecek veya etkisiz hale

[142] **КРУПЧЕНКО Е. А. / ЗАМЫЦКОВА О. И.,** Аудит, Москва 2005. s. 96.
[143] **КРУПЧЕНКО Е. А. / ЗАМЫЦКОВА О.И.,** a.g.e., s. 124.

getirebilecek eylemlerde bulunmaması hususunda banka bünyesinde tüm tedbirler alınmaktadır. Teftiş Kurulu başkanının, banka bünyesinde, Yönetim Kurulu, iç kontrol sistemi, üst düzey risk komitesi ve banka üst düzey yönetimi ile doğrudan ve sürekli temas imkanı temin edilir. Müfettişlerin banka yönetim organlarından, birimlerden ve tüm personelden talep edeceği hususlar ve tedbirler zorunlu mahiyet taşımaktadır[144].

Müfettişlerin niteliklerinin, bankacılık faaliyetlerinin ve işlemlerinin büyüklüğüne ve karmaşıklığına, ortaya çıkan ileri tekniklere ve bilimsel uygulamalara, bankacılık faaliyetlerinin coğrafi konumuna uygun bir biçimde geliştirilmesi, bu çerçevede banka müfettişlerinin yeterli eğitime ve teknik kabiliyete sahip olmaları sağlanmaktadır.

Teftiş faaliyetleri süreci kapsamında, banka bünyesine ve faaliyetlerine uygun bir denetim planının hazırlanması, elde edilen bilgilerin etkin bir biçimde incelenmesi ve değerlendirilmesi, denetim neticelerinin tebliğ edilmesi ve müteakiben, yapılan önerilerin ve sorunların izlenmesi sağlanmaktadır.

Teftiş Kurulu tarafından planlanan incelemeler genelde aşağıda belirtilen teftiş türleri çerçevesinde gerçekleştirilir:

- Muhasebe ve iç raporlama sistemlerinin, finansal bilgilerin, mali tabloların ve gözetim raporlamalarının güvenilirliğini ve tutarlılığını incelemeye yönelik finansal denetim;
- Kanunlara, düzenlemelere, politikalara ve usullere uygunluğu inceleme amacına yönelik uygunluk denetimi;
- Banka bünyesinde tesis edilen görevler ve yürütülen faaliyetlerle ilgili olarak, bankada kullanılan sistemlerin ve usullerin kalitesini ve uygunluğunu incelemeye, organizasyon yapılarını, iş süreçlerini analiz etmeye ve kaynakların ve yöntemlerin yeterliğini değerlendirme amacına yönelik faaliyet denetimi;

[144] **КРУПЧЕНКО Е. А. / ЗАМЫЦКОВА О.И.,** a.g.e., s. 135.

- Bankanın planlanmış amaç ve hedefleri çerçevesinde, yönetim fonksiyonunun kalitesini değerlendirme amacına yönelik yönetim denetimi.

Bankanın faaliyet sürelerinde uyulması gereken temel unsurlara ve bunlara ilişkin uygulanma esaslarına uyum müfettişler tarafından uygun aralıklarla ve etkin bir biçimde denetlenmektedir. Sözkonusu faaliyet süreçlerinde belirlenen temel denetim alanları, risk odaklı denetim tarzı uygulanarak denetime tabi tutulmaktadır.

Teftiş Kurulu, iç kontrol sistemi ve risk yönetimi sistemi, banka yönetim kuruluna karşı sorumlu olup, banka yönetim kurulunca onaylanan, teftiş kurulu yönetmeliğinde ve iç kontrol sisteminin çalışma esas ve usullerini ve risk politikalarını ve buna ilişkin uygulama esaslarını içeren belgelerde belirtilen yetki ve sorumluluklar çerçevesinde üst yönetime karşı da ayrıca sorumludur. Sözkonusu yetkili organlar, görevlerine ilişkin olarak yapacakları raporlamalarını bu sorumluluk kapsamı içinde yerine getirmektedirler.

Müfettişler iç denetim sisteminin yeterliliğini gözden geçirerek, bankanın amaçlarına, hedeflerine ekonomik ve verimli bir şekilde ulaşıp ulaşmayacağı konusunda iç kontrol sisteminin yeterli olup olmadığını belirlemektedir. Banka tarafından belirlenen risk yönetimi politikalarına, uygulama usullerine, risk bütçelemesine ve risk limitlerine uygunluk da dahil olmak üzere, bankanın risk yönetim sisteminin yeterliliğinin ve etkinliğinin incelenmesi ve değerlendirilmesi yerine getirilmektedir[145].

Banka müfettişleri, iç kontrol sisteminin ve risk yönetimi sisteminin düzgün bir şekilde çalışmasını temin etmek amacıyla, bankanın faaliyet alanlarının iç kontroller ve risk yönetimi kapsamında işlevsel olarak bölümlenmesini sağlamak suretiyle banka faaliyetlerini gözden geçirerek, iç kontrol sistemini ve risk yönetimi sistemini denetime tabi tutar ve sorunlara karşı uygun çözümler geliştirerek iç kontrol merkezine, risk yönetimi grubuna ve banka üst düzey yönetimine yardımcı olurlar[146].

[145] **КРУПЧЕНКО Е. А. / ЗАМЫЦКОВА О.И.,** a.g.e., s. 167.
[146] **СИДЕЛЬНИКОВА Л. Б.,** a.g.e., s. 69.

Müfettişler, bankanın bünye içi özkaynak değerlendirme süreci kapsamında, bankanın karşı karşıya olduğu çeşitli riskleri ölçme yöntemlerini, bu çerçevede, bankanın riskleri ile yasal ve ekonomik özkaynak düzeyini ilişkilendirmek için geliştirdiği sistemi ve bu sisteme bağlı olarak performans ölçümü kapsamında, risklere karşılık ayırma mekanizmasını ve kurumsal özkaynak politikasına uygunluğu izlemek için tesis edilen yöntemi düzenli olarak ve bağımsız bir biçimde inceler ve değerlendirir. Müfettişler, yaptıkları denetimlerde bankanın risk stratejisi hakkında açık bir kanaate sahip olmak zorundadırlar[147].

İç denetim faaliyetlerinde bulunan müfettişler saptadıkları sorun ve aksaklıkları uygun yönetim kademesine derhal bildirmekle yükümlüdürler. Denetlenen alandan sorumlu yöneticinin, denetim raporunda yer verilen eksiklikler ve önerilerle ilgili yazılı görüşünü vermesi sağlanır. Hazırlanan teftiş raporlarında, bankanın değişik faaliyet alanlarındaki iç kontrol ve risk yönetimi sistemlerine ilişkin sorunlar ve zayıflıklar detaylı bir biçimde açıklanır ve bu zayıflıkları giderici tedbirlerin de belirtileceği, üzerinde anlaşılan bir takvime bağlı tedbirler planına yer verilir. İcracı birimlerce, saptanan sorunların çözümüne ve aykırılıkların düzeltilmesine ilişkin olarak hazırlanan raporlar doğrudan Teftiş Kuruluna gönderilmektedir.

VI. DIŞ DENETİM

Dış denetim, bir işletmenın kendi personeli olmayan denetçilerden oluşan, bu işletme ile doğrudan ilgili, bağlı vb. herhangi bir şekilde bağı olmayan bağımsız ve farklı bir tüzel kişiliği olan denetim grubu veya uzman kişi tarafından denetlenmesidir.

İşletmelerde pay ve menfaat sahiplerinin hak ve çıkarlarının korunması açısından doğru ve güvenilir bilgiye ihtiyaç duyulmaktadir. Doğru ve güvenilir bilgiye erişmenin güvencesi dış denetim görüşü ile sağlanmaktadır.

[147] **КРУПЧЕНКО Е. А. / ЗАМЫЦКОВА О.И.,** a.g.e., s. 173.

R.F. Merkez Bankası ve diğer yetkili organlar tarafından yapılan yasal düzenlemelerle işletmelerin kurumsal yönetim çerçevesinin sürekli bir parçası haline gelen dış denetim hizmetleri, bu işletmelerin muhasebe ve mali raporlama sistemlerinin uluslararası standartlarda kalite ve verimliliğini arttırmalarını da sağlamaktadır. Bağımsız denetimin son aşaması olan dış denetim raporlarından, işletme ortakları, işletmeye ortak olmak isteyenler, kredi kuruluşları, yöneticiler, düzenleyici otoriteler, kamu kurumları ve diğer bilgi ve karar alıcılar yararlanmaktadır.

Bankacılık sektörünü ve mali piyasaları korumak ve güçlendirmek amacıyla bankaların dış denetiminin yapılması önem arzetmektedir. Bankalar kamuya ait fonların oluşturulduğu ve bunların kredi şeklinde, bankaların insiyatifinde piyasada kullanılmakta olması nedeniyle dış denetim yönünden çok önemli bir izlemeye tabi tutulurlar. Yapılan tespitlerin intikal ettirildiği kuruluşlar iç kontrölden çok değişik ve yaptırım yönünden daha etkilidir. Dış denetimde muhatap kamu kurumları ve mahkemelerdir. Bu denetimler sonunda ağır para cezası, hapis, şube veya bankanın tamamen kapatılması yatırımlarının uygulanması ihtimalleri bulunmaktadır[148].

Bu amaca yönelik olarak bankalar kredi ve faizin denetim ve mali bünye yönünden izlenmesini düzenleyen Rusya Federsyonu Bankalar ve Banka Faaliyeti Kanunu, Rusya Federasyonu Merkez Bankası Kanunu, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Vergi Kanunları Hükümleri çerçevesinde denetime tabidir. Dış denetim, idari denetim ve bağımsız dış denetim şeklinde ikiye ayrılır.

1. Rusya Federasyonu Merkez Bankasının Denetimi

Rusya Federasyonu Merkez Bankası R.F. Merkez Bankası Kanunu ve diğer ilgili mevzuatların verdiği yetkiler çerçevesinde finansal piyasalarda güven ve istikrarın sağlanması, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışması, mali sektörün

[148] **ФАДЕЙКИНА Н.В.,** a.g.e., s. 48.

gelişmesi, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunması için bir dizi görevi üstlenmiştir[149].

R.F. MBK'nun 56.maddesine göre R.F. Merkez Bankasının denetim ve gözetim faaliyetleri *Banka Denetim Kurulu* tarafından yerine getirilmektedir. Banka Denetim Kurulunun yapısı ve üyeleri Yönetim Kurulu tarafından belirlenmektedir. Banka Denetim Kurulunun başkanı olarak R.F. Merkez Bankası Yönetim Kurulu başkanı tarafından yönetim kurulu üyelerinden birini atamaktadır.

R.F. Merkez Bankası ülkede para ve kredi sisteminin istikrarını korumak amacıyla bankaların üzerinde kontrol ve denetleme işlemini görmektedir. R.F. Merkez Bankası ülkede bankaların faaliyette bulunabilmesi için lisans tanzim eder, lisansı geri alır. (R.F.MBK. 59.md)

R.F. Merkez Bankası bankaların ilgili kanunun belirlediği gereksinimlere uyup uymadığını denetler, bankacılıkla ilgili mevzuatların doğru olarak uygulanmasını sağlar. Mevcut bankalar için muhasebe, finansal raporlama ve banka işlemleri kurallarını belirler.(R.F.MBK. 57.md)

R.F. Merkez Bankası R.F. Merkez Bankası Kanunu ve ilgili diğer mevzuat hükümleri çerçevesinde kendisine verilen yetkilerini düzenleyici işlemler tesis ederek ve bankacılık yasalarının uygulanmasına ilişkin yönetmelikler ve tebliğler çıkararak kullanmaktadır[150].

Bankalar R.F. Merkez Bankası tarafından Uluslararası Muhasebe Standartları esas alınarak belirlenen usul ve esaslara uygun olarak muhasebe sistemlerinde tekdüzeni uygulamak, tüm işlemlerini gerçeği yansıtan şekilde muhasebeleşdirmek, finansal raporlarını bilgi edinme gereksinimini karşılayabilecek içerikte, anlaşılır, güvenilir ve kiyaslanabilecek biçimde, denetime ve yorumlamaya uygun, zamanında ve doğru şekilde düzenlemekle yükümlüdür[151].

1998 yılında Rusya Federasyonunda yaşanan bankacılık krizi sonucunda önemli sayıda tasarruf sahiplerinin maddi zarara uğraması muhasebe sistemlerinin

---

[149] **ХОХЛЕНКОВА М.А.,** Банк России Как Орган Банковского Регулирования и Надзора, Москва 2002, s. 11-15.
[150] **ХОХЛЕНКОВА М.А.,** a.g.e., s. 26-28.
[151] *Указание ЦБ РФ №452-У "О годовом бухгалтерском отчете и отчетности кредитных организаций,представляемой в рамках надзора"от 25.12.1998г.*

sağlıklı bir şekilde işlemesinin önemini ortaya koymuştur. Bu nedenle de muhasebe sistemlerinde uluslararası muhasebe sistemlerinin işleyişine ilişkin standartlar getirilmekte ve bu kapsamdaki kurallar sürekli olarak R.F. Merkez Bankası tarafından geliştirilmektedir. Bu da aynı zamanda R.F. Merkez Bankası tarafından yapılan denetimin etkinliğini ve verimliliğini artırmaktadır. Çünkü yeterli bir seviyede tesis edilmemiş muhasebe sistemi suiistimallerin ve başarısızlıkların yaranmasına zemin yaratmaktadır. Bu da önemli hususların denetim yoluyla tespitini güçleştirmekte veya yanıltıcı olmasına sebeb olmaktadır[152].

Bankaların yönetim kurulu ve sehmdarlarının doğru kararlar alabilmeleri ve mevduat sahiplerinin bankalar hakkında doğru değerlendirmeler yapabilmeleri için mali durumu yansıtan bilgi ve kayıtların güvenilir ve anlaşılır olması gerekmektedir. Bankaların faaliyetlerinin R.F. Merkez Bankası tarafından Uluslararası Raporlama Standartlarına ve Uluslararası Muhasebe Standarlarına ilişkin sosyal sorumluluk, tarafsızlık ve güvenilirlik gibi ilkeler kapsamında muhasebeleştirilmesi öngörülmüştür. Bu da aynı zamanda bankaların etkin bir biçimde denetim ve kontrölünün yapılması ile tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunması ve mali piyasalarda güven ve istikrarın sağlanması açısından önem taşımaktadır.

Bankalar tarafından hazırlanan finansal raporlar[153] yönetim kurulu başkanı, teftiş kurulu üyeleri ve raporlamadan sorumlu yetkili kişiler tarafından finansal raporlamaya ilişkin düzenlemelere ve muhasebe bilgilerine uygun olduğu belirtilerek ad, soyad yazılmakla imzalanmaktadır. Bankaların genel kurula sunacağı yıllık finansal raporların ise bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketi tarafından onaylanması zorunlu kılınmıştır.

R.F. Merkez Bankası tasarruf sahiplerinin haklarını ve bankaların düzenli ve emin bir şekilde çalışmasını tehlikeye sokabilecek ve ekonomide önemli zararlar doğurabilecek her türlü işlem ve uygulamaları önlemek, kredi sisteminin etkin bir

[152] *Письмо ЦБ РФ № 419 «О мерах по усилению надзора за деятельностью кредитных организации от 23.02.1998г.*
[153] *Указание ЦБ РФ №452-У «О годовом бухгалтерском отчете и отчетности кредитных организаций, представляемой в рамках надзора» от 25.12.1998 г*

şekilde çalışmasını sağlamak üzere gerekli karar ve tedbirleri almak ve uygulmakla yükümlü ve yetkilidir[154].

R.F. Merkez Bankası Kanunu'na göre genellikle, mali yapısı sarsıntı geçirmekte olan veya mevzuata aykırı işlemleri sıkça görülen ticari bankalara, R.F. Merkez Bankası Yönetim Kurulu ve denetçi atama yetkisi bulunmaktadır. Atanacak bu denetçiler R.F. Anonim Şirketler Hakkında Kanunu hükümlerine göre denetimlerini yaparlar. Bu denetçilerin yetki ve sorumluluk bakımdan Genel Kurul tarafından seçilmiş denetçilerden farkı yoktur. Yönetim Kuruluna R.F.Merkez Bankası'nca atanan üyelerin fonksiyonu da genellikle gözetim ve denetimdir.

2. Bağımsız Dış Denetim

Rusya Federasyonunda bankaların dış denetimi hem tüzel kişiler (Bağımsız denetim şirketleri) hem de gerçek kişiler (bağımsız denetçiler) tarafından yapılmaktadır. Bağımsız denetçiler ve bağımsız denetim şirketlerine denetim faaliyetinde bulunmaları için lisans belgesi R.F. Merkez Bankası'nda oluşturulmuş "*Merkez Tasnif Denetim Komisyonu"* tarafından verilmektedir. Komisyonun üyeleri R.F.Merkez Bankası'nın başkanı tarafından belirlenmektedir.

Banka denetim faaliyetinde bulunmak için bağımsız denetçi veya herhangi bağımsız denetim şirketinde denetçi olabilmek isteyen tüm gerçek kişilerin meslek sınavını kazanmış olmaları ve lisans belgesi almaları gerekir. Lisans belgesi üç sene süreyle verilmektedir. Lisan belgesi alan denetçi iki sene içinde faaliyete başlamak zorundadır. Bu zaman zarfında faaliyete başlamayan denetçinin lisans belgesi Merkez Tasnif Denetim Komisyonu tarafından iptal edilmektedir. Faaliyet süresi biten denetçi bu sürenin uzatılması için Merkez Tasnif Denetim Komisyonu'na dilekçe ile başvura bilir.

[154] **ХОХЛЕНКОВА М.А.,** a.g.e., s. 32.

3. Bağımsız Dış Denetim Sisteminde Denetçiler

A. Denetçi Kavramı ve Türleri

Denetçi genel anlamda, "denetim faaliyetinde bulunan, mesleki bilgi ve deneyime sahip, bağımsız davranan ve gerekli ahlaki niteliklere sahip olan uzman kişi" olarak tanımlanmaktadır.

Denetçiler üç ana başlık altında toplanmaktadır:

a. İç Denetçiler

b. Dış Denetçiler

c. Kamu Denetçileri

a. İç Denetçiler

İç denetçiler, bağlı bulundukları bankanın iç bilgi sistemini inceleyen, banka yönetimi tarafından alınan kararların bankada uygulanma konusunda bilgi toplayan bankanın daimi çalışanlarıdır. Bir başka ifade ile iç denetçiler, banka yönetimi, yönetim kurulu için analiz yapma, öneride bulunma ve bilgi hazırlanmakla sorumlu olan banka çalışanlarıdır[155]. İç denetçileri dış denetçilerden ayıran özellik iç denetçiler faaliyette bulunduğu bankaya bağlı iken, dış denetçilerin bu işletme ile ilişkilerinin olmayıp bağımsız denetim hizmeti yapması veya farklı bir organizasyona tabi olmalarıdır. İç denetçilerin faaliyette bulunduğu bankaya bağlı olması onların bağımsız olmadığı anlamına gelmez. İç denetçiler, dış denetçiler kadar bağımsız olmasalar da, onlardan her zaman tarafsız olmaları beklenmektedir[156].

Rusya Federesyonu Anonim Şirketler Hakkında Kanuna göre iç denetçi görevini müffettişler yerine getirmektedir.

[155] **СИДЕЛЬНИКОВА Л. Б.,** a.g.e., s. 78.
[156] **КРУПЧЕНКО Е.А. / ЗАМЫЦКОВА О.И.,** a.g.e., s. 165.

b. Dış Denetçiler

Dış denetçiler genellikle bağımsız denetçiler olarak adlandırılmaktadır.Bu denetçilerin *"dış denetçi"* olarak adlandırılmalarının sebebi denetledikleri işletmede çalışmıyor olmalarıdır. Dış denetçiler muhasebe kayıtlarına bağlı olup, mali tabloların onaylamaktadırlar. Ancak iç denetçiler daha çok danışmanlık görevi yapmakta ve hata, suistimal, tutarsızlık bulmaktan çok sistemi geliştirmeye çalıştırmaktadırlar. Fakat iç denetçilerin faaliyetleri dış denetçilere göre daha kapsamlı ve ayrıntılıdır[157].

Bağımsız dış denetçiden kasıt, 07.08.2001 tarihli "Denetim Hizmeti Hakkında" R.F. Kanunu'nun[158] 3.1.maddesi uyarınca ve bağımsız denetim yetkisi verilen elemanlardır.

Bağımsız dış denetçilere, denetim görevini gereği gibi yerine getirilebilmeleri için geniş yetkiler verilmiştir. Bu kapsamda banka genel kurul toplantılarına katılmak ve bu toplantılarda öngörülürse, bağımsız denetim faaliyetini ve sonuçlarla ilgili konularda açıklamalarda bulunmak, denetimi ilgilendiren tüm bilgi ve belgeleri karşı taraftan veya diğer ilgililerden isteme yetkisine sahiptir[159].

Bağımsız dış denetim sisteminde denetçi olabilme koşullarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

- Müflis olmamak ve mahkeme kararı ile herhangi bir suçtan mahkum bulunmamak;
- Rusya Federasyonu vatandaşı olmak;
- Bağımsız denetçi lisans belgesine sahip olmak;

---

[157] **КРУПЧЕНКО Е.А. / ЗАМЫЦКОВА О.И.,** a.g.e., s. 170.
[158] ***Denetim Hizmeti Hakkında R.F. Kanunu'u***-(**Федеральный** закон от 7 августа 2001 г. N 119-ФЗ Об аудиторской деятельности), orijinal metni için bkz.
http://www.gdezakon.ru/fz/audit/
[159] **ДАНИЛЕВСКИЙ, Ю.А.,**Общий Аудит, Аудит Бирж, Москва 1996. s. 19.

c. Kamu Denetçileri

Kamu denetçileri, Kamu kesmindeki denetim görevini üstlenen farklı kurumlarda çalışan denetçilerdir. R.F. Merkez Bankası müffetişleri, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı denetçileri kamu denetçileridir[160].

4. Bağımsız Dış Denetim Şirketleri

Mali sektörün en önemli kuruluşları olan bankaların dış denetiminin yapılması için "Bağımsız Denetim Şirketleri"nin kurulması zorunlu hale gelmiştir.

"Bankalar ve Banka faaliyetleri" Kanunun 42. maddesine göre bankaların mali durumlarının gözetim ve denetiminin sağlanması maksadıyla "Bağımsız Denetim Şirketleri"nin oluşturulması bir zorunluluk haline gelmiştir.

Ülkelerin kalkınmasında önemli fonksiyonlar yüklenen bankalar finans sektörünün önemli mali kuruluşudur. Bu kuruluşların faaliyetlerinin Bağımsız Denetim organları tarafından yapılan denetimin önemi çok büyükdür.

Rusya Federasyonu'nda Bağımsız Denetim Şirketleri 1990'lı yıllarda yaranmıştır.1990'lı yıllara kadar farklı farklı gerçek ve tüzel kişiler denetim faaliyeti göstermekteydi. Fakat profesyonel denetim yapan kuruluşlar 2000'li yıllarda faaliyete başlamıştır[161]. 07. 08. 2001 tarihinde "Denetim Hizmeti Hakkında " R.F. Kanunu kabul edildi. Bu kanunda Rusya Federasyonu'nda faaliyet gösteren Bağımsız Denetim Şirketlerinin faaliyetinin usül ve esasları, hukuki esasları düzenlenmiştir. Rusya Federasyonu'nda bankaların Bağımsız denetim şirketlerince denetimi bu kanun, R.F. Bankalar ve Bankaların Faaliyeti Kanunu, R.F. Merkez Bankası Kanunu çerçevesinde yapılmaktadır.

07. 08. 2001 tarihli "Denetim Hizmeti Hakkında" R.F. Kanunu'nun 4.5.maddesine göre bağımsız denetim şirketinde denetçi sayısının en az beş olması gerekmektedir. Bağımsız Denetim Şirketlerinin kurucularının ve ortaklarının

[160] **КРУПЧЕНКО Е.А. / ЗАМЫЦКОВА О.И.,** ag.e., s. 186.
[161] **БАРЫШНИКОВ, Н.П.,** Организация и Методика Проведения Общего Аудита, Москва, 1996, s. 87.

tamamının bağımsız denetçi ünvanını almış olması veya yabancı ülkelerde bağımsız denetim yetkisi sağlayan belge sahibi olmaları, müflis olmamaları ve mahkeme kararı ile her hangi bir suçtan mahkum bulunmamaları, Rusya Federasyonunda yerleşik olmaları, bağımsız denetim yapma yetkisi iptal edilmemiş gerçek kişiler olması gerekmektedir. Fakat sadece kuruluş aşamasında değil, denetim şirketlerinin faaliyeti süresince de kurucuların belirtilen şartları taşımaya devam etmeleri gerekmektedir. "Denetim Hizmeti Hakkında" R.F. Kanunu'nun 4.6.maddesinde bağımsız denetim şirketlerinin kuruluş şartları belirtilmiştir. Bunlar aşağıda sıralanmıştır:

- Ticaret ünvanlarında "bağımsız denetim" kelimesinin bulunması;
- Kurucuların maddede sayılan niteliklere sahip gerçek kişilerden oluşması;
- Sadece bağımsız denetim ve mesleki alanında faaliyet göstermeleri;
- Şirketin organizasiyon yapılarının bankalarda denetim işini yürütecek düzeyde olması;
- Mesleki sorumluluk sigortalarının yaptırılması.

Bağımız denetim faaliyetlerinde bulunmak isteyen ve kuruluş şartlarını taşıyan bağımsız denetim şirketleri ağağıdaki belgelerle R.F. Merkez Bankasına başvururlar.

- Kuruluş esas sözleşmesi;
- Merkez ve eğer varsa şube adresleri;
- Başvuru tarihindeki son bilanço;
- Şirketin organizasyon yapısı ve mali durumu hakkındaki genel bilgiler;
- Yöneticiler ve denetçilere ilişkin bilgiler ve gerekli niteliklere sahip olduklarını gösteren belgeler (nüfuz cüzdanı fotakopisi, imza sirküleri, diploma örneği, müflis olmadığı ve mesleki faaliyetleri dışında ticari hiçbir işle uğraşmadığına ilişkin beyan, adli sicil kaydı, ikametgah belgesi);
- Merkezi yurt dışında bulunan bir şirketin Rusya Federasyonunda şubesi nin açılması durumunda söz konusu şirket ile yapılan sözleşmenin bağımsız denetim yetkililerince onaylanmış bir örneği.

R.F. Merkez Bankası, yukarıda belirtilen bilgi ve belgeler üzerinde gerekli incemeleri yaptıktan sonra, gerekli şartlara sahip olan şirketlere bankalarda bağımsız denetim yapma yetkisi vermektedir. R.F. Merkez Bankası, bağımsız denetim yetkisi almak için yapılan başvuruları objektif olarak değerlendirip, sonuçlandırmakla yükümlüdür[162]. R.F. Merkez Bankası, koşulların gerçekleşmesi halinde, bağımsız denetim şirketini bankalarda bağımsız denetim yapmaya yetkili şirketler listesine dahil edip, faaliyetine izin verir[163]. Bağımsız Denetim Şirketi R.F. Merkez Bankasından lisans belgesi aldıktan sonra denetim faaliyetinde bulunabilir. Bankalarda bağımsız denetim yapmaya yetkili şirketler listesinde yer alan bağımsız denetim şirketleri adreslerinde, orgnizasyonlarında meydana gelebilecek her türlü değişikliği R.F. Merkez Bankası'na bildirmekle yükümlüdürler[164].

5. Bağımsız Dış Denetim Sözleşmesi

Bağımsız dış denetim, müşteri ile denetçi veya denetim şirketi arasında yapılan sözleşme çerçevesinde yürütülmektedir. Bağımsız Denetim Hakkındaki Yönetmelikte ve R.F. Merkez Bankasının 19.02.1996 tarih ve 34 sayılı tebliğinde sözleşmenin şekli ve sözleşmede yer alması gereken unsurlar belirtilmiştir[165]. Bağımsız dış denetim sözleşmesi, *"Bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketi ile müşteri arasında imzalanan, denetçilerin müşteriye ait mali tabloların gerçeği yansıtıp yansıtmadığının ve muhasebe ilkelerine uygun olup olmadığının tespit edilmesini ve elde edilen sonuçların rapora bağlanmasını gerektiren, buna karşılık müşteri tarafından ücret ödeme yükümlülüğü içeren"* bir sözleşmedir.

Bağımsız dış denetim sözleşmesi karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile oluşturulmaktadır. Bankanın yönetim kurulunca bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketi seçilir ve seçilen bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketi genel kurulun onayına sunulur. Bankanın yönetim kurulu birden fazla bağımsız

---

[162] **ФАДЕЙКИНА Н.В.,** a.g.e., s. 82.
[163] **ХОХЛЕНКОВА М.А.,** a.g.e., s. 94.
[164] **БЕЛОГЛАЗОВА, Г.Н.,** Аудит Банков, Москва 2001, s. 28.
[165] *Инструкция ЦБ РФ №34" О порядке проведения проверок кредитных организаций и их филиалов уполномоченными представителями Центрального банка Российской Федерации (Банка России) "от 19.02.1996 г.*

denetçi veya bağımsız denetim şirketinin adını genel kurula sunabilir. Bu durumda genel kurul, yönetim kurulu tarafından önerilenin birini onaylar. Birden fazla bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketlerinin önerilmesi halinde genel kurulun bunlardan birini seçerek onaylamak gibi bir zorunluluğu bulunmamaktadır. Genel kurul önerilen bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketlerinin hiçbirini onaylamayabilir[166].

Bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketinin seçiminin belirli bir zaman zarfında yapılması zorunlu kılınmıştır. Buna göre en geç ilgili hesap döneminin ilk üç ayında ve genel kurul toplantısından önce seçim gerçekleştirilmeli genel kurulun onayına sunulmalıdır.Bağımsız denetim sözleşmesi bankanın yönetim kurulu ve bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketi tarafından birlikte imzalanmaktadır[167].

A. Bağımsız Dış Denetim Sözleşmesinin Tarafları

Bağımsız dış denetim sözleşmesi, bir tarafta bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketi, diğer tarafta ise müşterinin (ilgili banka) yer aldığı bir sözleşmedir[168].

Müşteri, bağımsız denetim yaptırmak üzere bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketi ile sözleşme imzalamış işletmelerdir[169]. Bağımsız denetim kanuni bir zorunluluğa dayanarak yapılabileceği gibi isteğe bağlı olarak da yapılabilecektir[170].

B. Bağımsız Dış Denetim Sözleşmesinin Unsurları

Bağımsız denetim sözleşmesinin oluşturulmasına ilişkin herhangi bir engel yoksa bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketince yazılı olarak düzenlenen

---

[166] **ДАНИЛЕВСКИЙ, Ю.А.,** Общий Аудит, Аудит Бирж, Москва 1996. s. 24.
[167] **ДАНИЛЕВСКИЙ, Ю.А.,** a.g.e., s. 71.
[168] **БЕЛОГЛАЗОВА, Г.Н.,** a.g.e., s. 32.
[169] **ЖУКОВ, Е. Ф.,** Банки и Небанковские Кредитные Организации и Их Операции (учебник) Москва 2005, s. 102.
[170] **ДАНИЛЕВСКИЙ, Ю.А.,** Общий Аудит, Аудит Бирж, Москва 1996. s. 36.

bağımsız denetim sözleşmesi taraflarca imzalanır. Uluslararası denetim standartlarına göre de dış denetim faaliyeti bir sözleşmeye bağlanmalıdır.

Bağımsız denetim sözleşmelerinde aşağıdaki unsurlara yer verilmesi zorunludur:

- Finansal tabloların bağımsız denetiminin amacı ve bağımsız denetim dönemi;
- Banka yönetiminin finansal tablolara ilişkin sorumluluğu;
- Finansal tablolar düzenlenirken esas alınan finansal raporlama standartları;
- Bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketinin uymakla yükümlü olduğu bağımsız denetim standartları ve bağımsız denetimin kapsamı;
- Bağımsız denetimden sorumlu bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketinin hukuki ünvanı, çalışma süreleri ve bağımsız denetim ücreti;
- Bağımsız denetimle ilgili olarak istenen her türlü kayıt, belge ve diğer bilgilere erişimin gerekliliği;
- Bağımsız denetimle ilgli olarak yaptırılacak mesleki sorumluluk sigortası.

6. Bağımsız Dış Denetim Raporları

Denetim sürecinin son aşaması denetçinin veya denetim şirketinin yargısının belirtildiği denetim raporudur. Denetim raporu denetçinin veya denetim şirketinin neyi denetlediğini ve hangi sonuçlara ulaştığını bildirir. Kısaca denetim raporu, denetçinin veya denetim şirketinin görüşünü bildirme aracıdır. Bağımsız dış denetimin konusu, mali tabloların denetimi olduğu için mali tabloların ayrılmaz parçası olan dipnotları da kapsamaktadır. Denetim raporu, mali tabloların kullanıcılarının denetim süreci ile ilgili olarak gördükleri tek belgedir[171].

Denetlenen banka ile tablo kullanıcıları arasında iletişim işlevini denetim raporu sağlamaktadır. Bağımsız denetim raporu, ekinde mali tablolar ve açıklayıcı notların yer aldığı bağımsız denetim sonucunda denetçi veya denetim şirketinin görüşünün açıklandığı metindir. Denetçi veya denetim şirketi genel kabul görmüş denetim standartlarına göre görüş bildirmek zorundadır. Fakat görüş bildirmeme

[171] **ОВСИЙЧУК, М.Ф.,** Аудит. Организация. Методика Проведения, Москва 1996, s.116.

halinde bile aslında denetçi veya denetim şirketi, raporunda bir anlamda görüş bildirmektedir. Bağımsız denetimin son aşaması olan raporlama, ağırlıklı olarak denetçinin veya denetim şirketi denetçilerinin mesleki yargılarına dayanan subjektif bir değerlendirmedir[172]. Raporlama zamanı mali tablolara ilişkin hesapların her biri hakkında tek tek görüş bildirilemez. Mali tablolar hakkında bir bütün şekilde görüş bildirilerek rapor düzenlenmektedir. Bağımsız denetim raporu, mali tablolar hakkında denetçi veya denetim şirketi görüşünün doğruluk ve dürüstlük içerisinde ifade edilmesidir. Denetim raporuna göre ilgili merciler, denetlenmekte olan bankanın geleceğine ilişkin tahminlerde bulunabilirler. Fakat bu denetim raporunun asıl amacı değildir ve dolayısıyla denetçinin veya denetim şirketinin bankanın gelecekteki durumunu garanti etme gibi bir sorumluluğu yoktur. Bağımsız dış denetim raporlarının başlıca iki amacı vardır;

- denetçinin veya denetim şirketinin ne yaptığını açıklamak;
- tespit edilen önem arzeden hususları bildirmek[173].

A. Bağımsız Dış Denetim Raporlarının İçeriği

Bağımsız denetim raporu düzenlenirken belirli hususların özellikle belirtilmesi gerekmektedir. Raporda önemli kayıtların bulunması ile amaçlanan, raporların belirli standartlara göre hazırlanmasını sağlamaktadır. Böylelikle bağımsız denetim raporunda yer alan bilgiler sayesinde tekdüzen[174] sağlanmış olacaktır[175]. Bağımsız denetim raporlarında aşağıdaki bilgiler yer almaktadır:

- Mali tablolar üzerinde doğrudan veya dolaylı etkisi olan veya olması muhtemel her hangi bir mevzuata aykırılığın bulunmadığını;
- Mali tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak hazırlandığını; Fakat genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinden yayınma

[172] **ОВСИЙЧУК, М.Ф.,** a.g.e., s. 121.
[173] **ОВСИЙЧУК, М.Ф.,** a.g.e., s. 128
[174] Muhasebede tekdüzenlik, aynı yöntemleri, ilkeleri ve raporlama şekilini kullanan farklı işletmelerin benzer mali raporlar sunmasıdırç Bağımsız dış denetim raporlarında tekdüzenin amacı farklı işletmelere ait denetim raporlarını arasında kıyaslama yapabilme imkanı sağlamaktadır.
[175] **TEPEXOB, A.A / TEPEXOB,M.A.,** a.g.e., s. 143.

tespit edilmiş ise tespit edilen vakanın neler olduğunun raporlarda belirtilmesi zorunludur.

- Muhasebe yöntemlerinin bir önceki yıla göre verimli bir şekilde uygulanıp uygulanmadığını, muhasebe yöntemlerinde bir değişiklik varsa bu değişikliklerin neler olduğunu belirtmek;
- Banka yönetiminin finansal tablolara ilişkin sorumluluğu;
- Denetçinin veya denetim şirketinin sorumluluğu.

Denetçi veya denetim şirketi tarafından mali tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığını incelenmeli ve raporda açıkça belirtilmelidir. Denetçilerin genel kabul görmüş muhasebe ilkelerini denetimin gerektirdiği çerçevede çok iyi bilmesi gerekmektedir. Mali tabloların gerçek mali durumunu ve gerçek faaliyet sonucunu, mevzuata ve bir önceki hesap dönemi ile doğru bir şekilde uygulanan genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak doğru bir biçimde yansıtıp yansıtmadığı konusunda görüş bildirilmektedir[176].

B. Bağımsız Dış Denetim Raporu Çeşitleri

Denetçi veya denetim şirketi denetim sonucunda raporları *"olumlu", "olumsuz", "şartlı", "görüş bildirmekten kaçınır"* şeklinde olmak üzere dört şekilde düzenlemektedir.

a. Olumlu Görüş Bildiren Rapor

Olumlu rapor, denetlenen bankanın mali durum ve faaliyet sonuçlarının gerçeği yansıttığı anlamındadır. Bağımsız denetçi veya denetim şirketi finansa raporlama standartları çerçevesinde, mali tabloların tüm önemli yönleriyle gerçeği doğru ve dürüst bir şekilde yansıttığına veya dürüstce sunulduğuna kanaat getirdiğine olumlu görüş bildirmektedir. Olumlu görüş içeren raporda, bu görüşü etkilemeyen fakat ilgili

[176] **БЕЛОГЛАЗОВА, Г.Н.,** a.g.e., s. 95.

mercilerin dikkatine sunulması gerekli görülen önemli hususlar varsa bunlar da denetim raporunun açıklama bölümünde belirtilmektedir[177].

b. Olumsuz Görüş Bildiren Rapor

Olumsuz rapor ise denetlenen bankanın mali durum ve faaliyet sonuçlarının gerçeği yansıtmadığı anlamındadır. Olumsuz görüş içeren raporda, olumsuz görüşe yol açan sebepler ile bunların mali tablolar üzerindeki etkiler açık ve net bir şekilde bağımsız denetim raporunun açıklama bölümünde belirtilmesi zorunludur[178].

c. Şartlı Görüş Bildiren Rapor

Şartlı rapor, bir bütün olarak mali tabloların güvenirliliğini bozmayacak aykırılıkların var olmasını ifade eder. Şartlı görüş içeren raporda, görüşün dayanağını oluşturan aykırılıkların belirtilmesi gerekmektedir[179].

d. Görüş Bildirmeme Halinde Rapor

Denetçi veya denetim şirketinin ve bankanın iradesi dışında oluşan, çalışma alanını sınırlayan önemli bir hususun var olması nedeniyle mali tablolara ilişkin bilgi ve belgelerin elde edilmemesi halinde "olumlu", "olumsuz" veya "şartlı" görüşlerden birine ulaşılamıyor ise görüş bildirmekten kaçınılır. Görüş bildirmekten kaçınma zamanı kaçınmaya yol açan sebeplerin neler olduğu açıklama bölümünde yer alması zorunludur[180].

---

[177] **ТЕРЕХОВ, А.А. / ТЕРЕХОВ, М.А.,** a.g.e., s. 146.
[178] **ТЕРЕХОВ, А.А. / ТЕРЕХОВ, М.А.,** a.g.e., s. 154.
[179] **ТЕРЕХОВ, А.А. / ТЕРЕХОВ, М.А.,** a.g.e., s.183.
[180] **БАВДЕЙ А.Л. / БЕЛЫЙ И.Н. /ДРОБЫШЕВСКИЙ Н.Г.,** a.g.e., s. 97.

SONUÇ

Bu çalışmada, 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ve Rusya Federasyonu'nda genel olarak banka işletmeciliği, banka organizasyonlarının durumu, merkez bankacılığı ayrıntısıyla ele alınmıştır. Azerbaycan ve Rus hukukunda bankaların yönetim tarafından tabi tutulduğu denetimin analizi yapılmıştır. Çalışmamızda denetimin kavramsal açıklamasından başlanıp, banklarda iç ve dış denetim tüm ayrıntıları ile ele alınmıştır.

Bağımsızlığını elde etmesiyle birlikte Azerbaycan'da serbest pazar ekonomisi prensiplerini uygulamak ve dünya ile entegre olma çalışmaları da başlatmıştır. Bu çalışmalar, bir dizi yasal ve idari düzenlemeler ve uluslararası kuruluşlara üyeliklerle devam etmiştir. Yapılan idari ve yasal düzenlemelerin en önemlilerini bankacılık ve merkez bankacılığı alanında ortaya konulanlar oluşturmaktadır.

Azerbaycan, öncelikle kendi milli parası olan Manatı'ı piyasaya sürmüştür. Manat belli bir süre eski Ruble banknotları ile birlikte tedavülde kalmıştır. Ancak bir süre sonra Manat Azerbaycan sınırları içinde yegane yasal geçerli para olarak kabül edilmiştir. Milli paranın tedavülü, para konularındaki düzenlemeleri de gündeme getirmiştir. Bu düzenlemeler başlangıçta merkez bankaçılığı ve özel bankacılık alanında yapılmıştır. Milli paranın yürürlüğe girmesiyle merkez bankanın ve özel bankaların pazar ekonomisi prensiplerine göre şekillenmesini gerektirmektedir. Böylelikle, modern anlamda yeni bir merkez banka kurulmuş, bankacılık alanında ise devlet banklarının bir kısmı korunarak ikili bir bankacılk yapısı oluşturulmuştur.

Azerbaycan Cumhuriyetinde bankacılık sistemi16. 01. 2004 tarihli "Azerbaycan Cumhuriyetinin yeni Bankalar Kanunu"ve 10.12. 2004 tarihli "Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası Hakkında Kanun" ile yürütülmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası, eski sistem içerisinde yer alan iki bankanın aktif ve pasiflerinin birleştirilmesi ile meydana getirilmiştir. Başlangıçta dört bölümü bulunan A.C. Merkez Bankası'nda şu anda elli civarında bölüm faaliyet göstermektedir. Yeni kurulan bölümler ve yürürlüğe konulan uygulamalarla da para politikası, milli paranın değerinin korunması, döviz fiyatlarında istikrarın sağlanması, bankalar üzeründeki etkinliğin ve denetimin sıkılaştırılması yönünde sürekli yeni düzenlemeler yapılmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası, hem kredi

bankalarının üstlendiği görevi yürütmekte, hemde özel bankaların ve kredi kuruluşlarının denetimini yapmaktadır.

Bankacılık alanında ikili yapı oluşturulmuştur; devlet bankaları ve özel bankalar. Azerbaycan'daki bankacılık sistemini düzenleyen Bankalar Kanunu modern anlamdaki tüm bankacılık işlemlerini kapsamına almaktadır. Azerbaycan'da bankalar Azerbaycan Merkez Bankası'nın verdiği lisansla belirtilen yetkiler çerçevesinde ve Azerbaycan Merkezi Bankası tarafından yayınlanan talimatlara uygun olarak faaliyet göstermektedirler. Bankaların kurulma izni, faaliyetlerinin denetlenmesi, gerektiğinde faaliyetlerine son verilmesi yetkisi "Bankalar Kanunu" ile Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'na verilmiştir.

Ekonominin yeniden yapılanmasında ve iyileşmesinde bankacılık sektörü hayati önem sahiptir. Bankalar aracı mali kuruluşlar olarak ekonominin üretim ve tüketim yerine getirmesine önemli bir katkıda bulunurlar. Piyasa sisteminin önemli kuruluşları olan bankalar, mevduatların toplanması ve dağıtılması fonksiyonları ile sermaye birikiminin sağlanması ve bunların ülke kalkınmasında kullanılmasında önemli görevler yapmaktadırlar. Ayrıca bankalar, gördükleri çeşitli hizmetler ile serbest piyasa sisteminin hızlı işlemesi, uluslararası ticaretin güvenli yapılması ve para politikalarının etkin kullanılmasına da imkan vermektedirler. Bankalar şube sayıları ne olursa olsun yerine getirdikleri ekonomik fonksiyonlar itibariyle karmaşık ve büyük bir kuruluşlardır. Dolayısıyla bu kuruluşlarlarda zaman zaman sorunlar ortaya çıkmaktadır. Zira banka yöneticilerinin mevcut sorunlarını, yada yeni sorunların ortaya çıkmasını önlemek için bu kuruluşlar sıkı bir denetime tabi tutulmaktadır. Bu kuruluşlar ve yaptıkları işlemler çok ciddi biçimde esaslara ve kurallara bağlanmıştır. Azerbaycan Hukuku diğer alanlarda olduğu gibi, bankalar konusunda da zamanının en iyi düzenlemelerine paralel düzenlemeler getirmiştir. Fakat Bankalar Kanunu'nun getirmiş olduğu en çağdaş düzenlemeler konusunda toplum bilincinin gereken düzeyde olmaması Azerbaycan hukuku açısından bazı sorunları da meydana getirmektedir.

Bütün bunlarla birlikte, Azerbaycan hukukunun bankaların denetimim konusunda daha ilerici ve modern düzenlemeleri de göz ardı edilmemelidir.

Azerrbaycan hukukunda bankalar, iç ve dış denetime tabi tutulmaktadır. Bankalar mevzuatına göre iç denetim, bankanın, faaliyetlerinin ve uygulayıcılarının yaptıkları işlem ve işlerin uygunluk ve etkinliğinin, üretilmiş her türlü bilginin güvenirliğinin mevzuat, finansal, muhasebe ve diğer tüm yönlerden bu amaçla çalışan Denetim Kurulu (*Audit Komitesi),* İç Denetim Departmanı Denetim Kurulunun bir alt organı olarak onun kontrolünde faaliyet gösteren İç Denetim Departmanı ve iç denetçiler tarafından araştırılıp, incelenip üst yönetime rapor edilmesidir. İç denetim sisteminin faaliyetlerinin usul ve esasları 22. 05. 2007 tarihli "A.C. İç Denetim Hakkında Kanun"la belirlenmektedir. Dış denetim ise banka dışından yapılan denetim türüdür. Dış denetim zamanı amaç ekonomik kamu düzeni koruyarak sistemin sağlıklı ve doğru bir şekilde gelişmesini sağlamaktır. Bankaların dış denetimi A.C. Merkez Bankası ve Bağımsız Denetçiler *(Auditor)* veya Bağımsız Denetim Kuruluşları *(External Auditıng)* tarafından yapılmaktadır. A.C. Merkez Bankası'nın denetim faaliyeti Merkez Banka dahilinde örgütlenmiş Banka ve Kredi Denetim Komitesi tarafından yürütülmektedir. Azebaycan Cumhuriyetinde 16.09.1994 tarihli "A.C.Denetim Hizmeti Hakkında Kanun"a göre denetim faaliyeti hem tüzel kişiler, yani Bağımsız Denetim Şirketleri hem de gerçek kişiler, yani Bağımsız Denetçiler tarafından yapılmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyetinde faaliyet göstermekte olan Bağımsız Denetçiler ve Bağımsız denetim Şirketlerinin çalışmalarına ilişkin usul ve esaslar 16.09.1994 tarihli "A.C. Denetim Hizmeti Hakkında Kanun"da düzenlenmiştir.Ayrıca denetim hizmetinin tanzimi, denetçilerin görevleri, yetkileri ve sorumlulukları "A.C. Denetim Hizmeti Hakkında Kanun"da düzenlenmiştir.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsız bir ülke olan Rusya Federasyonu da uzun süre merkezi planlamayla yürütülen ekonominin pazar ekonomisine dönüştürülmesi için makro ekonomik istikrar sağlanmaya çalışıldı ve bunun için de ekonomik reform programları hazırlandı. Bu programlar içinde en önemli yer, bankacılık alanındaki düzenlemelerdir. Modern anlamda bir merkez bankası oluşturmaya çalışmışlar ve özel bankaların kuruluşlarını kolaylaştırarak tek kesimli banka sisteminden iki kesimli banka sistemi kurulmuştur. Lisans alma ve denetleme hususlarındaki gevşeklik yüzünden 1994 itibariyle Rusya'da banka sayısında önemli bir artış ortaya çıkmıştır. 2004 yılından itibaren Rusya

Federerasyonu Merkez Bankası tarafından yapılan teftiş sonucunda bir çok bankların lisansları iptal edildi. Bu durum da faaliyet gösteren banka sayısının azalmasına sebep oldu. Böylelikle 2007 yılı itibariyle ise banka sayısı 1332 olmuştur.

Rusya Federasyonunda bankacılık sistemi 2.12.1990 tarihli "Rusya Federsayonu Bankalar ve Banka faaliyetleri Kanunu" ve 10 .07. 2002 tarihli "Rusya Federasyonu Merkez Bankası Kanunu" ile yürütülmektedir.

R.F. Merkez Bankası ülkede para ve kredi mevzuatı, faiz oranlarını belirler, bankaların ülkede faaliyette bulunabilmesi için lisans tanzim eder, lisansı geri alır ve kanunun belirlediği ekonomik gereksinmelere bankaların uyup uymadığını denetler, bankacılık yasalarının doğru olarak uygulanmasını sağlar, bankların üzerinde kontrol ve denetleme işlemini yapar.

Daha önce de değinildiği gibi mali piyasa sektörünün önemli kuruluşları olan bankalar, mevduatların toplanması ve dağıtılması fonksiyonları ile sermaye birikiminin sağlanması ve bunların ülke kalkınmasında kullanılmasında önemli görevler yapmaktadırlar. Ayrıca bankalar, gördükleri çeşitli hizmetler ile serbest piyasa sisteminin hızlı işlemesi, uluslararası ticaretin güvenli bir şekilde yapılması ve para politikalarının etkin kullanılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle de sağlıklı bir bankacılık sektörü için en önemli unsurlardan birisi denetimdir. Rus hukukuna göre bankalar iç ve diş denetime tabi tutulmaktadır. Iç denetim beli bir zamana ilişkin bir politika ya da uygulama değil, bankanın her aşamasında süreklilik gösteren bir faaliyettir. İç denetim sistemi, yönetim politikalarına uymak şartıyla işlerin düzenli ve etkin bir şekilde yürütülmesi, varlıkların korunması, hata, hile, suistimal ve usulsüzlüklerin belirlenmesi ve önlenmesi, mali bilgilerin güvenilir olması, muhasebe kayıtlarının doğru ve eksiksiz olması amacıyla bankalarda uygulanan planlı olarak yürütülen tüm yöntemleri kapsamaktadır. Iç denetim sistemi Teftiş Kurulu ve müfettişler tarafından yürütülmektedir. Dış denetim ise bir bankanın kendi personeli olmayan denetçilerden oluşan, bu banka ile doğrudan ilgili, bağlı vb. herhangi bir şekilde bağı olmayan bağımsız ve farklı bir tüzel kişiliği olan denetim grubu veya uzman kişi tarafından denetlenmesidir. Rus Hukukuna göre bankaların dış denetimi R.F. Merkez Bankası ve Bağımsız Denetçiler veya Bağımsız Denetim Kuruluşları tarafından yapılmaktadır. R.F. MBK'nun 56.maddesine göre R.F.

Merkez Bankasının denetim ve gözetim faaliyetleri Banka Denetim Kurulu tarafından yerine getirilmektedir. Rusya Federasyonunda bankların dış denetimi 07. 08. 2001 tarihli "Denetim Hizmeti Hakkında " R.F. Kanunu kabul edildi. Bu kanunda Rusya Federasyonu'nda faaliyet gösteren Bağımsız Denetim Şirketlerinin faaliyetinin usül ve esasları, hukuki esasları düzenlenmiştir.

Bankalarda iç ve dış denetim, dünyada olduğu gibi Azerbaycanda ve Rusya Federasyonu'nda da önem kazanmıştır. Bu piyasalara yatırımcıları çekmenin yanında, mevcut yatırımcıların piyasada kalmalarını sağlamak da gerekir. Bunun için mali tablolar hakkında doğru ve güvenilir bilgi çok önemlidir. Bunu sağlayacak en önemli uygulama ise bağımsız dış denetimdir. Dolayısıyla bankaların dış denetime tabi tutulması önem arzetmektedir.

KAYNAKÇA

Алпатов, Г. Е. Et al., **Деньги, Кредит, Банки,** (Учебник), Москва, Финансы и Статистика, 2004.

(Alpatov, G. E., Et al., **Para, Kredi ve Bankalar,** (Derslik), Moskova, Finans ve İstatistik, 2004)

Аренс, Э. А., Лоббек, Дж. К., **Аудит,** Москва, Финансы и Статистика, 1995.

(Arens, E. A. , Lobbek, K., **Denetim,** Moskova, Finans ve İstatistik Yayın Evi, 1995.)

Bağırov, D.A., **Audit**, Bakı, Şerq- Qerb Neşriyyatı,1996.

(Bağırov, D.A., **Denetim**, Bakü,1996.)

Bağırov, M., **Banklar ve Bank Emeliyyatları**, Bakı, Nurlan, 2003.

(Bağırov, M., **Bankalar ve Banka İşlemleri**, Bakı, Nurlan Yayın Evi, 2003.)

Барышников, Н.П., **Организация и Методика Проведения Общего Аудита,** Москва, 1996.

(Barışnikov, N.P., **Genel Denetimin Organizasyonu ve Sürdürülme Metodolojisi**, Moskova,1996.)

Бавдей А.Л., Белый И.Н., Дробышевский Н.Г., **Аудит и Ревизия,** Минск, Мисанта, 1994

(Bavdey, A.L. , Belıy, İ.N. , Drobışevskiy, N.G., **Denetim и Kontrol**, Minsk, Misanta, 1994.)

Bayramov, Q., **Milli Audit Standartları,** Bakı, Nağıl Evi, 2004.

(Bayramov, G., **Milli Denetim Standartları**, Bakü, Nağıl Evi, 2004.)

Белобжецкий, И. А., **Бухгалтерский Учет и Внутренний Аудит**, Москва, Московская Правда, 1994.

(Belobjeçkiy, İ.A, **Muhasebe Hesabları ve İç Denetim**, Moskova, Moskovskaya Pravda, 1994.)

Белоглазова, Г.Н. , **Аудит Банков**, Москва, Финансы и Статистика, 2001

(Beloglazova, G.N., **Bankaların Denetimi,** Moskova, Finans ve İstatistik Yayın Evi 2001.)

Бессонов, Б.Н., **Политика, Власть, Управление, Теоретические Проблемы Государственного Управления и Государственной Службы**, Москва, РАГС, 1997.

(Bessonov, B.N., **Siyaset, Hakimiyet, Yönetim, Devlet Yönetiminin Ve Devlet Hizmetinin Teorik Sorunları,** Moskova, RAGS, 1997)

Бимман, А.Б., **История Банков**, Петроград,1997.

(Bimman, A.B., **Bankacılığın Tarihi**, Petrograt,1997.)

Братко, А. Г., **Центральный Банк в Банковской Системе России**, Москва, Спарк, 2001.

(Bratko, A.G., **Rusya Bankacılık Sisteminde Merkez Bankası**, Moskova, Spark, 2001.)

Данилевский, Ю.А., **Общий Аудит, Аудит Бирж**, **Внебюджетных Фондов и Инвестицонных Институтов**, Москва, Бухгалтерский Учет, 1996.

(Danilevskiy, Yu.A.,**Genel Audit, Borsaların Denetimi**, Moskova, Muhasibat Uçotu, 1996.)

Егоров,С.Е.,**Проблемы Деятельности Коммерческих Банков на Современном Этапе Развития Экономики**, Москва, Деньги и Кредит, 2003.

(Egorov, S.E., **Ekonominin Çağdaş Gelişim Döneminde Ticari Bankalarin Faaliyet Sorunları**, Moskova, 2003.)

Эрашвили, Н. Д., **Банковские Право,** (Учебник), Москва, ЮНИТИ-ДАНА, 1998.

(Eraşvili, N.D., **Banka Hukuku,** (Derslik), Moskova , YUNİTİ-DANA, 1998.)

Фадейкина, Н. В., **Банковский Контроль и Аудит**, Москва, Финансы и Статистика, 2002.

(Fadeykina, N.V., **Banka Denetimi Ve Kontrolü**, Moskova, Finans ve İstatistik Yayın Evi, 2002.)

Жуков, Е. Ф., **Деньги, Кредит, Банки**, Москва, ЮНИТИ, 2001.

(Jukov, E.F. , **Para, Kredi, Bankalar**, Moskova, YUNİTİ, 2001.)

Жуков, Е. Ф., **Банки и Небанковские Кредитные Организации и Их Операции,** (Учебник), Москва, Финансы и Статистика, 2005.

(Jukov, E.F., **Bankalar ve Banka olmayan Kredi Kuruluşları ve Onların Faaliyetleri,** (Derslik), Moskova, 2005.)

Жуков, Е. Ф. Et al., **Банки и Банковские Операции,** (Учебник для вузов), Москва, Финансы и Статистика, 1997.

(Jukov, E. F., Maksimova, L.M., Markova, O.M. v. bş. **Bankalar ve Banka Faaliyetleri,** (Derslik), Moskova, Finans ve İstatistik Yayın Evi, 1997.)

Ковалева, О.В., Константинов, Ю.П., **Аудит,** (Учебное пособие), Москва, 1999.

(Kovaleva, O.V., Konstantinov, Yu.P., **Denetim,** (Derslik), Moskova,1999.)

Крупченко Е. А., Замыцкова О. И., **Аудит,** Москва, Еникс, 2005.

(Krupçenko, E.A., Zamıçkova,O.İ., **Denetim**, Moskova, Eniks, 2005.)

Лаврушина, О. И., **Деньги, Кредит, Банки**, Москва, Финансы и Статистика, 1998.

(Lavruşina, O.İ., **Para, Kredi, Bankalar**, Moskova, Finans ve İstatistik Yayın Evi, 1998.)

Лаврушина, О. И., **Банковские Операции**. Часть 1, Москва, Инфа-М, 1998.

(Lavruşina,O.İ. , **Banka Faaliyetleri**, I Cilt, Moskova, İnfa-M, 1998.)

Лаврушина, О. И. Et al., **Банковские Дело,** (Учебник), Москва, Финансы и Статистика, 1998.

(Lavruşina, O.İ. , Mamanova, İ.D., Valençeva, N.İ. v. bş., **Bankacılık**, (Derslik), Moskova, Finans ve İstatistik Yayın Evi, 1998.)

Челноков, В. А., **Банки и Банковские Операции**, Москва, 1998.

(Çelnokov,V.A., **Bankalar ve Banka İşlemleri**, Moskova,1998.)

Memmedov, E., **Sahibkarların Faaliyyetinde Bankın Yeri**, Bakı, 2002.

(Memmedov, E., **Sahibkarların Faaliyetinde Bankanın Rolü**, Bakü, 2002.)

Memmedov, S.M., **Inflyasiya ve Maliyye Bazarı**, Bakı, Bakı Neşriyyatı, 1998.

(Memmedov, S. M., **Enflyasyon ve Maliye Pazarı**, Bakü, Bakü Yayın Evi, 1998.)

Memmedov, S., **Bank Işi**, Bakı, Qanun Neşriyyatı, 1997.

(Memmedov, S., **Bankacılık**, Bakü, Kanun Yayın Evi, 1997.)

Memmedov, S. M., **Bankirin Stolüstü Kitabı**, Bakı, Ay- Ulduz Neşriyyatı, 2001.

(Memmedov, S. M., **Bankacının Masaüstü Kitabı**, Bakü, Ay-Yıldız Yayın Evi, 2001.)

Memmedov, S. M., **Maliyye**, Bakı, 1997.

(Memmedov, S. M., **Maliye,** Bakü, 1997.)

Memmedov, Z., **Pul, Kredit ve Banklar**, Bakı, 2004.

(Memmedov, Z. , **Para, Kredi ve Bankalar**, Bakü , 2004.)

Memmedov, Z. F., **Bank İşi ve Elektron Bankaçılıq**, Bakı, Qanun Neşriyyatı, 2003.

(Memmedov, Z. F., **Bankacılk ve Elektron Bankacılık**, Bakü, Kanun Yayın Evi, 2003.)

Мирхудаев, Э., Брюно, О., **Национальный Банк Азербайджана, Поиск Оптимальных Форм Функционирования**, Сада, 2002.

(Mirhudayev, E , Bruno,O., **Azerbaycan Merkez Bankası,Faaliyetin Optimal Türlerinin Aranması**, Sada, 2002.)

Nesibova, L, Et al., **Dahili Audit**, Bakı, Nağıl Evi, 2002.

(Nesibova, L., Eliyev, M., Genizade, R. ,Novruzov,V., **İç Denetim**, Bakü, Nağıl Evi, 2002.)

Novruzov,V., (Elmi redaktesi ile), **Sahevi Auditlerin Aparılmasına Dair Proqramlar**, Bakı, İqtisadiyyat ve Andit Jurnalının Neşri, 2006.

(Novruzov,V. , (Elmi redaktesi ile), **Sahevi Auditlerin Aparılmasına Dair Proqramlar**, Bakı, Ekonomi ve Denetim Dergisi Yayınları, 2006.)

Novruzov,V.T., (Elmi redaktesi ile), **Audit,** (Ders Vesaiti), Bakı, Azerbaycan Milli Ensiklopediyası Neşriyyatı, 2001.

(Novruzov,V.T., (Elmi redaktesi ile) **Denetim**, Ders vesaiti, Bakü, Azerbaycan Milli Ensiklopedisi Yayın Evi, 2001.)

Novruzov,V., Bayramov, Q., Eyvazov, A., **Audit,** (Qanunvericilik ve normativ senedler toplusu), I cild, Bakı, Azerbaycan Ensiklopediyası, Neşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, 1998.

(Novruzov,V., Bayramov,G.,Eyvazov, A., **Audit** (Qanunvericilik ve normativ senedler toplusu), I cild, Bakı,1998.)

Novruzov, V.T., Zülfüqarzade, P.E., **Auditin Esasları**, Bakı, 1998.

(Novruzov, V.T., Zülfügarzade, P.E., **Denetimin Esasları**, Bakü,1998.)

Олейник, О. М., **Основы Банковского Право**, Москва, 1997.

(Oleynik,O.M., **Banka Hukukunun Esasları**, Moskova,1997.)

Овсийчук, М.Ф., **Аудит. Организация. Методика Проведения**, Москва, Финансы и Статистика,1996.

(Ovsiyçuk,M.F., Denetim. Organizasyon. Sürdürülme Metodolojisi, Moskova, 1996.)

Подольский, В.И., **Аудит,** Москва, Юнити, 1997.

(Podolskiy,V.İ**., Denetim,** Moskova, Yuniti, 1997.)

Полфреман, Д.,Форд, Ф., **Основы Банковского Дела**, Москва, ИНФРА-И, 1996.

(Polfreman, D.,Ford, F**., Bankacılığın Esasları,** Moskova,İNFRA- İ, 1996).

Полисюк, Г.Б., Кузьмина, Ю.Д.,Сухачева, Г.И, **Аудит Предприятия. Организация Аудиторских Проверок и Комплексный Анализ Финансовых Результатов Деятельности Предприятия**, Москва, ЭКЗАМЕН, 2001.

(Polisyuk, G.B., **Kuzmina,Yu.D. ,Suhaçeva, G.İ., Şirket Denetimi. Denetimlerin organizasyonu ve Şirket faaliyetinin Finansal Sonuçların Temel Analizi,** Moskova, 2001.)

Семента, О.Г., **Деньги, Кредит, Банки в РФ**, Москва, 1998.

(Sementa,O.G., **Para, Kredi, Bankalar ve Rusya Federasyonunda Bankalar**, Moskova,1998.)

Скобара, В.В., **Аудит, Методология и Организация**, Москва, Дело и Сервис, 1998.

(Skobara, V.V., **Denetim, Metodoloji ve Organizasyon**, Moskova,1998.)

Смирнов, Л. Р., **Банковский Аудит**, (Учебное пособие), Москва, Финансы и Статистика, 2002.

(Smirnov, L.P., **Bankaların Denetimi**, Moskova, 2002.)

Сидельникова, Л. Б., **Аудит Коммерческова Банка**, Москва, Буквица,1996.

(Sidelnikova,L.B.,**Ticari Bnkaların Denetimi**, Moskova,1996.)

Соколова, Я.В., **Основы Аудита**, Москва, Бухгалтерский Учет, 2000.

(Sokolova, Ya.V. , **Denetimin Esasları,** Moskova, 2000.)

Şekereliyev, A.Ş., **Bazar İqtisadiyatına Keçid, Dövletin İqtisadi Siyaseti**, Bakı, Elm Neşriyyatı, 2002.

(Şekereliyev, A.Ş., Pazar Ekonomisine Geçit, Devletin Ekonomi Politikası, Bakü, İlm Yayın evi, 2002.

Şekereliyev, A.Ş., **Keçid İqtisadiyatı ve Dövlet**, Bakı, ADNU-nun Neşriyyatı, 2000.

(Şekereliyev, A.Ş., **Geçit Ekonomisi ve Devlet**, Bakü, ADNU-nun Yayınları, 2000.)

Шеремет, А.Д.,Суйц, В.П., **Аудит. Учебное Пособие**, Москва, ИНФРА,1995.

(Şeremet, A.D. , SUYÇ, V.P., **Denetim (Derslik),** Moskova, İNFRA, 1995.)

Терехов, А.А., **Аудит,** Москва, Финансы и Статистика, 1998.

(Terehov, A.A., **Denetim**, Moskova,1998.)

Терехов, А,А., Терехов, М.А., **Контроль и Аудит: Основные Методологические Приемы и Технология**, Москва, Финансы и Статистика ,1998.

(Terehov, A.A. , Terehov, M.A., **Kontröl ve Denetim, Genel Metodolojik Usüller ve Teknikler,** Moskova,1998.)

Veliyev, T.S., Memmedov, N.M., **İqtisadiyyat (İqtisadi Nezeriyye Esasları)**, Bakı, 1998.

(Veliyev, T.S., Memmedov, N.M., **İqtisadiyyat (İqtisadi Nezeriyye Esasları)**, Bakı,1998.)

Qurbanov, Ç.N., **Kommersiya Banklarında Mühasibat Uçotu**, Bakı, ELM Neşriyyatı, 1997.

(Gurbanov, Ç.N., **Ticari Bankalarda Muhasebe**, Bakü, İlm Yayın Evi, 1997.)

Хохленкова, М.А., **Банк России Как Орган Банковского Регулирования и Надзора,** Москва, Банковское дело. – №8, 2002.

(Hohlenkova, M.A., **Merkezi Banka ve Banka Denetim ve Gözetim**, Moskova, 2002.)

Ямпольский, М.М., **Особенности Деятельности Коммерческого Банка**. **Деньги и кредит**, Москва, 2001.

(Yampolskiy, M.M., **Ticari Bankaların Yönetim Özellikleri**. Para ve Kredi, Moskova, 2001.)

MEVZUAT

Azerbaycan Hukuku

1. A.C. Bankalar Kanunu
2. A.C. Merkez Bankası Hakkında Kanun
3. Anonim Şirketler Hakkında Kanun
4. Tüzel Kişilerin Devlet Kaydı Hakkında Kanun
5. A.C. Medeni Kanunu
6. A.C. Anayasası
7. A.C. Denetim Hizmeti Hakkında Kanun

Rus Hukuku

1. R.F. Bankalar ve Bankaların Faaliyeti Hakkında Kanun
2. R.F. Merkez Banka Hakkında Kanun
3. Anonim Şirketler Hakkında Kanun
4. R.F. Medeni Kanunu
5. R.F. Anayasası
6. R.F. Denetim Hizmeti Hakkında Kanun

YARARLANILAN İNTERNET ADRESLERİ

www.e-qanun.az
www.qanun.az
www.justice.gov.az
www.taxes.gov.az
www.science.az
www.nba.az
www.audit.gov.az
www.maliyye.gov.az

www.gdezakon.ru

www.consultant.ru
www.audit.ru
www.cb.ru
www.constitution.ru

ÖZET

Sovyetler Birliği döneminde merkezi planlama sistemi ile yönetilen Azerbacyan ve Rusya devletleri, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra dünya ekonomisine uyum sağlayabilmek amacıyla bir dizi ekonomik reformu hayata geçirmiştir.

Temel hukuki metotlar bakımından aralarında önemli bir farklılık bulunmayan Azerbaycan ve Rus Hukukları getirmiş oldukları düzenlemeler bakımından zaman zaman farklılık gösterebilmektedirler.

Kökeni ilk çağlara kadar uzanmakta olan bankacılık sektörü son 20 yıl içinde teknolojik ve finansal gelişmelere paralel olarak çok hızlı gelişme kaydetmiştir. Bankalar ülke ekonomisinin en önemli ve hassas kesimi olan ve kredi piyasalarında faaliyet gösteren mali kuruluşlardır. Bu nedenle, bankaların faaliyetinin çok sıkı bir denetime tabi tutulması önem arz etmektedir.

Bağımsızlığın ilk yıllarında bankların kuruluş sermayesinin miktarını düşük tutulması sebebiyle bankların sayısında bir patlama meydana gelmiş, ancak daha sonra yaşanan banker faciasının ardından Azarbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası ve Rusya Federasyonu'nun Merkez Bankası banka sistemini sağlamlaştırma politikası doğrultusunda kuruluş sermayesi miktarını kademeli bir artışa tabi tutmuş ve bankaların sayısında bir düşüş yaşanmıştır. Daha sonralar Azerbaycan ve Rusya kendi bankacılık sistemini oluşturma konusunda ilerleme kaydetmiş olmasına rağmen, devlet banklarında da yeniden yapılanmaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bankaların harici ve dahili her türlü işlemleri Azerbaycan ve Rusyada Merkez Bankası'nın denetim ve kontrolüne tabidir.

Banka işletmeleri iç ve dış denetime tabi tutulmaktadır. İç denetim, banka faaliyetlerinin ve uygulayıcılarının yaptıkları işlem ve işlerin uygunluk ve etkinliğinin, üretilmiş her türlü bilginin güvenirliğinin mevzuat, finansal, muhasebe ve diğer tüm yönlerden bu amaçla çalışan iç denetçi adı verilen kişilerce araştırılıp, incelenip üst yönetime rapor edilmesi prosedurudur. Dış denetim ise bankanın kendi personeli olmayan denetçilerden oluşan, banka ile doğrudan ilgili, bağlı vb. şekilde organik bağı olmayan bağımsız ve farklı bir tüzel kişiliği olan denetim organı, grubu veya kişisi tarafından denetlenmesidir. İşletmelerin ve

toplumların gelişmesi ve büyümesiyle güvenilir ve doğru bilgi elde etme ihtiyacı giderek artmaktadır. Evrensel kural olarak, bütünlüğü, doğruluğu ve tarafsızlığı denetlenip doğrulanmış bilgiler, artık karar işlemleri için güvenilir bilgiler olarak kabul edilmektedir. Hukuk devletinde bankaların faaliyetleri, sorumlulukları tanımlanmış ve anayasa, yasa, yönetmelik, tüzük ve benzeri mevzuata düzenlemelere bağlanmıştır. Bu tür işletmelerin faaliyetlerini hukuk düzenine uygun yürütüp yürütmediğini incelemek, açıkladıkları bilgilerin ve iddialarının doğru ve güvenilir olup olmadığını araştırmak ve yöneticilerin bu işletme ile çıkar ilişkisi içinde bulunan kişilere veya işletmelere, topluma ve devlete hesap verme yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamak üzere tarafsız ve bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketi tarafından denetlenmeleri hukuk devletinde zorunlu tutulmaktadır.

ABSTRACT

Azerbaijan and Russian states which were governed by a central planning system during Soviet Union, have implemented a series of economical reforms in order to harmonize with the world economy after the disintegration of the Soviet Union.

Azerbaijan and Russian Legal Systems which have no significant difference with respect to basic legal methods, may show at times differences in the regulations in force.

The banking sector whose origin goes back to old ages, has shown a very rapid development during the last 20 years in parallel with technological and financial developments. Banks are financial institutions which are the most important and sensitive section of the national economy and display activity in credit markets. Therefore, it presents a vital importance that the activities of the banks subject to a very strict audition.

During the first years of independence since the original capital amount was kept low there was an explosion in the number of banks, yet after the banker disaster that has occurred, in accordance with the Azerbaijan Republic's and Russian Central Banks' policy of consolidating the banking system, the original capital amount was subjected to a gradual increase and a decrease in the number of banks occurred. Later on, though Azerbaijan and Russia have shown improvements in the formation of their own banking systems, work has been done also for restructuring in state banks. All kinds of internal and external transactions of the banks are subject to the audition and control of Central Banks in Azerbaijan and Russia.

Banking enterprises are subjected to internal and external audition. Internal audition is a procedure involving the inspection and examination of bank activities and the acts and transactions of administrators, the security of any kind of data generated with respect to legislation, financial, accounting and all other aspects by persons called internal auditor working for these purposes and reporting to the senior management. External audition is the audition of the bank by a supervisory body, group or person which has an independent and separate

corporate legal personality which does not have a direct or any organic connection to the bank composed of auditors who are not staff of the bank. With the growth and development of institutions and the communities, the need for obtaining confidential and accurate information increases. As an universal rule, information that has been audited and confirmed as complete, correct and impartial are accepted as confidential information for decision acts. In a rule of law state the activities and responsibilities of banks are defined and tied to regulations such as constitution, laws, statutes, regulations and similar legislations. The audition of the banks by independent auditors or independent audition company in order to inspect whether such corporates implement their activities in accordance with the order of law, to inquire the correctness and confidentiality of the information they represent and to provide that the administrators are liable to render account to people and institutions having interest with that corporate, to the community and to the state is a must in a rule of law state.